

קונטרס

עיטורי מרדכי

הלכות מגיפת קורונה

עם פסקי גדולי ההוראה שליט"א

בפרט מאת

מרן הגרמ"ש קליין שליט"א

אשר חנני השי"ת

מרדכי יעקב בלאאמו"ר הג"ר שמואל שליט"א מאיר

ו' תמוז תש"פ

בני ברק

כתובת:

מרדכי יעקב מאיר

רחוב חפץ חיים 9 בני ברק

0548417172

8417172@gmail.com

21	בשעת מגיפה
22	עצרת חיזוק
22	מקורות
23	דברי תוס'
23	ביאור תירוץ ראשון של תוס'
23	ביאור תירוץ שני של תוס'
24	שיטת שו"ע
25	הכרעת משנה ברורה
25	סיכום ששה דרגות
26	פרק ה
26	תפילה ביחידות
26	ברכו ביחיד
27	קריאת שמע ביחיד
28	עמידה לתפילת י"ח
28	לחזור למקום אחרי עושה שלום
28	ספירת העומר ביחיד
28	קידוש לבנה ביחיד
29	איבד את חוש הטעם
29	הגומל
30	פרק ו
30	הלכות שבת
30	טבילה
30	נרות שבת
30	ויכולו ביחיד
32	מעין שבע
32	קריאת התורה במנין מרפסות
33	שתיים מקרא
35	פרק ז

תוכן עניינים

6	פתיחה
6	שיחה שנאמרה בזמן שחזרנו לבית הכנסת
6	איסור לדבר בחזרת הש"צ
8	מצוה להכנס לבית הכנסת
8	מפקיד כליו בבית הכנסת
9	פרק א
9	הלכות מסיכה במגיפה
9	להכנס בלי מסיכה
9	שמ"ע עם מסיכה
9	מכה בפטיש
10	ללכת עם מסיכה בשבת
12	גזירה שמא יטלטל ברשות הרבים
13	להכנס לבית חולים בשבת
14	פרק ב
14	הלכות ט' קבין
15	לטהר עצמו ברגל
16	פרק ג
16	הלכות תפילה בחצרות
16	עובר לפני המתפלל
16	חצי מנין מתחת לתקרת הבנין וחצי מנין מתחת כיפת השמים
17	תחנון
19	פרק ד
19	תפילה במקום פרוץ
19	טעם האיסור
20	ציבור
21	הולכי דרכים
21	תפילה בציבור או ביחיד במקום סגור ...

53	דברים שצריך עשרה	35	השלמת קריאת התורה
53	זימון	35	קריאה מתוך חומש
53	תפילה בציבור	36	להשלים במנחה את קריאת הבוקר
53	הלל בר"ח	36	להשלים בשבת הבאה
53	הגומל	37	לא קראו כמה שבתות
54	נר חנוכה בעשרה	38	ב' פרשות מחוברות
54	יהרג ואל יעבור	39	להשלים מספר לספר
55	מחלל שבת בפהרסיא	39	הלכה למעשה:
56	פרק י'	40	ציבור שלא התאספו
56	שמחות בתקופת מגיפה	41	מזיד
56	ברית	41	רוב בני העיר שמעו קריאת התורה
58	קריאת שם לבת	42	לא קראו בשני וחמישי
59	לוית המת	42	תושבי חו"ל שבאים לאר"י
59	יארציט	43	חיוב על הציבור
60	פרק יא	44	פרק ח
60	בר מצוה	44	הלכות צירוף למנין
60	סעודת בר מצוה בלי החתן	44	בשעה שהציבור מתפללים
60	סעודת בר מצוה אחרי התאריך	44	איך חל שם ציבור
61	סעודת בר מצוה לפני התאריך	45	ב' בנינים וכביש באמצע
62	סעודת בר מצוה אחרי חודשיים	46	עשרה שרואים אלו את אלו
63	פרק יב	47	האם חזן מצרף
63	נישואין	48	צירוף רק לקדיש וקדושה
64	חופה על במה	49	לענות אמן מספק
	חצי מנין תחת החופה וחצי מנין מחוץ	50	רואה דרך חלון זכוכית
65	לחופה	50	נץ או מנין מרפסות
65	ברכת חתנים ממרפסת	50	תפילה ברם קול
66	סעודת חתונה בחדרים נפרדים	51	תפילה בשידור חי
67	צירוף ראיה לגבי ברכת חתנים בעשרה	51	לענות אמן על ברכה בטלפון
67	אשר ברא	52	חדר מדריגות
69	פרק יג	53	פרק ט
69	מה נחשב מגיפה		

83	דברי שו"ת מנחת יצחק	69	להכנס לבית הכנסת
84	דינים העולים	74	פרק יד
85	פרק ב	74	הנהגות בזמן מגיפה
	שיטות הראשונים האם חל צירוף לתפילה	74	תפילה בעת צרה
85	ע"י ראייה	74	פיטום הקטורת
85	דברי שו"ת הרשב"א	75	לא להזכיר את שם המחלה
85	דברי ראב"ה	75	פרק טו
85	דברי אור זרוע	75	פסח בקורונה
86	דברי שו"ת הרשב"ש	75	להכשיר כלים בבית
86	דברי הרמב"ן בפסחים	75	מכירת חמץ בטלפון
87	סיכום ו' שיטות הראשונים	76	תענית בכור
87	ביאור החילוק בין זימון לתפילה	77	לשמוע סיום בטלפון
88	דברי שו"ת זרע אמת	77	לאכול לפני הסיום
89	ביאור מחלוקת הרמב"ן והרשב"ש	78	בדיקת חמץ בבית הכנסת
89	פרק ג	78	שריפת חמץ בבית
89	שיטת בית יוסף ושו"ע		מתפלל ביחיד האם מברך על הלל בליל
90	הוראת הגרמ"ש קליין שליט"א למעשה	78	הסדר
92	פרק ד	78	מה נשתנה
	האם לענות אמן על ברכה ששומע בטלפון	79	מוריד הטל במוסף
92	או בשידור חי	79	לשמח אשתו ובני ביתו
	דינים העולים בענין שומע ברכה בטלפון:	79	פרק טז
95		79	ימי העומר בקורונה
96	פרק ה	79	מוזיקה
96	השלמת פרשיות	79	תספורת ונישואין
98	סיכום	80	היתר מיוחד בשנת תש"פ
98	פרק ו	81	ברכת האילנות
	להשלים באמצע השבוע את הקריאה של	82	מילואים
98	שבת	82	פרק א
99	תושב חו"ל שנסע לאר"י	82	עשרה שמתפללים בשדה פתוח
99	דינים העולים		עשרה בשדה פתוח וחלק לא יכולים
		82	לשמוע

פתיחה

שיחה שנאמרה בזמן שחזרנו לבית הכנסת

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, שזכינו לחזור לבית ה', בית מקדש מעט, ביום ראשון ד ניסן תש"פ, התפרסם מכתב של גדולי ישראל לא להתפלל בבית הכנסת, אלא רק בשטח פתוח, אח"כ היה אסור להתפלל גם בשטח פתוח, ביום רביעי, כו אייר תש"פ הכריזו שמוטר להכנס לבית הכנסת להתפלל בציבור במתחם סגור. כל בתי הכנסיות בכל העולם כולו, היו סגורים על מנעול ובריח, היה כאן מאורע היסטורי שלא ידוע כמותו מאז ומעולם, שכל בתי הכנסיות היו סגורים בכל העולם.

איתא בגמ' (ברכות דף ו א) תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה, אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. מבואר שיש מעלה מיוחדת להתפלל בבית הכנסת שהוא בית קבוע להשראת השכינה, ועיין בשו"ע (סימן צ, ט) שפסק שאם נאנס ומתפלל ביחיד, לכתחילה יתפלל בבית הכנסת, והיינו משום שיש מעלה לתפילה בבית הכנסת.

כל פעם שמתאספים עשרה אנשים ביחד שורה עליהם שכינה, ויש ג' דרגות. א. עשרה אנשים שמתאספים בבית רגיל, שורה עליהם שכינה ויכולים לומר דבר שבקדושה. ב. תפילה בבית הכנסת, יש לה מעלה יותר גדולה, כיון שהוא בית קבוע לשכינה. ג. תפילה בבית מדרש זהו מעלה יותר גדולה (שו"ע סימן צ, יח).

עברנו תקופה של חודשיים שלא יכלנו להכנס לבית הכנסת להתפלל, וגם לא יכלנו להתכנס ביחד עשרה אנשים, ונראה בביאור הדברים, דכיון שעשרה מישראל שמתכנסים ביחד שורה עליהם שכינה, מה שלא יכלנו להתאסף ביחד, הפשט שבתקופה זו לא היינו ראויים שתשרה עלינו שכינה.

כתוב (תהילים פרק נא ט) תַחֲטְאֵנִי בְּאֶזְבוֹב וְאֶטְהַר תְּכַבְּסֵנִי וּמַשְׁלֵג אֲלֵבִין, תִּשְׁמַעֲנִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה תִּגְלַנֶּה עֲצָמוֹת דְּפִית, הַסֵּתֶר פְּנִיד מַחֲטָאֵי וְכָל עֲוֹנֹתַי מְחָה, לֵב טְהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נְכוֹן חִדַּשׁ בְּקִרְבִּי, אֵל תִּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קִדְשְׁךָ אֵל תִּקַּח מִמֶּנִּי, הַשִּׁיבָה לִי שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי:

איתא בגמ' (סנהדרין דף קז, א) אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין, נצטרע דכתיב תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין, נסתלקה הימנו שכינה דכתיב השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני. וכתב המהרש"א שם ז"ל, "והיה חסר בשתיים דהיינו ממנין עשרה לכל דבר של קדושה, ועוד היה חסר חבר שהיה שונה בד בבד, ועי"ז התפלל ושובו לי יראיך שאוכל להתפלל דבר שבקדושה ב', והתפלה נקראת יראה כמ"ש ייראוך עם שמש ושובו לי יודעי עדותך ללמוד עמהם ולא ביחיד" עכ"ל, מבואר שדוד המלך היה מצורע והיה במצב של בידוד שלא יכל להיות עם אנשים והצטרע שלא היה לו אפשרות להתאסף בעשרה שיוכל לומר דבר שבקדושה, ועל זה התפלל השיבה לי ששון ישעך.

כל אחד הרגיש בתקופה זו, את התחושה של אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם (ברכות דף ג, א), וכעת שבס"ד אנחנו זוכים לחזור להיכל מלך מלכי המלכים, הורו גדולי ומאורי הדור שליט"א, שיש לעשות חשבון נפש, ולהבין שמשמים מראים לנו להתחזק בכל עוז בענין מצות מורא מקדש, בבית אלוקים נהלך ברגש.

איסור לדבר בחזרת הש"צ

כתב משנ"ב (סימן נו סק"א) ז"ל, "וכ"ש שצריך לזהר מאד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה וכדאיתא במסכת דרך ארץ דר' חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו וכל המדבר באלו המקומות עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב [הובא בב"י סימן קכ"ה] וכתוב בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר

בשעה שהש"ץ היה אומר ויכולו וברכת מגן אבות וביתגדל. ובספר מטה משה סימן ת"א הביא בשם מדרש שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו וא"ל מפני מה אירע לך כך א"ל מפני שלא הייתי נזהר מלדבר כשהחזן היה אומר קדיש. ואפי' להרהר בד"ת אסור בשעה שהחזן אומר קדיש מפני שצריך לכיין הרבה בעניית הקדיש [פרי חדש]. ואין חילוק בין קדיש על תנ"ך או אגדה או משניות" עכ"ל.

כתב שו"ע (סימן ככד סעיף ז) לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו" עכ"ל,

כתב אליה רבה סק"ב ז"ל, "כתב הכל בו (סימן יא) אוי להם למדברים דברים בטלים או שחוק בשעת התפלה, כי ראינו בעווננו כמה בתי כנסיות שנחרבו על שנהגו בהם קלות ראש ע"כ. כתב בספר ווי העמודים [עמוד התורה פ"ה] מן הראוי שכל קהלה וקהילה יעמידו אנשים על זה אשר ישגיחו בעונשים רבים על המדברים ויבשו אותם ברבים" עכ"ל.

הנה המצב שהיה לנו שבתי כנסיות בכל העולם סגורים לחודשיים, זהו מצב זמני שבתי כנסיות נחרבו לתקופה, ואין אנו יודעים לומר חשבונות שמים מדוע נסגרו בתי הכנסת, אבל כיון שמבואר בכל בו שבתי כנסיות נחרבו בעוון קלות ראש, מסתבר מאוד לומר שהסיבה שבתי הכנסיות נחרבו לתקופה מחמת המצב שמדברים בבתי הכנסת, ויש להזהר מאוד לא לדבר בשעת התפילה, לא לחלל את כבוד בית השם.

יש לעיין מדוע השח באמצע חזרת הש"צ גוערים בו, הלא המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא (סנהדרין דף קז, א), ואיתא בגמ' (ב"מ דף נח, א) תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים אמר ליה שפיר קא אמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא, ויש להקשות, כיון שמלבין פנים הוי אביזרייהו דרציחה, מדוע מותר להלבין את פני השח באמצע התפילה, ועוד קשה הלא כתוב (ויקרא יט, טז) הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

ונראה שרואים כאן שהחילול השם שנגרם ע"י שמדבר באמצע חזרת הש"צ כל כך גדול, שעומד לפני המלך ומדבר, לכן גוערים בו, לבזות אותו, הביזוי של המדבר, יש בו צורת ביטוי של מחאה על מעשה חילול השם של המדבר, וגם תיקון למדבר בעצמו, דע"י שמתבזה, כביכול מתמעט חומר חילול השם שנעשה, משא"כ אם הציבור שותקים, מתפרש כהסכמה עם המדבר, כדאיתא בגמ' (גיטין דף נו, א) אמר הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה ש"מ קא ניחא לה, וה"ה כאן אם הציבור שותקים, מתפרש כהסכמה עם הביזוי של המדבר.

כתוב (בראשית ד, יג) וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה' גְּדוֹל עֹנֵי מְנַשָּׂא, איתא בדברים רבה (נצבים פרשה ח אות א) "גדולה היא התפלה לפני הקדוש ברוך הוא אמר ר"א רצונך לידע כחה של תפלה אם אינה עושה כולה חציה היא עושה, קין עמד על הבל אחיו והרגו יצאה גזירה (בראשית ד) נע ונד תהיה בארץ מיד עמד ונתודה לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר (בראשית ד) גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש"ע כל העולם אתה סובל ולעוני אי אתה סובל כתבת (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע סלח לעוני שהוא גדול, מיד מצא חסד לפני הקדוש ברוך הוא ונמנע ממנו נע חצי הגזירה" עכ"ל, מבואר שפירוש הפסוק "גדול עוני מנשוא", עוון שאי אפשר לשאת אותו.

תכלית בריאת העולם שיהיה כבוד שמים, המדבר באמצע התפילה, הרי הוא עושה חילול כבוד שמים, שעומד בהיכל המלך ומבזה את המלך, הרי הוא מבטל את תכלית כל הבריאה, שחילול השם גורם ביטול תכלית הבריאה.

גדול עוני מנשוא נאמר בשו"ע רק על החטא של מדבר באמצע חזרת הש"צ, השו"ע משהו את עוון מדבר באמצע התפילה לעון רוצח, שנאמר עליו גדול עונו מנשוא, ולפי"ז מבואר היטב מדוע מותר להלבין את פני אדם שמדבר באמצע חזרת הש"צ, אפילו דהוי אביזרייהו דרציחה, כיון שחומר העוון של המדבר דומה לחומר של עוון רציחה שנאמר עליו גדול עונו מנשוא.

כתב הסמ"ק מצוה יא ז"ל, "ואמרו חכמים גדול העונה אמן יותר מן המברך ופוחחים לו שיערי גן עדן שנאמר (ישעיה כ') פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים והוא חסר וי"ו אל תקרי אמונים אלא אמנים, שעונין אמן ומאותה שעה זוכים הנערים לחיי העולם הבא. ואם כן אוי להם למדברים דברים בטלים או עושים שחוק וקלות ראש בב"ה בשעת תפלה ומונעים בניהם מחיי ע"ה. כי יש לנו לעשות ק"ו בעצמינו מעובדי אלילים אשר אינם מאמינים, עומדים כאלמים בבית חרפותם כל שכן אנו העומדים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. ומצינו במדרש ובתלמוד, גם ספרו לנו אבותינו וראינו בעינינו כי כמה בתי כנסיות אשר נהפכו להיות בתי עובדי אלילים על שהיו נוהגין בהם קלות ראש. וכן הנביא אומר (ירמיה ז) המערת פריצים היה לי הבית הזה. ע"כ כל אחד יתן אל לבו להיות ירא וחרד לפני בוראו ולא ידבר בשעה שהחזן אומר שמונה עשרה לכל הפחות עכ"ל.

ראוי שכל אחד ואחד יקבל על עצמו, בלי נדר, שלא לדבר דברים בטלים בבית הכנסת מתחילת התפילה עד סופה, ובזכות זה נזכה שהקב"ה יקבל תפלתנו ברצון, וכן אסור לדבר בקריאת התורה בין גברא לגברא, ואפילו בלימוד אסור לדבר (ש"ע סימן קמו, ב).

מצוה להכנס לבית הכנסת

איתא בגמרא (ברכות דף ז, ב) ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר (שמואל ב, ז) "ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה".

כתב רבינו יונה (ברכות דף ד, א) מדפי הרי"ף ז"ל, "כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנאמר ושמתי מקום לעמי לישראל וגו'. פירוש זה הפסוק נאמר על בהמ"ק, שהקב"ה היה משרה שכינתו שם ובזכותו היו ישראל יושבים לבטח ולא היו מפחדים מהאויבים, ועכשיו שאין בהמ"ק קיים, מקום התורה במקומו כדאמרינן (דף ח א) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, ולפיכך בזה ניצל מהאויבים, ואפילו מי שאינו יודע אלא מעט, יש לו לקבוע באותו מקום וללמוד במה שיוודע כדי שיזכה לזה ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים, ואם אינו יודע כלל יש לו ללכת לבתי המדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו" עכ"ל.

מבואר מדברי רבינו יונה שגם אדם שיוודע רק מעט, יש מצוה שיבוא לבית הכנסת, כדי שיחשוב בעניניו ויכנס בליבו יראת שמים, ועיין ברמ"א סימן קנה שהביא דברי רבינו יונה להלכה, וצ"ב איזה מצוה מקיים. ונראה שבעצם זה שנכנס לבית הכנסת ומתיירא מבורא עולם שמשרה שכינתו בבית הכנסת, יש בזה קיום מצוה, שמעמיד את עצמו במצב שנמצא בבית ה', עצם כניסה לבית ה', מתוך הכרה שזהו בית ה', יש בזה קיום מצות מקדשי תיראו.

מפקיד כליו בבית הכנסת

איתא בגמ' (ב"ק דף ס, ב) ת"ר דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו וה"מ היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה. צ"ב מדוע מלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת דוקא, וכי חסר למלאך המוות מחסנים היכן להפקיד כליו.

ועיין בספר הגן (דרך משה פרק שמיני) שמבאר שדבר, מלשון דיבור, סיבת הדבר בגלל שמדברים בבית הכנסת, לכן מלאך המות מפקיד כליו דוקא בבית הכנסת, ועדיין צ"ב מדוע צריך להפקיד כליו בבית הכנסת.

ונראה לבאר דאיתא בגמ' (תענית דף יא, א) "וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור ושמא יאמר אדם מי מעיד בי, אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו, שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה", ונראה שמלאך המות נמצא דוקא בבית הכנסת, כיון שלוקח את כותלי בית הכנסת להעיד על האנשים שדיברו בשעת התפילה בבית הכנסת, קירות בית הכנסת זועקים על החילול השם אם מדברים בבית הכנסת.

פרק א

הלכות מסיכה במגיפה

א. בתקופת מגיפה חובה על כל אדם ללבוש מסיכה מתי שיוצא מביתו ומסתובב בין אנשים, שהמסיכה שומרת על האדם שלא יזיק ושלא יזק, ואפילו אדם שלא מקפיד לשמור על עצמו, מ"מ חייב ללבוש מסיכה שלא יזיק אחרים, כמבואר בתוס' (ב"ק דף כג, א) ד"יותר יש לו לשמור על עצמו שלא יזיק משלא יזק"¹.

להכנס בלי מסיכה

ב. בעלי חנויות שכותבים מודעה שלא להכנס לחנות בלי מסיכה, אסור להכנס בלי מסיכה, כיון שהחנות היא שטח פרטי, והנכנס בלי מסיכה, עובר על איסור גזל, וכן בית הכנסת שיש גבאים שהתמנו על פי בחירת הציבור, אם הגבאים קבעו שאסור להכנס בלי מסיכה, הנכנס בלי מסיכה עובר על איסור גזל².

שמ"ע עם מסיכה

ג. מותר לעטות מסיכה בתפילת שמ"ע, כיון שבתקופת מגיפה כך צורת לבוש האדם עם מסיכה, ואין בזה פחיתות כבוד בדיון "עומד לפני המלך"³.

מכה בפטיש

ד. ראוי להחליף לכבוד שבת מסיכה חדשה, העוטה בשבת מסיכה חדשה, מותר להצמיד את המסיכה לאף, אפילו שיש חוט ברזל שמתעגל מסביב לאף, ולא שייך בזה מכה בפטיש⁴.

¹ כתב ביאור הלכה (סימן תקנ"ד, ו) בשם ספר פתחי עולם ז"ל, "ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו יש ליועצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו **כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפער** ומעט עשב מיאט"ע" עכ"ל, ויש שהביאו מדברי הפתחי עולם מקור למסיכה בזמן מגיפה, ויש שדחו שכונתו שיניח על פיו וחוטמו בד עם עשב שיריח את העשב וכך יוכל לצום.

² איתא בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ב) ז"ל, "ג' מבית הכנסת, כבית הכנסת, וז' מבני העיר כעיר" עכ"ל, כתב ביאור הלכה (סימן קנג, ז) ז"ל, "ודע עוד דאיתא בירושלמי דשלשה מביהכ"נ כביהכ"נ, ור"ל ביהכ"נ של יחידים כמו של בעלי אומניות וכדומה אם ביררו שלשה מאנשיהם לפקח על עסקי צבור שלהם הרי הם שקולים ככל אנשי ביהכ"נ לענין מכירה ולא בענין בהו ז' טובים כמו בממונים על צרכי עיר כולה דבעינן דוקא ז' וכנ"ל [ר"ן ועוד פוסקים] **וכח אלו השלשה על ביהכ"נ שלהן כמו ז' על ביהכ"נ של בני העיר**" עכ"ל.

מבואר מדברי הירושלמי שגבאי בית הכנסת שהתמנו על ידי הציבור, הרי הם כמו ז' טובי העיר, ולפ"ז נראה שגבאים שהתמנו על בחירות בסכמת הציבור, יכולים לקבוע שאסור להכנס לבית הכנסת בלי מסיכה, ואפילו שהציבור לא מנו את הגבאים בפירוש להחליט האם אסור להכנס בלי מסיכה, מ"מ ג' גבאים שהתמנו יכולים להחליט, כמבואר במשנ"ב (סימן קנג, כט) שז' טובי העיר יש להם כח להחליט כאילו עשו כן כל בני העיר, אפילו שלא העמידו אותם על דבר זה בפירוש, ולפ"ז אדם שנכנס בלי מסיכה נגד החלטת גבאי בית הכנסת עובר על איסור גזל.

³ עיין שו"ע (סימן צא, ב) שצריך לעמוד בתפילה כדרך שעומדים אנשי המקום לפני גדולים, ונראה שבזמן הזה אם יבוא לפני מלך, ילבש מסיכה, וכן אנשים שהולכים לחתונה ג"כ חובשים מסיכה, לכן מותר להתפלל שמ"ע עם מסיכה, ושמעתי עוד שאפילו מלכת אנגליה בתקופה זו מופיעה בארועים ציבוריים עם מסיכה, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמותר להתפלל שמ"ע עם מסיכה.

ונראה להוסיף דכיון שהמטרה שאדם לובש מסיכה בתקופה זו לשמור על גופו ולקיים מצות עשה ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, לכן לא שייך כלל לומר דהוי ביזוי, כיון שמקיים בכל רגע רצון השם לשמור על גופו, שלא יזיק ושלא יזק, ועיין לשון רש"י (סנהדרין דף עד, א ד"ה סברא הוא) ז"ל, "דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם, **משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל**" עכ"ל, נמצא שאדם שלובש מסיכה בתפילת שמ"ע, מקיים רצון השם שיקרה בעיניו נשמה של ישראל ואין כאן ביזוי כלל, כיון שכעת רצון הבורא שאדם ילך עם מסיכה, ואדרבה המתפלל שמ"ע בציבור בלי מסיכה בתקופת מגיפה, באופן שיש צד שמסכן נשמה יקרה מישראל הוא עומד בבזיון לפני המלך.

⁴ נראה מסברא שמותר להצמיד את החוט ברזל דכיון שהחוט רך, הוי כמו כובע רך, ואפילו שמצמיד את החוט מסביב לאף, לא ישאר באופן קבוע ואחרי שיריד את המסיכה יחזור כמו שהיה, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א, וכן הורה הגרמ"ש קליין שליט"א.

ללכת עם מסיכה בשבת

ה. מצד דין תורה מותר ללכת בשבת, עם מסיכה ברשות הרבים, כיון שלפי דברי המומחים, מטרת לבישת המסיכה שאדם לא ידביק אחרים, וגם שלא ידבק בעצמו, וכיון שהמסיכה מגינה על האדם, הרי היא בגדר מלבוש ואין בזה איסור הוצאה, ואין חילוק האם המסיכה עשויה מבד, או שעשויה משקף, ולפי שיטת חלק מהפוסקים, גם דבר שאדם לובש, רק בשביל שלא יזיק אחרים בלבד, ג"כ נחשב מלבוש⁵.

כתב הרמב"ם (פ"ל משבת ה"ג ז"ל, "ומכבוד השבת שילבש כסות נקיה, ולא יהיה מלבוש החול כמלבוש השבת, ואם אין לו להחליף משלשל טליתו כדי שלא יהא מלבושו כמלבוש החול, ועזרא תיקן שיהו העם מכבשים בחמישי מפני כבוד השבת" עכ"ל.

ועיין בספר חוט שני (שבת ח"א עמוד נא) שמדייק מדברי הרמב"ם שיש ב' דינים נפרדים, שיש מצוה ללבוש בשבת בגדים מכובסים, משום שצריך ללבוש בגדים נקיים, ויש מצוה ללבוש בגדים יותר יפים מבגדי יום חול, וכן מבואר בשו"ע (סימן רסב, ב) שבגדי שבת יהיו נאים יותר מבגדי יום חול עכ"ד.

ונראה דהוי ב' דינים נפרדים, שהדין ללבוש בגדים נקיים הוא מדין עונג שבת, ואילו הדין ללבוש בגדים נאים מדין כבוד שבת, ועיין במשנ"ב (סימן רמב, ה) שכתב שיזהר לא ללכת באותו חלוק כמה שבתות שלא יעבור על תקנת עזרא, ועיין בשער הציון סקט"ז שכתב שעיקר תקנת עזרא היתה שילבש בשבת בגדים מכובסים.

ונראה דכיון שיש מצוה ללבוש בשבת בגדים מכובסים שלא יהיה זיעה בבגדים, דהוי תענוג של נקיות, לפי"ז ראוי להדר ללבוש מסיכה חדשה בשבת, כיון שמצטבר זיעה במסיכה, אולם אין צריך שהמסיכה של שבת תהיה יותר יפה, כיון שלא לובשים את המסיכה לשם כבוד.

⁵ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דכיון שמטרת המסיכה שהאדם לא ידביק אחרים ואינה מגינה על האדם שלובש, לכן לא שייך בזה היתר של דרך מלבוש, אבל מותר לצאת עם כפפות, כיון שמטרת הכפפות לשמור על האדם עצמו שלא ידבק, אולם אח"כ התברר על פי רופאים שמטרת המסיכה גם לשמור על האדם שלובש את המסיכה להגן עליו שלא ידבק מאחרים, כיון שעיקר ההדבקה נעשית בפה באף ובעינים, ולפי"ז הורה הגרמ"ש שמותר לצאת עם מסיכה דנחשב מלבוש, אכן מותר לצאת עם מסיכה דוקא באופן שמניח את המסיכה על הפנים עכ"ד.

והנה יש שטענו שכאשר אדם הולך לבד ברחוב אסור ללכת עם מסיכה, דכיון שאינו נמצא עם בני אדם אינו זקוק לשמירה שלא יזק ומימלא המסיכה אינה בגדר מלבוש, ונראה שטענה זו אינה נכונה משום שגם במצב שאדם הולך לבד ברחוב, מצוי שפוגש חבר ומדבר איתו, נמצא שגם שהולך לבד, המסיכה שומרת על האדם, לכן נחשבת בגד.

יש להסתפק בבגד שאדם לובש בשביל שלא יזיק אחרים ולא בשביל לשמור על עצמו, האם נחשב מלבוש או שלא נחשב מלבוש. תנן (שבת דף נד, ב) "ואין התרנגולין יוצאין בחוטיין ולא ברצועה שברגליהם", ואיתא בגמ' ולא ברצועה דעבדי ליה כי היכי דלא לייתברו מאני, מבואר מהגמ' שהסיבה שקושרים רצועה ברגלי התרנגולים שלא ישברו כלים ברגליים, וכן כתב השו"ע (סימן שה, יז) ז"ל, "ואין התרנגולים יוצאים בחוטים שקושרים ברגליהם לסימן; ולא ברצועה שקושרים ברגליהם כדי שלא ישברו הכלים" עכ"ל.

והנה נחלקו הראשונים מדוע אסור לצאת ברצועה שברגליהם, שיטת רש"י במשנה משום שהרצועה יכולה ליפול והבעלים אתי לאתויי, שיטת הרמב"ם בפירוש המשנה משום דהוי משאוי, ועיין במשנ"ב (סימן שה שער הציון סקמ"ט) שהביא את מחלוקת הראשונים, ועיין במשנ"ב סקנ"ה שכתב את הטעם של הרמב"ם. נמצא שלפי שיטת רש"י כאשר קושרים חוט לבהמה שלא תזיק נחשב מלבוש ומעיקר הדין לא הוי משאוי, ולפי הרמב"ם לא הוי מלבוש, כיון שרק דבר ששומר על הבהמה שלא תזק הוי מלבוש.

תנן (שבת דף נב ב) זכרים יוצאין לבובין, וכן פסק שו"ע (סימן שה, ו) אילים יוצאים לבובים והוא עור שקושרים להם תחת זכרותם שלא יעלו על הנקבות, והרחלות יוצאות שחוזות והוא שקושרין אליהן כלפי מעלה כדי שיעלו עליהן הזכרים" עכ"ל, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א להביא ראייה מדברי המשנה שדבר שבהמה לובשת שלא תזיק אחרים נחשב מלבוש, שהלא מותר לזכר של בהמה לצאת עם עור שקשור עליו, בשביל שהזכר לא יזיק את הנקיבה, שהבעלים רוצה שהנקיבה לא תתעבר, א"כ מוכח שדבר שאדם לובש שלא יזיק אחרים הוי מלבוש, ולפי"ז מותר לצאת עם מסיכה דהוי מלבוש, אפילו אם לובש את המסיכה רק בשביל מטרה שלא יזיק אחרים בלבד עכ"ד.

יש לעיין מה המטרה של הבעלים שרוצה שהזכרים לא יעלו על הנקיבות, ויש לבאר בב' אופנים. א. שהבעלים רוצה שהנקיבה לא תתעבר. ב. שהזכר לא יעלה על הבהמה ויחלש. ומצינו להדיא שיש בזה מחלוקת ברורה בראשונים. כתב המאירי (שבת דף נג ב) ז"ל, "אמר הר"ם פי' לבובים הוא שקושרין עורות על איברי הזרע מן הזכרים, כדי שלא יעלו על הנקבות ולא יתעברו" עכ"ל, ועיין במיוחס לר"ן (שבת דף נג ב) שכתב כדי שלא יעלו עליהן הזכרים לפי שהן מניקות ולא יתעברו עכ"ל, וכן כתב ריבב"ן (שיטת הקדמונים שבת

ו. לפי הוראת הרופאים צריך לעטות את המסיכה על האף והפה, אולם יש הרבה אנשים שכאשר עוטים מסיכה קשה להם מאוד לנשום, ולכן עוטים את המסיכה רק על הפה, ונראה שמותר לצאת בשבת עם מסיכה, גם באופן שעוטה את המסיכה רק על הפה בלבד.⁶

ז. מותר לצאת מהתורה עם מסיכה, דוקא אם עוטה את המסיכה על הפנים, אבל אם מניח את המסיכה "מתחת לסנטר", אסור לצאת במקום שאין עירוב, כיון שמסיכה שמונחת מתחת לסנטר אינה מגינה על האדם ואינה "מלבוש".⁷

ח. חולה קרונה שהבריאה מהמחלה, הרופאים מסופקים האם יכול להדבק שוב בנגיף או שגופו מחוסן ואינו יכול להדבק, ונראה דכיון שיש צד שיכול להדבק שוב, מותר לצאת עם מסיכה בשבת.⁸

דף נד א) ז"ל, "שמכבלין קושרין אותה למטה כדי שלא תתעבר" עכ"ל, מבואר שיטת המאירי והר"ן שאילים יוצאים לבובים בשביל מטרה שהזכר לא יזיק את הנקיבה.

אכן עיין בשיטת הקדמונים שכתב רבי פרחיה ז"ל, "[כדי שלא יעלו על הנקבות] כדי שלא יתישו כוחן של זכרים" עכ"ל, ועיין פסקי ר"ד שכתב אמר רב נחמן בר יצחק עור שקושרין עליהן כנגד זכרותן כדי שלא יעלו על הנקיבות אחר שנתעברו עכ"ל, ונראה להדיא מדברי הפסקי ר"ד שהבעלים רוצה שהאילים לא יעלו על הנקבות כדי שהזכר לא יחלש, והיינו משום דס"ל דשלא יזיק בלבד לא הוי מלבוש.

⁶ שאלה: יש הרבה אנשים שלובשים מסיכה רק על הפה בלבד, כיון שכאשר המסיכה מונחת על האף הרי זה מקשה עליהם את הנשימה, האם מותר לצאת בשבת עם מסיכה על הפה בלבד.

תשובה: יש שטענו שאדם שלובש מסיכה רק על הפה, מוכח שעיקר כונתו שלובש את המסיכה שלא יזיק בלבד, דהיינו בשביל שלא ינתז רוק מפיו, ולכן מותר לצאת עם מסיכה דוקא אם לובש את המסיכה על הפה והאף, דאז מוכח שכונתו ללבוש גם לשמור על עצמו שלא יזיק, אבל אם לובש רק על פיו כונתו שלא יזיק.

ונראה למעשה שמותר לצאת עם מסיכה גם באופן שמניח רק על הפה, משום ב' סיבות. א. לפי שיטת רש"י והמאירי גם דבר שאדם לובש במטרה שלא יזיק בלבד, נחשב מלבוש, כמו שנתבאר לעיל בהערה. ב. אדם שלובש מסיכה על הפה בלבד, יתכן שכונתו גם ללבוש שלא יזיק אלא כיון שקשה לו לנשום, לכן לובש על הפה בלבד, אבל בכל אופן מה שמניח על הפה, שומר עליו שלא ידבק ע"י הפה. ויש להוסיף עוד דשמעתי מרופא גדול שאדם יכול להדבק בג' מקומות, בעיינים ובאף ופה, א"כ גם אדם שלובש מסיכה על האף והפה עדיין יכול להדבק בעיינים (אם לא לובש משקפיים), וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א, שמעיקר דין תורה מותר לצאת עם מסיכה גם באופן שמניח את המסיכה על הפה בלבד.

⁷ יסוד ההיתר לצאת עם מסיכה כיון שהמסיכה שומרת על האדם שלא יזיק, הרי היא בגדר מלבוש, אבל אם מניח את המסיכה מתחת לסנטר, אינה שומרת על האדם ואינה מלבוש, והרי זה כמו שיצא עם סוודר שמונח על הכתפיים, וכן שמעתי מהגרמ"מ קליין שליט"א וכן מהגרמ"מ לובין שליט"א שאסור לצאת עם המסיכה מתחת לסנטר, דלא נחשב מלבוש.

⁸ שאלה: חולה קרונה שהתרפא לגמרי מהמחלה, האם מותר לצאת בשבת עם מסיכה, או כיון שהיה חולה והתרפא, יש בגופו נוגדנים למחלה ואינו יכול להדבק וגם אינו יכול להדביק אחרים, א"כ אסור לצאת עם מסיכה, משום שכלפיו מסיכה אינה מלבוש, כיון שאינו צריך את השמירה של מסיכה, והנה ביררתי אצל רופאים ושמעתי שמסופקים האם חולה שהתרפא יכול להדבק פעם שנית או שאינו יכול להדבק, ולכן למעשה מורים ללבוש מסיכה.

יש להסתפק האם נאמר דכיון שיש צד שיכול להדבק, מותר לצאת עם מסיכה במקום שאין עירוב, גם לפי הצד שלפי האמת אינו יכול להדבק, מ"מ נחשב מלבוש כיון שמגן עליו לפי המצב שחושש שיכול להדבק, או דנחשב ספק דאורייתא, שלפי הצד שאינו יכול להדבק אינו צריך את המסיכה, א"כ יש צד שכלפיו מסיכה אינה מלבוש.

ועיין בגמ' (שבת דף טו, ב) יוצאין באבן תקומה בשבת, ולא שעבר, ולא שמה תתעבר ותפיל, וכן פסק שו"ע (סימן שג, כד), מבואר שמותר לאשה לצאת עם אבן תקומה כיון שיש צד שהיא מעוברת ולפי הצד שהיא מעוברת האבן היא מלבוש, לכן גם אם לפי האמת אינה מעוברת האבן נחשבת מלבוש, ושמעתי ראייה זו מהגרמ"מ לובין שליט"א שפ"ז באופן שיש ספק האם אדם צריך מסיכה או לא, מותר לצאת עם מסיכה.

ועיין פמ"ג (סימן שג משב"ז יג) שכתב ז"ל, "ורש"י שם ד"ה ולא [שעבר], שידוע לה שהיא מעוברת, אפשר כוונתו שמה תתעבר, היינו בספק, הא יודעת ודאי שאין מעוברת, למה תצא" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שאם ודאי אינה מעוברת, אסור לאשה לצאת עם

גזירה שמא יטלטל ברשות הרבים

ט. אסור מדרבנן לאשה ללכת עם תכשיטים ברשות הרבים, שמא תוריד את התכשיטים ותטלטל את התכשיטים ד' אמות ברשות הרבים, וכן אסור ללכת עם תכשיטים בחצר שאין בה עירוב חצירות, אבל מותר לאשה ללבוש תכשיטים בבית ובחצר שיש בה עירוב חצירות, וכן ברחוב שיש בו עירוב, ולא חוששים שאם תלך עם התכשיטים במקום שיש עירוב, תמשיך ללכת גם ברשות הרבים במקום שאין עירוב ותוריד את התכשיטים.⁹

י. מותר לצאת עם מסיכה במקום שיש עירוב, ולא גוזרים שאם ילך עם מסיכה במקום שיש עירוב, ימשיך ללכת עם המסיכה גם ברשות הרבים, ויוריד את המסיכה ויטלטל ד' אמות ברשות הרבים, וגם מי שלא סומך על כשרות העירוב ולא מטלטל ברחוב, יש מקום להקל לסמוך על העירוב לגבי גזירה דרבנן שאסור לצאת עם תכשיטים או עם מסיכה, במקום שאין עירוב, ולפי"ז גם מי שגר בבני ברק ליד רחוב זבוטנסקי, יכול ללכת עם מסיכה, ברחובות הסמוכים, ולא חוששים שילך עם המסיכה ברשות הרבים¹⁰.

יא. יש להסתפק האם מותר לצאת עם מסיכה ברשות הרבים, וכן בכרמלית במקום שאין עירוב, או שאסור מדרבנן, גזירה שמא יוריד את המסיכה, ויטלטל את המסיכה ד' אמות ברשות הרבים¹¹.

אבן תקומה. ונראה שהיה מקום לומר לולי דברי הפמ"ג, שגם אשה שיודעת ודאי שאינה מעוברת, מותרת לצאת עם אבן תקומה, כיון שכאשר תתעבר לא תפיל את עובריה, ולפי צד זה אין ראייה שמותר להוציא על צד של ספק, כיון שרוב נשים מתעברות ויולדות, ויש רוב שבהמשך תתעבר.

⁹ עיין שו"ע (סימן שג, יח) שיש ג' שיטות בראשונים ופסק שו"ע בסתם כמו שיטה ראשונה שמותר לאשה ללבוש תכשיטים בבית וכן בחצר מעוברת, ולא חוששים שאם תלבש תכשיטים בבית תצא לרשות הרבים עם התכשיטים ותוריד את התכשיטים ברחוב, ועיין בשער הציון סקנ"ה שכתב שמותר ללכת עם תכשיטים ברחוב שיש עירוב דנחשב חצר מעוברת.

¹⁰ עיין שו"ע (סימן שא, מא ומשנ"ב קנג) שאסור ללכת עם כיפה וכובע, דיש חשש שהכובע יפול ויטלטל את הכובע ד' אמות ברשות הרבים, ומותר ללכת רק אם הכובע מהודק היטב לראשו, ועיין בספר אורחות שבת (ח"א פרק ט סעיף מה) שכתב בשם מרן הגריש"א זצ"ל דמה שנוהגים ללכת עם כיפה וכובע, כיון שסומכים על העירוב עכ"ד, ונראה שכונתו לומר דגם מי שלא סומך על העירוב לגבי לטלטל ברחוב, דהוי אסור חמור לטלטל בכרמלית, וגם יש צד דהוי רשות הרבים, מ"מ סומכים על העירוב ביחס לגזירה דרבנן שמא יטלטל ד' אמות ברשות הרבים, ולפי"ז נראה מותר ללכת עם מסיכה בעיר שיש עירוב, ואפילו מי שלא סומך על העירוב להתיר לטלטל, אפשר לסמוך על העירוב ביחס לגזירה דרבנן, ומי שלא סומך על העירוב להתיר ללכת עם מסיכה, ה"ה אסור ללכת כל שבת עם כיפה וכובע, משום גזירה שמא יפול הכובע ויטלטל את הכובע ד' אמות.

¹¹ יש להסתפק האם אסור מדרבנן ללכת עם מסיכה, גזירה שמא יוריד את המסיכה, שהלא מצוי שאנשים מורידים את המסיכה מחמת חוסר נוחות, והנה יש שטענו דכל מה שגזרו חכמים דוקא לגבי תכשיטים, שאשה תוריד את התכשיטים להראות את יופי התכשיט, אבל לא מצינו גזירה שאדם יוריד מחמת חוסר נוחות, ואין לחדש גזירה מדעתנו.

אכן עיין בשיבולי הלקט (סימן קז) שכתב ז"ל, "ולצאת בשבת בבתי ידים הנקראים גוואנטי מפני הצינה אף על פי שיש למצוא צד היתר שהרי הן כעין מלבוש לידים, חוכך אני בהן להחמיר לפי שאין אדם יכול למשמש בידיו יפה ולעשות מה שצריך לו, ופעמים שצריך למשמש בבשרו מפני כינה שעוקצתו אי נמי לחכך בבשרו וצריך להוציאם מידיהו ושמה ישכח ויוציאם ד' אמות ברשות הרבים" עכ"ל, מבואר מדברי שיבולי הלקט שנוטה לאסור לצאת עם כפפות, שמא יוריד את הכפפות לחכך בבשרו ויוציאם ד' אמות ברשות הרבים, ועיין שו"ע (סימן שא, לז) שהביא דין זה להלכה וכתב שראוי לחוש לדבריו, ועיין משנ"ב ס"ק קמא שכתב שראוי לבעל נפש להחמיר לא ללכת עם כפפות ברשות הרבים, וקשה על שיבולי הלקט הלא בגמרא לא מוזכר חשש שמא יוריד את הבגד שבביל לחכך בבשרו, ולכאורה מוכח מדבריו שכל דבר שיש רגילות להוריד באמצע הרחוב, נכלל בגזירת חכמים לא ללכת עם תכשיטים ברשות הרבים, ולפי"ז ה"ה יש לגזור לגבי מסיכה, כיון שדרך בני אדם להוריד את המסיכה, ובפרט מפני שגורמת קושי בנשימה, לכן יש לגזור.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאסור ללכת עם מסיכה ברשות הרבים וכן בכרמלית במקום שאין עירוב, משום חשש שיוריד את המסיכה ויטלטל ד' אמות עכ"ד, אולם יש מגדולי ההוראה שליט"א שהורו שיש צדדים להקל ללכת עם מסיכה ברשות הרבים, וכן יש לצדד לפי מה שכתב השו"ע (סימן שג, יח) שבזמן הזה לפי חלק מהראשונים אין לנו רשות הרבים גמורה, דכל רשות הרבים שלנו היא כרמלית, מותר ללבוש תכשיטים בחצר שאינה מעוברת, וכן כתב משנ"ב (סימן שא, קמא) לגבי כפפות, שנהגו להקל כיון שלהרבה

יב. מי שמחמיר לא ללכת עם מסיכה ברשות הרבים, אם בדרך לבית הכנסת צריך לעבור ברחובות שודאי אין עירוב, ראוי שגבאי בית הכנסת יכינו מסיכות לשימוש, והציבור יעטו את המסיכות בכניסה לבית הכנסת, ויורידו את המסיכות לפני שיוצאים מבית הכנסת, הגבאים יכולים להכין מסיכות בתשלום, ומותר לציבור לקחת את המסיכה בשבת, ואחרי שבת ישלמו לקופת בית הכנסת¹².

להכנס לבית חולים בשבת

יג. בתי חולים שיש בכניסה שומר שמודד חום של כל אדם שנכנס, אם מודד במד חום דגיטלי, אם האדם שמודד חום הוא יהודי, אסור למבקרים להכנס לבית חולים, לצורך חולה שאין בו סכנה, כיון שכרוך בבדיקת חום מלאכות מהתורה, ומותר להכנס רק לצורך חולה שיש בו סכנה.

יד. אם בכניסה לבית חולים יש שומר גוי שמודד חום, מותר להכנס לבית חולים לצורך חולה שאין בו סכנה, ודוקא אם המבקר נכנס בשביל לעזור לחולה, כגון להביא אוכל, או לשהות ליד החולה לשרתו להביא לחולה את צרכיו, אבל אסור להכנס בשביל לבקר את החולה לתועלת עצמו, כגון ילדים שבאים לבקר חולה ואינם עוזרים לחולה, וכן אסור להכנס סתם לבית חולים, כגון להתפלל בבית הכנסת של בית החולים¹³.

טו. בתי חולים שיש בכניסה מערכת חשמלית שעושה בדיקת חום אוטומטית, יש אומרים שאסור להכנס לצורך חולה שאין בו סכנה, כיון שברגע שאדם מתקרב לשער, מפעיל מערכת חשמלית, ונחשב שעושה בידים פעולה חשמלית, ויש אומרים שאם לא צריך לעצור מול השער, אלא הולך רגיל ומימלא המערכת בודקת את החום, מותר להכנס¹⁴.

פוסקים בזמן הזה אין לנו רשות הרבים מהתורה שנגזור דילמא אתי לאתויי, ואפילו שסיים שראוי לבעל נפש להחמיר, מ"מ לגבי לבישת מסיכה, כיון שיש צד סכנה ללכת בלי מסיכה, יש צד לומר שגם בלי נפש אינו צריך להחמיר בזה.

¹² עיין שו"ע סימן שכג ד.

¹³ עיין שו"ע (סימן שכח, יז) שמותר לומר לגוי לעשות מלאכה מהתורה לצורך חולה שאין בו סכנה, ולפי"ז אדם נכנס לבית חולים לעזור לחולה שאין בו סכנה, מותר לבקש מגוי שימדוד את החום, משום שהמבקר אינו יכול להכנס לבית חולים בלי שימדוד את החום, ונחשב אמירה לגוי לצורך חולה שאין בו סכנה.

¹⁴ הנה יש שהורו שמותר להכנס לבית חולים גם באופן שכאשר מתקרב לדלת מפעיל מערכת חשמל שבודקת חום באופן אוטומטי, משום דהוי פסיק רישיה דלא אכפת ליה, ביאור הדברים שאדם שנכנס לבית חולים מצד עצמו אין לו ענין לבדוק את חום גופו, וכמו שלפני שנכנס לבית הכנסת ביום חול, אינו בודק את חום גופו, דכיון שמרגיש טוב, אינו חושש שיש לו חום, ה"ה לפני שנכנס לבית חולים, מצד עצמו אינו רוצה לעשות בדיקה, לכן אפילו שבית חולים מפעיל מערכת חשמלית שבודקת את החום, אין זה שייך אליו כלל ונחשב פסיק רישיה דלא אכפת ליה.

אולם יש להעיר על זה, דכיון שלמעשה בית חולים לא מאפשר להכנס בלי לעשות בדיקת חום, ואם המערכת החשמלית שבודקת את החום לא תעבוד, יסגרו את שערי בית חולים ולא יתנו רשות להכנס, נחשב פסיק רישיה דניחא ליה, והיינו דנוח לאדם שהמערכת החשמלית תבדוק את החום, כדי שיתברר שאין לו חום ויוכל להכנס, ולכן אסור להכנס לצורך חולה שאין בו סכנה, אפילו שכאשר מתקרב לדלת לא מתכוין להפעיל את המערכת החשמלית, מ"מ הרי הוא מפעיל מערכת חשמלית, דהוי פסיק רישיה דניחא ליה, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאסור להכנס לבית חולים כאשר יש מערכת חשמלית שבודקת חום באופן אוטומטי, וכן התפרסם מכתב עם חתימות גדולי ההוראה שליט"א שהורו שאסור להכנס לבית חולים באופן שיש מערכת חשמלית שבודקת חום, לצורך חולה שאין בו סכנה. אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם לא צריך לעצור ולעמוד מול השער, אלא אדם הולך כדרכו ומימלא יש מערכת שבודקת את החום, מותר להכנס וביאר דפעולת הבדיקה אינה מתייחסת כלל לאדם, ואי"ז משום פסיק רישיה דלא אכפת ליה, אלא שפעולת הבדיקה אינה מתייחסת כלל לאדם שהולך כדרכו עכ"ד.

פרק ב

הלכות ט' קבין

א. אפילו שבטל החיוב של טבילת עזרא, מ"מ אנשי מעשה נוהגים לטבול טבילת עזרא, אנשי מעשה שאינם יכולים לטבול, רוחצין את עצמן בט קבין (משנ"ב סימן פח סק"ד)¹⁵, בימים אלו שיש סכנה לטבול במקוה, ראוי שכל מי שחייב טבילת עזרא, ישפוך על גופו ט קבין מים, "ט' קבין" היא מידת נפח של 216 ביצים, יש מחלוקת מהו שיעור ט' קבין, לפי הגראח"נ השיעור 12,44 ליטר, לפי החזו"א 21,6 ליטר¹⁶.

ב. צריך לשפוך על גוף האדם ט' קבין, אבל אם ממלא באמבטיה ט' קבין ונכנס בתוך האמבטיה וטבל בתוכה, לא יצא, בעת שפיכת הט' קבין על האדם, צריך לעמוד זקוף ושתי ידיו מונחים נגד לבו, ולא ידחק אותם בחיבוק הרבה, רק בריווח קצת כדי שיבואו המים גם שם, ויזהיר לשופכים עליו שישפכו כנגד גופו ממש¹⁷, ויש אומרים שאין צריך להקפיד שהמים יגעו בכל המקומות שבגוף האדם, אלא צריך שכל המים הנשפכים יעברו נגד גופו וסביב לו¹⁸.

ג. אם קבוע בקיר של המקלחת מוט שתלוי עליו הברז, עדיף שגוף האדם יעמוד מתחת לברז ולא יחזיק את הברז ביד, כיון שאם מחזיק את הברז ביד, המים לא מגיעים ליד שמחזיקה את הברז¹⁹.

ד. נחלקו הראשונים האם צריך לשפוך את המים על הגוף בכח גברא, שיטת הראב"ד שצריך לשפוך ע"י כח גברא, שיטת האשכול וספר חסידים (סימן תתכח) שאין צריך לשפוך ע"י כח גברא, ולמעשה יש להקל שאין צריך לשפוך על הגוף בכח גברא, אלא יכול לעמוד תחת הברז של הדוש באמבטיה²⁰, וימתין ארבע דקות מתחת לברז, ונכון יותר שקודם יעמוד תחת הברז, ואח"כ יפתח את הברז²¹.

ה. גם לפי שיטות הראשונים שלא צריך לשפוך ע"י כח גברא, נחלקו גדולי הדור האם אפשר להטהר ע"י שפיכת ט קבין באופן שעומד מתחת ברז של מקלחת, יש אומרים שמועיל²², ויש אומרים שלא מועיל, שכמו

¹⁵ איתא בגמ' (ברכות דף כב, א) "תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור", ואיתא בגמ' בע"ב אמר רבא אמר רבא הלכתא בריא המרגיל וחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום.

כתב שו"ע (סימן פח, א) כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ בטלו אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדיון, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה **ובלא רחיצה דתשעה קבין**, וכן פשט המנהג" עכ"ל, מבואר מדברי השו"ע שכאשר ביטלו תקנת עזרא של טבילה, ביטלו גם תקנת ט' קבין.

¹⁶ ספר מידות ושיעורי תורה עמוד ש.

¹⁷ משנ"ב (סימן פח סק"ד).

¹⁸ אלף המגן על מטה אפרים סימן תרו סק"ג.

¹⁹ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

²⁰ עיין שו"ת שבט הלוי ח"א סימן כד שהביא את מחלוקת הראב"ד והאשכול, והכריע להקל שאין צריך כח גברא, ועיין בשו"ת מנחת יצחק שהביא את הספר חסידים.

²¹ עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן כא סק"ז.

²² שו"ת שבט הלוי ח"א סימן כד; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן כא, וכן מורה הגרמ"ש קליין שליט"א שמועיל שפיכת ט' קבין ע"י מקלחת והורה שיעמוד מתחת לברז חמש דקות.

שלא מועיל לטבול בט קבין שמחוברים לקרקע, משום שצריך שהמים יתנתקו מהקרקע, דהיינו ששופך מים מתוך כלים, לכן לא מועיל ע"י מקלחת, כיון שהמים נשארו מחוברים לקרקע²³.

ו. אם רוצה לדעת כמה זמן בדיוק צריך לעמוד תחת הברז לדעת שודאי נשפך על גופו 21 ליטר, יש עיצה להניח מתחת לברז קופסת פלסטיק שמכילה ליטר אחד, ויבדוק כמה שניות מתמלאת הקופסא, וכפיל את הזמן כפול 21, עשיתי בדיקה בביתי, ולקח 15 שניות למלאות קופסא של ליטר אחד, ולפי"ז מספיק לעמוד תחת הברז שלוש וחצי דקות, אולם אי אפשר ללמוד מזה לבית אחר, כיון שתלוי בכל בית לפי מהירות הזרימה של המים, ולכן כל אחד יבדוק בביתו וידע כמה זמן צריך לעמוד תחת הברז.

לטהר עצמו ברגל

ז. חייב אדם לטהר עצמו ברגל, בשנה זו אין אפשרות לטבול במקוה לכבוד חג הפסח, לכן ראוי שכל אדם ישפוך על עצמו ט' קבין לכבוד הרגל, ואם רוצה לצאת ידי חובה לפי כל השיטות, ימלא שלושה דליים שיש בהם 22 ליטר, ויבקש מאחד מבני ביתו שישפוך עליו בזה אחר זה, בלי הפסקה.

²³ מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, (הובא בספר הלכות חג בחג ימים נוראים פרק כא הערה 62).

פרק ג

הלכות תפילה בחצרות

עובר לפני המתפלל

א. אנשים שמתפללים שמ"ע באמצע הרחוב, או בחצר, אם השכנים צריכים לעבור להכנס לבנין, מותר לעבור כנגד המתפלל, כיון שעיקר תשמיש החצר שמיועדת למעבר, ולכן אפילו שהסכימו השכנים להתפלל בחצר, מ"מ הזכות לעבור קודמת, ולכן מותר לשכנים לעבור להכנס, אבל המתפללים במנין אסור להם לעבור כנגד המתפלל, כגון לפסוע לפני מי שעדיין מתפלל²⁴.

ב. מותר להתפלל כנגד צינורות אנסטלציה, אפילו שעובר בצינורות צואה, ולא נחשב גרף של רעי, דנחשב כמו בית הכסא של פרסאי, כיון שהצואה יורדת מיד²⁵.

חצי מנין מתחת לתקרת הבנין וחצי מנין מתחת כיפת השמים

ג. חצר גדולה שמוקפת בגדר ובאמצע החצר יש בנין על עמודים, אם עומדים חמשה אנשים בקרקע החצר מתחת לתקרת הבנין, וחמשה אחרים עומדים בחצר מחוץ לבנין, יש להסתפק האם מצטרפים למנין, כיון שאומרים פי תקרה יורד וסותם, ונחשב שיש מחיצה מפרידה ביניהם, ואפילו שרואים אלו את אלו, יש מחלוקת גדולה בפוסקים האם ראייה מצרפת לגבי תפילה בציבור²⁶.

²⁴ עיין באשל אברהם (בוטאטש) סימן קב שאם המתפלל עומד במקום שהוא מעבר לרבים אין למנוע מלעבור שם, דעל הניזק להרחיק את עצמו, ונראה שאפילו בתקופת מגיפה שאין מקום אחר להתפלל והציבור מתפללים ברחוב או בחצירות, ואין מקום אחר להתפלל, מ"מ הזכות לעבור קודמת לזכות להתפלל, ולכן מותר לבני רשות הרבים או לשכנים לעבור, וכן הסכים הגרמ"ש קליין שליט"א, ועיין בקצות השולחן (סימן כ, יב) שכתב שראוי להחמיר בזה.

ואיתא בגמ' (ברכות דף לד ב) אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, והראוני בספר האשכול (ליקוטים מהלכות תפילה) שכתב ז"ל, "פירוש ברחוב העיר, **חדא מפני שעוברין ושנין מפסיקין אותו**" עכ"ל, מבואר שמותר לעוברים ושבים להפסיק את המתפלל ברחוב.

²⁵ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א והוסיף שמותר להתפלל כנגד פחי אשפה, כיון שרוב האשפה בפחים אינה צואה עכ"ד, ויש להוסיף שגם כאשר יש טיטולים או זבל גמור, בדרך כלל הרי הוא סגור בשקיות, א"כ אין לפח דין גרף של רעי, לכן אם הפח סגור והאשפה מכוסה מותר, וכן פסק בהליכות שלמה (תפילה פרק כ ה"ב; עמוד רלח) שמותר להתפלל בזמננו כנגד פחים וכן כנגד צנרת אינסטלציה, וכן פסק מרן הגריש"א (הובא בספר וזאת הברכה פרק טז הלכה ו), ועיין באור לציון (ח"ב פק ו ה"ז; עמוד נח) שפסק שאסור להתפלל כנגד צינור אינסטלציה אלא רק אם ציפה את הצינור בבד או בטיט.

²⁶ יש לעיין באופן שיש קבוצה של חמשה שעומדים מתחת לתקרה של הבנין ועוד קבוצה של חמשה שעומדים מתחת כיפת השמים, האם מצטרפים למנין, או"ד כיון שאומרים פי תקרה, נמצא שיש מחיצה מפסיקה ביניהם, ועיין רמ"א (סימן שסא, ב) שאומרים פי תקרה יורד וסותם רק באופן שיש ב' מחיצות, אולם באופן שיש ב' מחיצות מסביב לחצר, נמצא שע"י פי תקרה נוסף רק מחיצה אחת בין חלק החצר שלא מקורה לחלק שמקורה והוי רשות נפרדת.

יש להסתפק בבית הכנסת שיש גלריה של עזרת נשים עם תקרה נמוכה בחצי של בית הכנסת, אם עומדים קבוצה של חמשה מתחת התקרה הנמוכה של עזרת נשים, ועוד חמשה עומדים בחלק הקדמי של בית הכנסת מתחת לתקרה הגבוהה, האם מצטרפים למנין, או"ד שאומרים פי תקרה יורד וסותם ונמצא שיש מחיצה באמצע בית הכנסת ואינם מצטרפים למנין.

ועיין בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) שדן לגבי חזן שעומד על הבימה שיש מחיצות בבימה האם אינו מצטרף וכתב ז"ל, "כל מה שאמרו בפרק כל גגות (דף צ"ג) בקטנה שנפרצה במלואה לגדולה, לא אמרו אלא בבתיים מוחלקים, לפי שזה בפני עצמו לתשמישו וזה בפני עצמו לתשמישו, ואפילו הכי כל שנפרצה הקטנה במלואה לגדולה או רואין כאלו הקטנה פתחה של גדולה ורגלי הגדולה בקטנה, וכל שלא נפרצה במלואה, זו בפני עצמה עומדת לתשמישיה וזו בפני עצמה. אבל התיבה עם היותה גבוהה ורחבה ובעלת מחיצות **לא לתשמיש בפני עצמה עומדת אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתיבה**" עכ"ל. מבואר דכיון שהבימה אינה עומדת לתשמיש בפני עצמה, אלא לתשמיש בית הכנסת, לכן אפילו שיש מחיצות בבימה, לא הוי הפסק, וכן פסק שו"ע (סימן נה, יט), ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן ט) שהביא את הרשב"א ופסק שלפ"ז אם יש דין מחיצה באמצע היכל בית הכנסת, ויש

תחנון

ד. לכתחילה צריך לשבת בשעת אמירת תחנון, ואם אינו יכול לשבת יסמוך על הסטנדר על עמוד, בתקופה זאת שמתפללים ברחוב, אם אין אפשרות לשבת בתחנון, ישתדל לסמוך על הקיר או על גדר.²⁷

ה. מנהג הספרדים לומר יג מידות ואח"כ אומרים את מזמור (תהילים כה) "לדוד אליך ה' נפשי אשא", ולא נופלים על פניהם גם במקום שיש ספר תורה, יחיד שמתפלל בביתו, לא יאמר יג מידות, אלא יאמר וידוי ואח"כ לדוד, יחיד שרוצה לומר יג מידות, יכול לומר כמו קורא בתורה ויאמר בניגון וטעמים, ויאמר עד "רבעים", כיון שאסור להפסיק באמצע פסוק.²⁸

ו. מנהג אשכנזים לומר בתחנון מזמור "ה' אל באפך תוכיחני" (תהילים ו, ב), ונוהגים ליפול על פניהם, עושים נפילת אפים רק במקום שיש ארון קודש עם ספר תורה, וכן גם במקום שיש ספר תורה לבד, אבל אם אין ספר תורה, אומרים את המזמור בלי נפילת אפיים, דהיינו בלי הטיית הראש, שנאמר (יהושע ז, ו) "וַיִּפֹּל עַל פְּנֵי אֶרְצָה לְפָנֵי אַרְוֹן ה'".²⁹

קבוצה של חמש אנשים בצד אחד ועוד קבוצה של חמש בצד השני, מצטרפים ב' הקבוצות, כיון שב' החלקים של בית הכנסת עומדים לאותו שימוש והמחיצה אינה מפקיעה את הצירוף, ונראה בביאור עומק הדברים שאם יש מחיצה שמפרידה הרי היא מחלקת להיות ב' חדרים נפרדים, אבל באופן שב' החלקים עומדים לאותו שימוש, אפילו שיש מחיצה, נחשב חדר אחד ולכן חל צירוף.

ומעתה יש לדון בחצר שמשמשת לחניון עבור רכבים של דיירי הבנין וכן עבור משחקי ילדים, וחלק מהחצר מקורה מהבנין וחלק אחר של החצר אינו מקורה, האם נאמר כיון שכל החצר משמשת לחניון רכבים ומשחקי ילדים, נחשב שב' חלקים החצר עומדים לשימוש אחד, ולכן גם לפי הצד שנאמר פי תקרה, מצטרפים ביחד ב' חלקי החצר להחשב חדר אחד גדול, ומימלא חל צירוף למנין, או"ד שעד כמה שנאמר פי תקרה, נחשב ב' חדרים נפרדים, והיינו שחצי החצר שמקורה והחצי שלא מקורה, עומדים לב' שימושים נפרדים, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דנחשב ב' סוגי שימושים, ולכן אם נאמר פי תקרה יורד וסותם, לא חל צירוף למנין, משום דנחשב ב' חדרים נפרדים.

ויש להוסיף עוד דעיין בביאור הגר"א שחולק על פסק השו"ע לגבי תיבה, וחולק על שו"ת הרשב"א, ועיין בביאור הלכה (סימן נה, יט) שהביא את שיטת הגר"א, ולפי"ז לפי שיטת הגר"א גם אם נאמר שב' החלקים של החצר עומדים לאותו שימוש, אם יש מחיצה, לא חל צירוף, ויש מקום לומר שגם לפי שיטת הרשב"א לא חל צירוף, דנחשב ב' שימושים נפרדים, אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם יש ב' קבוצות של חמש וחמש מצטרפים ביחד, משום דנחשב שב' החלקים של החצר עומדים לאותו שימוש וכמו שמבואר ברשב"א שמחיצה של תיבה אינה עושה הפסק כיון שהתיבה עומדת לתשיש בית הכנסת, ה"ה בחצר גדולה, אפילו אם נאמר פי תקרה יורד וסותם, אפילו שיש מחיצה אינה מפקיעה את הצירוף למנין.

ועיין בספר אגן הסהר עמוד 692, שכתב שהגר"א גנחובסקי זצ"ל היה מקפיד אם היה מנין מצומצם בבית הכנסת, שלא יהיו חלק מהציבור מתחת תקרה נמוכה של עזרת נשים, משום דאמרינן פי תקרה יורד וסותם ונחשב שיש מחיצה שמפסיקה, והביא שגם הגר"ד לנדא שליט"א מורה בישיבת סלבודקא להקפיד כן, ועיין בספר שיח תפילה (הרב טשזנר) שכתב בשם מרן הגר"ק זצ"ל שאין צריך להקפיד על זה, משום דלא אומרים פי תקרה עד כמה שלא מעוניין במחיצה.

²⁷ כתב בשו"ת הריב"ש (סימן תיב) ז"ל, "ולהיות הדבר כן, אין צריך לדקדק: אם אפשר מעומד. ומה שנהגו הצבור מיושב; הוא לפי שדרך הצבור בכל תפלותיהם, וברכותיהם, לאומרם מיושב: שלא להטריח עליהם, זולתי בשמונה עשרה, אבל לא שיהיה קפידא בישיבה, בנפילת אפים. שהרי תחנונים היא, וכל תחנונים מעומד, טפי עדיף דומיא דשמונה עשרה ברכות ויודוי. אלא שאין מטריחין עליהם" עכ"ל, מבואר מדברי הריב"ש שמוותר לכתחילה לומר תחנון בעמידה, ועיין בבית יוסף (סימן קלא) שהביא את דבריו וכתב שלפי דעת חכמי הקבלה נראה שיש להקפיד שתהיה מיושב דוקא, וכן פסק שו"ע (סימן קלא, ב), ועיין בכף החיים (ס"ק לח לט) שכתב שגם באופן שאומר תחנון בלי נפילת אפיים צריך לשבת, ואם אינו יכול לשבת יסמוך.

²⁸ עיין בן איש חי (כי תשא אות יג) שנוהגים לומר לדוד בלי נפילת אפים כלל, ועיין שו"ע (סימן תקסה, ה) שיחיד מותר לומר יג מידות כמו קורא בתורה, ועיין כף החיים (סימן קלא, כג) שאם אומר ביחידות יגמור את הפסוק כיון שאסור לומר חצי פסוק, וכן פסק חסד לאלפים (סימן קלא, ט), וכן פסק בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ג סימן כא).

²⁹ כתב הרוקח (סימן שכד) ז"ל, "ואין נופלין אלא לפני ספר תורה, וסימן דכתיב במלחמת עי, ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה'" עכ"ל, וכן פסק הרמ"א (סימן קלא, ב), ועיין בשיירי כנסת הגדולה שכתב דה"ה אם יש שאר ספרים יפול על פניו, ועיין אליה רבה

ז. יחיד שמתפלל בביתו, אם יש ספר תורה בביתו, יאמר תחנון עם נפילת אפים, אם אין ספר תורה בביתו, יש אומרים שאם יש בחדרו ספרי קודש, יפול על פניו, ויש אומרים שלא יפול על פניו, ולמעשה יכול ליפול על פניו בחדר שיש בו ספרים בקביעות, עשרה שמתפללים ברחוב, יאמרו תחנון בלי להטות את הראש, אפילו אם יש סידורים ברחוב³⁰.

ח. בימים שני וחמישי שקוראים בתורה, יכולים לפני שאומרים תחנון להוציא את הספר תורה מהבית שמונח בו ולהניח את הספר על השולחן שקוראים בו, ויאמרו תחנון עם הטיית הראש, מנהג ירושלים לומר תחנון עם נפילת אפיים גם בלי ספר תורה, כיון שמקום המקדש בירושלים, כל ירושלים נקראת "לפני ה"³¹.

(סימן קלא סק"ה) שחולק עליו, ועיין משנ"ב (סימן קלא, יא) שהביא את מחלוקת הפוסקים, ולמעשה נהג מרן בעל קהילות יעקב זצ"ל ליפול על פניו בחדרו, כיון שהיה בחדרו ספרי קודש (ראה אורחות רבנו ח"ב עמוד סז).

עיין ברמ"א (סימן קלא, ב) שיחיד שמתפלל בשעה שהציבור מתפללים יפול על פניו אפילו שלא לפני ספר תורה, ביאור הדברים דכיון שיש לציבור ספר תורה והיחיד מצטרף לתפילת הציבור לכן יפול על פניו, יש להסתפק במתפללים במנין מרפסות, האם הציבור יאמרו תחנון עם נפילת אפים, ואם יש לכל אחד ספרי קודש בקביעות בחדר שמתפלל, יכול ליפול על פניו, אולם יש להסתפק באופן שאין ספרי קודש, האם יפול על פניו, כיון שיש שכן אחד שיש בביתו ספר תורה.

ונראה דכיון שהספר תורה מונח בבית אחד השכנים ואינו מונח לפני כל הציבור, לכן יאמרו תחנון בלי נפילת אפים, ויש מקום לדון האם מותר לטלטל את הספר תורה ולהוציאו כדי שהציבור יראו את הספר תורה ויאמרו תחנון עם נפילת אפיים, ונראה דהוי ביזוי לספר תורה ולכן אין לטלטל את הספר תורה, אכן העירוני שבימים שני וחמישי שצריך בין כה להוציא את הספר תורה לקרוא בו אחרי התחנון, נראה שמוותר להוציא את הספר לפני תחנון שהציבור יראו את הספר ויאמרו תחנון עם נפילת אפיים.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א לצדד דאם יש ספר תורה בבית של אחד השכנים, ואותו שכן יפול על פניו בחדר שיש בו ספר תורה, אם שאר המתפללים רואים את השכן כאשר נמצא בחדר שיש בו את הספר תורה, יש מקום לומר שמצטרפים איתו ע"י ראייה ויכולים ליפול על פניהם.

³⁰ עיין בספר חוט שני (ענינים סוף הלכות יו"ט אות י) שכתב שרק בחדר שמונח ספרים בקביעות יעשה נפילת אפים אבל אם מונח באופן ארעי לא יעשה נפילת אפיים עכ"ד, ולפ"ז אם מתפללים ברחוב ויש סידורים שמונחים ברחוב באופן ארעי יאמרו תחנון בלי נפילת אפיים.

³¹ עיין בספר ארץ ישראל (סימן א אות סט) שמנהג ירושלים ליפול על פניהם בתחנון אפילו במקום שאין ספר תורה, משום שבירושלים בכל מקום נקרא לפני ה'. ועיין בספר אשי ישראל (פרק כה הערה לט) שכתב בשם מרן הגרש"א זצ"ל שיש לנהוג כן רק בירושלים שבין החומות ולא במקומות החדשים.

פרק ד

תפילה במקום פרוץ

א. אסור להתפלל שמ"ע במקום פרוץ בלי מחיצות, המתפלל במקום פרוץ נקרא "חצוף", מותר להתפלל במקום מוקף מחיצות, אפילו שאין בו תקרה, ויש שכתבו להקל בשעת הדחק להתפלל מול קיר אחד בלבד³².

טעם האיסור

ב. יש ששה טעמים מדוע אסור להתפלל במקום פרוץ. א. מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר (רש"י ברכות דף לד ב; שו"ע סימן צ, ה). ב. מאחר שהוא במקום מגולה ואינו נכנע לפני בוראו להסתתר במקום נסתר, אף על פי שאין נעלם מנגד עיניו, הרי זה עז פנים³³. ג. אסור להתפלל ברחוב מפני שעוברין ושבין מפסיקין אותו³⁴. ד. מפני שמראה תפילתו לרבים, וזהו דרך גאווה שמראה לאנשים איך מתפלל³⁵. ה. נקרא חצוף משום שמראה בעצמו שאפילו יעברו עליו כל עוברי דרך לא יתבטל מכוונתו, והוי גאווה³⁶. ו. כדי שלא יראה שום דבר ויעכב אותו מלכוין³⁷.

³² עיין ברכי יוסף (סימן צ סק"ב) שכתב שמותר להתפלל במקום מוקף מחיצות אפילו שאינו מקורה, וכן מנהג ירושלים שרבנן מתפללים מנחה וערבית בחצירות של בתי מדרשות, וכן פסקו שערי תשובה סק"ג ומשנ"ב סק"ב. אכן עיין במג"א סק"ו שכתב בשם הזוהר שצריך להתפלל דוקא בבית, ועיין במשנ"ב סק"א שהביא את הזוהר, ונראה מדברי משנ"ב שדברי ברכי יוסף אינם סתירה לזוהר, אכן עיין בספר פסקי תשובות שכתב בשם ספר שולחן הטהור שלומד בדברי הזוהר שראוי להתפלל בתוך בית עם מחיצות ותקרה.

כתב אשל אברהם (בוטאטש) ז"ל, "ויש להביא ראיה שכל שעומד לפני כותל גם שמג' צדדים אין שם כותל הרי זה כבבית, ממה ששם בשו"ע [כאן סעיף ז] אודות שלא להתפלל אחורי בית הכנסת, ומשמע קצת שאין שם לפניו רק כותל אחד, ומנה זה אחר האזהרה שלא להתפלל במקום פרוץ. וכתב [שיר השירים ב, ט] אחר כתיבתו ולא כתיב כותליו. אך מכל מקום ממנו שכתוב בזוהר בזה [שמות ס, א] בבחינת מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, שתפילה בבית באתר דעקו כו' מצד זה מצוה מן המובחר הוא בבית גמור בד' מחיצות. ומה שאמר הכתוב [בראשית כד, סג] ויצא יצחק לשוח בשדה. לפי הנתבאר לעיל יש לומר שמחיצה אחת היתה לפניו שם, וגם ערימה גדולה של עשבים או תבואה כמחיצה היטב, כל שיש גובה עשרה טפחים ורוחב ד' טפחים. וכן סיבוכ אילנות בדרך זה" עכ"ל.

כתב הרמב"ם (פ"ה מתפילה ה"ו) ז"ל, "תקון המקום כיצד יעמוד במקום נמוך ויחזיר פניו לכותל" עכ"ל, וכתב בפירוש רבי דוד ערמאה ז"ל, ויחזיר פניו לכותל פירוש חציף עלי מאן דמצלי בבקעה, כדי שלא יראה שום דבר ויעכבנו מלכוין דמויטב מפקינן ליה, ונראה שזה פירוש ויחזיר פניו עכ"ל. מבואר מדברי רבי דוד שישוד האיסור להתפלל במקום פרוץ שלא יראה שום דבר, ולפי טעם זה יש לסייע לדברי האשל אברהם דסגי במחיצה אחת, דע"י שיש מחיצה לפניו לא יראה.

כתב מור וקציעה סימן קנד ז"ל, "אמנם י"ל קצת, דאע"ג דהבית אסור בהנאה, אפשר דאפ"ה מותר להתפלל בתוכו (והוא שלא נכנס בו מפני הגשמים עיין י"ד ס' קמ"ב וס' קמ"ה), דמאי קעביד הא מצות לאו ליהנות ניתנו, ומאי מהני ליה הבית הא מצי לצלוי אפילו בשדה. אף על גב דחציף מאן דמצלי בבקתא, היינו במקום שרבים עוברים, אי נמי משום דבעינן שיסמוך פניו אל הקיר. וכל זה לכתחלה ואינו מעכב. ועוד שהרי יכול שיסב פניו לאיזה כותל הבית או גדרת הגנה ויתפלל. על כן לא נהנה ממנו כלום. והשתא ניחא כיון דהבית עצמו אינו נעבד ולא סגיד ליה, לצד שהע"א עומד שם, שפיר דמי" עכ"ל, והראוני להוכיח מדברי המור וקציעה כמו האשל אברהם.

³³ מהר"י אבוהב, הובא בב"י סימן צ.

³⁴ ספר האשכול ליקוטים מהלכות תפילה.

³⁵ ספר האשכול שם. כתב ראב"ה (מסכת ברכות סימן צז) ז"ל, "אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בפקתא, פירוש כיון שיכול להתפלל בביתו, הרי הוא כמראה עצמו לכל שהוא רגיל בתחנונים" עכ"ל, ונראה מדבריו דנקרא חצוף כיון דהוי דרך גאווה.

³⁶ מג"א סימן צ סק"ו ועיין במחצית השקל שמבאר ז"ל, "וזהו חציפות שמתגאה כל כך".

³⁷ פירוש רבינו דוד ערמאה על הרמב"ם פ"ה מתפילה ה"ו, הובא לעיל בהערה.

ג. נחלקו הפוסקים להלכה למעשה האם אסור להתפלל דוקא ברחוב, במקום שעוברים בו אנשים, (מפני שבני רשות הרבים יכולים להפריע בתפילה), או שאסור להתפלל גם בשדה פתוח, שאין בו עוברים ושבים, ודין זה תלוי בטעמי סיבת האיסור להתפלל במקום פרוץ³⁸.

ציבור

ד. יש אומרים שדוקא יחיד אסור להתפלל במקום פרוץ, אבל ל"ציבור" מותר להתפלל במקום פרוץ (ריא"ז; אשכול; ספר הבתים), ויש אומרים שגם ציבור צריכים להתפלל דוקא במקום מוקף מחיצות, יש להסתפק להלכה למעשה האם לפי הטעם של השו"ע מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ.

ה. דין זה מצוי שמתפללים בבין הזמנים מנחה בציבור לפני שקיעת החמה ליד חוף הים, וכן יש ישיבה חשובה בבני ברק שהבחורים מתפללים מנחה בחצר בית הכנסת, ויש בחצר מחיצות פחות מגובה עשרה טפחים, ויש שהעירו שאסור להתפלל במקום פרוץ, ותלוי במחלוקת הפוסקים האם מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ, ונראה דיש מקום להקל להתפלל בציבור במקום פרוץ, ליד קיר אחד, בצירוף דברי הבוטאטש שאם מתפלל ליד קיר אחד, לא נחשב מקום פרוץ³⁹.

³⁸ כתב האגודה (ברכות פרק ה סימן קכ"א) ז"ל, "אמר רב כהנא חציף עלי האי מאן דמצלי בהדי פקתא, פירש בקעה גלויה שיש עוברים ושבים" עכ"ל, משמע מלשון האגודה דכל האיסור דוקא אם מתפלל במקום שיש עוברים ושבים שיכולים להפריע, אכן מדברי השו"ע משמע שטעם האיסור כיון שבמקום פתוח אין עליו אימת מלך. ועיין אליה רבה (סימן צ סק"ד) שפסק להלכה כמו שיטת האגודה, וכתב שלפי שיטת האגודה מותר להתפלל בשדה שאין בו עוברים ושבים ורק ברחוב אסור.

³⁹ כתב הריא"ז (ברכות פרק ה ה"ז) ז"ל, "דרך חציפות הוא להתפלל אדם בבקעה מקום שהרבים מצויים, ואם היו מתפללין שם בעשרה אין בו משום חציפות" עכ"ל, ועיין בכף החיים (סימן צ, לא) שהביא את דברי הריא"ז להלכה.

כתב בספר האשכול (ליקוטים מהלכות תפילה) ז"ל, "פירוש ברחוב העיר, חדא מפני שעוברין ושבין מפסיקין אותו, ועוד מפני שהוא מראה תפלתו לרבים, ואמרי רבותא הני מילי יחיד, אבל ציבור כד מנסכי ומיצלו, לית לן בה" עכ"ל, מבואר מדברי האשכול שמוותר לציבור להתפלל במקום פתוח.

כתב בספר הבתים (שערי תפילה שער השמיני אות יא) ז"ל, "אין מתפללים בבקעה, מפני שנראה כמראה תפלתו ברבים, ועוד שעוברין ושבים מפסיקין אותו ולא יוכל לכוין, וכשהוא מתפלל במקום צנוע, חלה עליו אימת מלך וליבו נשבר, יש מי שכתב שלא אמרו דבר זה אלא ביחיד, אבל בציבור שהם מתקבצים יחד מותר" עכ"ל.

יש להסתפק לפי שיטת רש"י והשו"ע שיסוד האיסור להתפלל במקום פרוץ כדי שיחול עליו אימת מלך, האם מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ, ולכאורה יש מקום לומר שכל דברי הריא"ז והאשכול וספר הבתים שהתירו לציבור להתפלל במקום פרוץ, משום שנקטו שיסוד האיסור להתפלל במקום פרוץ משום שעוברי דרכים יכולים להפריע למתפלל, ולכן התירו לציבור, משום דמסתבר שלא יפריעו לציבור, אבל לפי הטעם של רש"י אינו מובן מה הסברא לחלק בין ציבור ליחיד, ולפי"ז לפי שיטת השו"ע שפסק כמו רש"י, אסור לציבור להתפלל במקום פרוץ.

ועיין במהדיר לספר הבתים, בפירוש נתיבות הבית שדייק מדברי ספר הבתים שהזכיר בתחילת דבריו את סברת רש"י ואפ"ה כתב שמוותר לציבור להתפלל במקום פרוץ, וכתב לבאר שאם מתפלל בציבור גם במקום פרוץ חל עליו אימת מלך, וכן כתב בספר תורת חיים (סופר; סימן צ סק"ז) שציבור שמתפללים בבקעה יש להם אימת מלך וליבם נשבר, וצ"ב מה הסברא בזה.

ונראה לבאר בנוסח אחר, שיסוד הסברא שבמקום צניעות חלה עליו אימת מלך, שצריך לבוא לפני המלך באופן של קביעות, ולהרגיש שנכנס לפני מלך, אבל אם מתפלל ברחוב, הרי זה נחשב שמתפלל באופן ארעי ומזדמן, ולא נחשב שמעמיד את עצמו לפני מלך, ולפי"ז יש מקום לומר שציבור שמתאספים ביחד להתפלל, נחשב מעשה קביעות ולא מעשה ארעי, ולכן מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ.

ונראה להוסיף עוד לפי הגמ' (ברכות דף ת, א) אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל, וכתב רש"י יכנס לפניו שלא ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשוי עיכוב בית הכנסת ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת עכ"ל, מבואר שאדם שיושב סמוך לפתח, נראה שמזומן לצאת, ולפי"ז יש לומר שיסוד האיסור להתפלל במקום פרוץ, דנראה שמתפלל באופן ארעי, ולפי"ז יש לומר דלכן מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ, משום שציבור שמתפללים הוי מעשה קביעות.

הולכי דרכים

1. הולכי דרכים יכולים להתפלל במקום פרוץ ברחוב או בשדה, ולכתחילה אם יש עצים בשדה, עדיף לעמוד בין העצים, במקום צנוע הוא קצת (משנ"ב סימן צ, יא)⁴⁰.

תפילה בציבור או ביחיד במקום סגור

2. יחיד שיכול להתפלל בתוך בית, או להתפלל בציבור במקום פרוץ, עדיף שיתפלל בציבור במקום פתוח, שמעלת תפילה בציבור, עדיף ממעלת תפילה במקום סגור⁴¹.

בשעת מגיפה

3. בשעת מגיפה שיש סכנת הדבקה, ואסור להתפלל בתוך בתי הכנסת, מותר להתפלל ברחוב, אולם אם יש אפשרות להתפלל בתוך חצר עם מחיצות, עדיף יותר מאשר להתפלל ברחוב במקום פרוץ לגמרי, וכל זה לגבי יחיד, אבל לגבי "ציבור" לפי שיטת כמה ראשונים מותר לכתחילה להתפלל במקום פרוץ, וגם לפי שיטת הפוסקים שגם לציבור אסור להתפלל במקום פרוץ, אם ע"י שיתפלו במקום פרוץ יכולים יותר לשמור על

אכן מלשון רש"י ושו"ע לא משמע שהחסרון של מקום פרוץ דהוי ארעי, אלא שכאשר מתפלל במקום סגור יש עליו יותר אימה, וצ"ע למעשה לפי שיטת השו"ע האם מותר לציבור להתפלל במקום פרוץ.

כתב ברכי יוסף (סימן צ סק"ב) ז"ל, "כתב הרב מגן אברהם (סק"ו) דמשמע בזהר דיש להתפלל בבית. ומורינו הרב בתי כהונה (ח"א סימן י"ז) האריך בזה, והעלה דבמקום מוקף מחיצות אך שאינו מקורה שפיר דמי. וכן המנהג פשוט בתוככי ירושלים עה"ק, **שהציבור מתפללים בבית הכנסת במקום שאינו מקורה**, ורבנן דמתיבתי מתפללין מנחה וערבית בחצרות בתי המדרשות" עכ"ל, ועיין בשערי תשובה (סימן צ סק"ג) שהביא את הברכי יוסף.

כתב בן איש חי (פרשת יתרו אות יט) ז"ל, "ואם יש מקום מוקף מחיצות יכנס להתפלל שם, ובלבד שיהיה המקום נקי, **דמאחר שהוא מוקף מחיצות אף על פי שאין שם תקרה חשיב מקום צנוע**. ומה דאסרו להתפלל בבקתא הוא משום דאין שם מחיצות כלל, ועיין ברכ"י ז"ל מ"ש בשם הרב בתי כהונה ז"ל ועיין מנחת אהרן כלל ט"ו אות ח' ע"ש. **ופה עירנו יע"א המנהג להתפלל בקיץ רוב הציבור במקום שאין בו תקרה, ויש בתי כנסיות מתפללים רוב ימות השנה על גג בית הכנסת כמה כיתות**" עכ"ל, ולכאורה מוכרח מדברי ברכי יוסף, שערי תשובה, בא"ח שחולקים וסוברים שגם ציבור צריכים להתפלל במקום מוקף מחיצות.

⁴⁰ כתב הב"ח סימן צ ז"ל, "ונראה עוד לתרץ קושיית התוספות דיצחק לא היה מתפלל במקום פרוץ אלא בין האילנות היה מתפלל וזהו שאמר הכתוב לשוח ולא אמר להתפלל לשון המיוחד לתפילה אלא אמר לשוח דמשמע נמי שהתפלל בין השיחים מסתתר ביניהם בשעת תפילה" עכ"ל.

כתב פמ"ג (סימן צ משבצ"ז סק"ב) עיין ב"ח, וכתב עוד דויצא יצחק "לשוח" ולא כתיב בלשון אחר לומר שהחביא עצמו תחת אחד השיחים, **ולפי זה בדרך כשיש יער יעמוד שם ויתפלל, אם אין קשה עליו איחור דרכו ונקרא מקום צנוע עכ"ל**.

⁴¹ יש להסתפק אם יש ציבור שמתפללים במקום פרוץ, ויש אפשרות להתפלל ביחידות בבית, או בציבור במקום פרוץ, האם עדיף להתפלל בציבור. והנה לפי שיטת הפסקי ריא"ז וספר הבתים שמותר לציבור להתפלל במקום פרוץ, ודאי יתפלל עם הציבור במקום פרוץ, אבל יש להסתפק לפי שיטת הברכי יוסף שגם ציבור צריכים להתפלל במקום סגור, האם עדיף להתפלל בציבור במקום פתוח.

וראיתי בספר אבני ישפה (תפילה עמוד צד) שכתב שעדיף תפילה בציבור במקום פרוץ יותר מאשר תפילה ביחידות בבית, שהלא מבואר במג"א (סימן צ סק"ו) שמותר לעוברי דרכים להתפלל במקום פרוץ, מבואר שמותר בשעת הדחק להתפלל במקום פרוץ, א"כ ה"ה באופן שצריך להתפלל במגין הוי שעת הדחק עכ"ד.

יש להסתפק אם יש עשרה שמתפללים ברחוב, ויש אפשרות ליחיד להתפלל בתוך בית מוקף מחיצות, וישמע את תפילת הציבור מתוך הבית, או שעדיף שיתפלל ביחד עם הציבור ממש במקום פרוץ. ועיין שו"ע (סימן נה, כ) שאם יש עשרה שמתפללים ביחד, אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל ולכן יחיד יכול לענות דבר שבקדושה, ועיין משנ"ב (סימן נה, נח) שכתב בשם חיי אדם (כלל ל, א) שדין מחיצה של ברזל אינה מפסקת נאמר רק לגבי שיכול לענות לדבר שבקדושה, אבל לא נחשב תפילה בציבור, אכן עיין במחזיק ברכה (סימן נה, ט) שכתב בשם מלכי בקודש דנחשב מתפלל בציבור, והובא בשערי תשובה (סימן נה, יד). ונראה שלפי המלכי בקודש, יש צד לומר שעדיף שיתפלל בבית וישמע את תפילת הציבור מביתו, אבל לפי החיי אדם עדיף שיתפלל ביחד עם הציבור במקום פרוץ.

מרחק, כגון שיש אפשרות להתפלל באמצע הכביש ולהתפזר בשטח יותר גדול, מצוה להתפלל במקום פרוץ, וראוי לכתחילה בשעת מגיפה להתפלל במקום שלא יפריעו עוברי דרכים, כגון באמצע גינה⁴².

עצרת חיזוק

ט. בשעת הצורך מותר לעשות עצרת חיזוק ברחוב העיר ולעשות תפילה ברחוב, אפילו שמתפללים שמ"ע במקום פרוץ⁴³.

מקורות

איתא בגמ' (ברכות דף לד ב) אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, וכתב רש"י ז"ל, "דמצלי בבקתא, בבקעה שכשהוא במקום צניעות, חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר" עכ"ל.

כתב בית יוסף סימן צ ז"ל, ולא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה דאמר רבא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. גם זה שם בסוף פרק אין עומדין ופירש רש"י הטעם שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב שמאחר שהוא במקום מגולה ואינו נכנע לפני בוראו להסתתר במקום נסתר, אף על פי שאין נעלם מנגד עיניו, הרי זה עז פנים עכ"ל. ונראה בביאור הדברים דכיון שתפילה הוי עומד לפני המלך, צריך לבוא לפני המלך במצב של הכנעה, לכן צריך להתפלל במקום סגור.

⁴² יש להסתפק האם בשעת מגיפה צריך להקפיד לכתחילה לא להתפלל במקום פרוץ, או שאין צריך להקפיד, ועיין במג"א שכתב שמותר לעוברי דרכים להתפלל במקום פרוץ, ביאור הדברים דכיון שעוברי דרכים אין להם אפשרות אחרת, לכן מותר להם להתפלל במקום פרוץ.

כתב ראב"ה (מסכת ברכות סימן צז) ז"ל, "אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, פירוש כיון שיכול להתפלל בביתו, הרי הוא כמראה עצמו לכל שהוא רגיל בתחנונים" עכ"ל, מבואר מדברי ראב"ה שדוקא אם יכול להתפלל בביתו ומתפלל במקום פרוץ נקרא חצוף, ולפי"ז בשעת מגיפה כיון שיש הכרח להתפלל בחוץ אין צריך להקפיד לא להתפלל במקום פרוץ.

אכן עיין במשנ"ב סימן צ סק"א שכתב לגבי עוברי דרכים אם יכולים להתפלל בין האילנות, עדיף להתפלל בין האילנות, מבואר שגם באופן שיש הכרח, עדיף להתפלל במקום סגור, אכן נראה שבאופן שאפשר להתפלל במקום פרוץ ולהתפזר בשטח יותר גדול, מצוה לעשות כן משום חשש פיקוח נפש, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבשעת מגיפה אין להקפיד כלל על האיסור להתפלל במקום פרוץ, כיון שמתפללים ברחוב מחמת הכרח עכ"ד.

⁴³ תנן (תענית דף טו, א) סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר כו', ואומר לפנין עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש, ולכאורה קשה איך מותר להתפלל ברחובה של עיר הלא הוי חציפות, ובשלמא לפי שיטת האשכול וספר הבתים שמוותר לציבור להתפלל במקום פרוץ א"ש, אבל לפי הברכי יוסף קשה. והנה לפי האשכול שישוד האיסור כיון שעוברי דרכים יכולים להפריע בתפילתו, לפי"ז א"ש מדוע מותר בתענית להתפלל ברחוב, כיון שסוגרים את כל הרחוב, ואין חשש שעוברי דרכים יפריעו.

ונראה ליישב דאיתא בגמ' (תענית דף טז) למה יוצאין לרחוב רבי חייא בר אבא אמר לומר זעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמנו בפרהסיא, ריש לקיש אמר גלינו גלותינו מכפרת עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר אמר רבי יהושע בן לוי לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו, ונראה דיש היתר מיוחד בשעה שגוזרים תענית להתפלל במקום פרוץ, כדי לבזות את עצמם וכן כדי לעשות גלות.

והנה ביום א' ל' אדר א תשע"ד התקיים עצרת תפילה מרכזית בהוראת מרן בעל אילת השחר זצ"ל, ושאר גדולי הדור שהורו להשתתף והתפללו מנחה בעצרת, והיה ששאלו הלא מבואר בשו"ע סימן צ שאסור להתפלל במקום פרוץ. ועיין בקונטרס ווי העמודים (הגר"י זילברשטיין שליט"א; ח"ד עמוד כ) שביאר לפי הגמ' בתענית שמוותר בעת צרה להתפלל ברחוב, כמו ב' התירוצים בגמ' בשביל שנבזה עצמינו בפרהסיא, וכן בשביל שגלות מכפרת עוון.

דברי תוס'

כתבו תוס' ז"ל, "וא"ת הכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד), "ל דהתם מיירי בהר המוריה כדאמרין בפסחים פרק האשה (ד' פת). לא כיצחק שקראו שדה וכו', א"נ בקתא דהכא מיירי בבקעה במקום שרגילין שם בני אדם לעבור והולכי דרכים" עכ"ל.

ביאור תירוץ ראשון של תוס'

צ"ב תירוץ ראשון של תוס' מדוע בהר המוריה מותר להתפלל במקום פרוץ, ומצינו ב' דרכים בביאור שיטת תוס' בתירוץ ראשון. עיין ב"ח שכתב ז"ל, (כלומר שנקרא בשם שדה, אבל לא היה פרוץ אלא מוקף מחיצות) עכ"ל, וכן כתב הט"ז דהר המוריה היה מוקף מחיצות.

כתב עולת תמיד ז"ל, מפני כשהוא במקום וכו'. משמע מזה דאפילו לא רגילי שם בני אדם לעבור אפילו הכי לא יתפלל שם. ואין להקשות אם כן הרי מצינו ביצחק דכתיב [בראשית כד, סג] ויצא יצחק לשוח בשדה, "ל דהתם מיירי בהר המוריה, כן כתבו התוספות, ופירש הב"ח כלומר שנקרא בשם שדה אבל לא היה פרוץ אלא מוקף במחיצות. ובלבוש כתב דשאני התם שהיה הר המוריה אשר היה נעקד שם, ובודאי היה נכנע בשברון לבו ואימת מלך יתברך בזכרון עקידתו אשר הציל ממנה עכ"ל, ויש פנים לדברי שניהם עכ"ל.

כתב נהר שלום סק"ב במקום פרוץ. כתבו התוס' דיצחק דהתפלל בשדה היינו הר המוריה נראה דכוונתו דליכא חששא שלא חל עליו אימת מלך, דאדרבא איכא טפי מוראת שכינה, והט"ז כתב דכוונתם לומר שלא היה פרוץ ולעניות דעתי נראה פשוט כדכתיבנא עכ"ל.

כתב בגדי ישע ז"ל, "והלבוש כתוב הטעם שהיה לבו נכנע כשהזכיר שם עקידתו ובלא"ה א"צ לזה שהרי יעקב אמר מה נורא המקום הזה ששם הוא השראת שכינה ובודאי הוא באימה גדולה ואין מקום אחר מוכשר יותר להתפלל משם אשרי מי שזוכה לכך, ולפי טעמיה הנ"ל לא הותר אלא שם אבל בשדה אחר אף על גב דאינו עובר ושב שם, אפ"ה אסור להתפלל אלא בבית" עכ"ל. מבואר מדברי בגדי ישע שלפי תירוץ ראשון של תוס' אסור להתפלל במקום פרוץ אפילו בשעה שאין כלל אנשים ברחוב.

ביאור תירוץ שני של תוס'

מבואר מדברי תוס' לפי תירוץ ב דכל החציפות דוקא אם מתפלל במקום פרוץ שהוא מעבר של רבים, אבל מותר להתפלל במקום פרוץ שאין בו אנשים, וצ"ב מה הסברא בתירוץ ב של תוס', עיין בבית יוסף שהביא את תוס' וכתב ז"ל, "ותימה דלתירוץ שני משמע דהוי טעמא כדי שלא יפסיקוהו עוברי דרכים ואין זה טעם לקראו חצוף" עכ"ל, ונראה שיש ג' דרכים בביאור תירוץ ב של תוס'.

כתב הב"ח ז"ל, "נראה דרצונם לומר דכיון שרגילין שם לעבור ואף על פי כן לא חשש לבני אדם רואין אותו מתפלל נקרא חצוף לפי שאינו חושש להצנע לכת עם אלהיו שיהא נכנע לפניו אבל יצחק היה מתפלל בשדה שלא עבר לשם אדם מעולם וחשיב כאילו היה במקום נסתר. והב"י הבין דברי התוספות דכיון דרגילים שם בני אדם לעבור יפסיקוהו עוברי דרכים ותמה עליהם דאין זה טעם לקראו חצוף ושרי ליה מאריה" עכ"ל.

מבואר מדברי הב"ח שלפי תירוץ ב של תוס' הוי חציפות להתפלל לפני אנשים, אבל מותר להתפלל במקום פרוץ שאין בו אנשים, דכיון שלא מתפלל לפני אנשים, נחשב שמתפלל בצניעות אפילו שמתפלל במקום פתוח בלי מחיצות, וכן כתב הט"ז סק"ב ז"ל, ותימא על תמיהתו, דלא נתכוונו התוס' בשביל הפסקה, אלא כיון שרגילין שם בני אדם, מקרי שלא במקום צניעות" עכ"ל.

אכן יש לדקדק בלשון הב"ח והט"ז מדוע כתב הב"ח שמתפלל במקום שלא עבר אדם מעולם, הלא מספיק שבשעת התפילה אין בני אדם ולא רואים את המתפלל, ועיין באגודה (ברכות פרק ה סימן קכא) ז"ל, "אמר רב כהנא חציף עלי האי מאן דמצלי בהדי פקתא, פירש בקעה גלויה שיש עוברים ושבים" עכ"ל. ועיין בנחלת צבי שכתב שהאגודה סובר כמו תירוץ ב של תוס'.

מבואר מלשון האגודה שמסתכלים האם בשעת התפילה יש עוברים ושבים או לא, אכן מלשון הב"ח והט"ז מבואר שמסתכלים על סוג המקום, שהוא הוא מקום שרגילים לעבור בו בני אדם, אפילו אם כעת אין אנשים, נחשב לא מקום צנוע, ונ"מ אם יתפלל מעריב בכביש באמצע הלילה, נחשב מקום פרוץ, ועיין בלשון השיטמ"ק ז"ל, "בפקתא פירוש ברחוב, במקום שבני אדם מצויין שם תמיד" עכ"ל. מבואר שמסתכלים על סוג המקום, ולא מסתכלים האם בשעת התפילה יש אנשים או לא.

כתב מג"א סק"ו ז"ל, הקשו התוס' הכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה וי"ל דשדה היינו הר המוריה כדאמרינן אברהם קראו שדה א"נ הטעם שלא יפסיקוהו עוברי דרכים ויצחק התפלל בבקעה במקום דלא שכיחי עוברי דרכים ע"כ, והרב"י דחה פירוש השני משום דאמרי' בגמרא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, ולתי' השני אין הטעם משום חציפות לכן פירש ב"י הטעם כמ"ש כאן בש"ע, ולי נראה לקיים פירוש התוס', וה"ק כשהוא מתפלל בבקעה הוא חצוף שמראה בעצמו שאפילו יעברו עליו כל עוברי דרך לא יתבטל מכוונתו" עכ"ל, ועיין במחצית השקל שמבאר ז"ל, "וזהו חציפות שמתגאה כל כך" עכ"ל, מבואר מדברי המג"א דהוי חציפות שמתגאה שאם יעברו בני אדם לא יתבטלו את כוונתו.

ועיין בספר האשכול (ליקוטים מהלכות תפילה) שכתב ז"ל, "פירוש ברחוב העיר, חדא מפני שעוברין ושבין מפסיקין אותה" עכ"ל, משמע להדיא מדברי האשכול כמו המג"א שאסור להתפלל במקום פרוץ כיון שהעוברים ושבין מפריעים לו.

נמצא שיש ג' דרכים בביאור תירוץ שני של תוס'. א. לפי הב"ח והט"ז תוס' מחדשים שמוותר להתפלל במקום פרוץ בלי מחיצות, אם זהו סוג מקום שתמיד לא עוברים בו בני אדם, דנחשב חפצא של מקום סגור. ב. לפי האגודה מותר להתפלל במקום פרוץ אם בשעת התפילה בפועל אין בני אדם שרואים את המתפלל, אבל אם יש בני אדם שרואים אסור. ג. לפי המג"א תוס' מחדשים שמוותר להתפלל במקום פרוץ, אפילו שיש בני אדם שרואים את המתפלל, בתנאי שעומד בצד הדרך ולא יפריעו למתפלל בשעת התפילה.

ועיין בפמ"ג א"א סק"ו ז"ל, עיין מ"א. ולתירוץ השני קולא, דבשדה נמי אף על פי שעוברים ושבים בני אדם, אם עומד בצד הדרך ולא מתירא שיפסיקו אותו שרי, ולתירוץ א' בעינן דוקא מוקף מחיצות, וכמו שכתב בשו"ע כאן עכ"ל.

כתב פמ"ג משב"ז סק"ב ז"ל, ולתירוץ הב' קולא בבקעה שאין מצוין בני אדם שרי, ולתירץ א' דוקא במקום צניעות שיהא לבו נכנע" עכ"ל. מבואר להדיא מדברי הפמ"ג שיש נ"מ בין הט"ז למג"א בביאור תירוץ ב, באופן שמתפלל בצד הדרך ורואים אותו בני אדם.

שיטת שו"ע

כתב שו"ע (סימן צ, ה) לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר" עכ"ל. וכתבו הפוסקים דשו"ע חולק על תוס' וסובר שאסור להתפלל בשדה, אפילו אם אין בו בני אדם ולא רואים את המתפלל בשעת התפילה, משום שצריך להתפלל דוקא במקום צניעות.

כתב נחלת צבי ז"ל, וכתב ב"י ותימא דלתירוץ שני משמע דהוי טעמא כדי שלא יפסיקוהו עוברי דרכים, ואין זה טעם לקוראו חצוף ע"כ, לכן כתב כאן סתם כמו בשדה, דמשמע מ"מ אפילו בשדה שאינו מקום עוברי דרכים. אבל אגודה [שם סי' קכא] תפס עיקר תירוץ שני דתוס' עכ"ל, מבואר מדברי הנחלת צבי שיש נ"מ שלפי תוס' מותר להתפלל בשדה במקום פרוץ, כיון שאין חשש שיפריעו עוברי דרכים, ואילו לפי השו"ע אסור להתפלל בשדה, כיון שעיקר הטעם שיהיה נכנע.

כתב אליה רבה (סימן צ סק"ד) ז"ל, "מפני שכשהוא וכו'. ולפי זה אף בשדה שאין עובר ושב אסור כתירוץ ראשון דתוס' סוף פרק אין עומדין, אבל ראיתי באגודה [סי' קכא] שפסק כתירוץ שני דתירץ דבשדה שאין עובר ושב מותר, וכדאי לסמוך עליו" עכ"ל.

הכרעת משנה ברורה

כתב משנ"ב סקי"א והנה לחד תירוצא דתוספות אם הוא עומד בצד הדרך במקום שאין מתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים שרי אך בב"י ממאן בדבריהם, והנה אף שהמ"א ושאר אחרונים מיישבים לדברי התוס', מ"מ כתבו שבזוהר משמע שיש להתפלל דוקא בבית. ועוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל אם אין קשה עליו איחור דרכו דמקום צנוע הוא קצת ע"ז, וכשהוא בביתו אין לסמוך ע"ז עכ"ל. מבואר ממסקנת משנ"ב שחושש לשיטת הזוהר שלכתחילה צריך להתפלל דוקא בבית ולא במקום פתוח אפילו אם אין עוברי דרכים.

סיכום ששה דרגות

יש כמה דרגות. א. מקום סגור עם מחיצות ותקרה (עיין מג"א בשם הזוהר שלכתחילה יתפלל דוקא בתוך בית). ב. מקום סגור ד' מחיצות בלי תקרה (ברכי יוסף). ג. להתפלל מול קיר אחד (מותר לפי הבוטאטש). ד. שדה פתוח שאין בני אדם רגילים להכנס אליו אף פעם, (מותר להתפלל לפי הב"ח והט"ז לפי תירוך ב של תוס', אבל לפי השו"ע אסור). ה. כביש פתוח, ורוצה להתפלל בכביש בשעה שלוש בלילה, בשעת התפילה בפועל, אף אחד לא יראה את המתפלל, אבל במשך היום הולכים בכביש הרבה אנשים (מותר לפי שיטת האגודה, וכן לפי דרך אחת בביאור תירוך ב בתוס', אבל לפי ביאור הב"ח והט"ז, אסור גם לפי תירוך ב בתוס'). ו. להתפלל באמצע גינה גדולה, בשעה שיש בני אדם ברחוב, ויש בני אדם שרואים את המתפלל בשעת התפילה, אבל אינם יכולים להפריע למתפלל לעבור (המג"א סובר שמותר לפי תירוך ב של תוס', אבל לפי דרכם של הב"ח והט"ז והאגודה, בציור זה אסור גם לפי תירוך ב של תוס', אלא תוס' התירו רק בשדה פתוח, שאין בו בני אדם ולא יראו את המתפלל בשעת התפילה).

פרק ה

תפילה ביחידות

ברכו ביחיד

א. תקנו חכמים לומר "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" כל בוקר וערב, מבואר בזוהר שנשמתו של אדם אינה מתיישבת בו, עד שיאמר ברכו, המתפלל ביחידות אינו יכול לומר ברכו, כיון שמותר לומר דבר שבקדושה רק בעשרה⁴⁴.

ב. כתבו הפוסקים עיצה שאדם שמוכרח להתפלל ביחידות, יאמר את הברייתא "אמר רבי עקיבא חיה אחת עומדת ברקיע ושמה ישראל, וחוקק על מצחה ישראל, עומדת באמצע הרקיע ואומרת ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונים ואומרים, ברוך ה' המבורך לעולם ועד", מותר לומר את דברי הברייתא עם שם ומלכות, אולם לא יאמר את הברייתא בין ישתבח ליוצר, אלא יאמר בסוף התפילה, או שיאמר לפני שאומר עלינו לשבח, וכשמתפלל ערבית, יאמר את הברייתא לפני שמתחיל את הברכה אשר בדברו מעריב ערבים⁴⁵.

⁴⁴ כתב בזוהר חדש (מגילת רות; דף כה ב) ז"ל, "ותמן אית חד היכלא מרקמא בכמה גוונין וכמה ציורין וביה קיימין כל אינון דמקדשי שמא דמאריהון באמירה בכל יומא לבתר דמברכין ליה ואומריין ברוך ה' המבורך לעולם ועד כו', ושאינא מאי האי אמר ההוא גברא אלין אינון דלא אכלי כל יומיהון על דמהון, בגין דנשמתא דבר נש דההוא עלמא נפקת מיניה בכל ליליא ולייליא, בצפרא אתהדרא ליה ושרייה בחוטמא דבר נש ולא עאלת ולא אתיישבא במעוין, עד דמברך להקב"ה ומצלי על דמיה כדן מתיישבה בדוכתה, וע"ד כתיב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, מאי אשר נשמה באפו, בגין דנחתא בצפרא ואומר לה הקדוש ברוך הוא זילי ושרי ליה בחוטמוי על מנת דיצלי צלותיה, אי מברך הוא כדקא יאות תשרי בגויה, ואי לא פרחא וסליקת ואשתכח בר נש דחסרא מיניה ההוא קדושתא דנשמתא, וכיון דנשמתיה חסרא מיניה במה נחשב הוא לא אתחשב לכלום כאלו לא הוה בעלמא, (עוד במה נחשב, אל תקרי במה אלא במה דהוא במה לע"ג).

ועל דא אסיר ליה לאיניש לברכא לחבריה, עד דמברך למאריה בשירותא דצלותא, והחזן אומר ברכו את ה' והוא אומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וכיון דמברך למאריה מתמן שרותא דצלותא לצלאה וע"ד שריאן קדושאן. זכאין אינון דמברכי ומקדשי למאריהון בכל יומא ברעותא דלבה בההיא שעתא אוליפנא דלית רשו לצלאה צלותא בעשרה עד דמברכין לקב"ה בשירותא דכולא, וכיון דמברכין ליה צלו צלותהון, אמר ההוא גברא רבי ההיא ברכה לאו איהו אלא לאתקנא שבחא למאריהון. דאהדר לון נשמתהון דאיתקריא בה' שמהן וברכתא בה' תיבין [ברוך ה' המבורך כו'] ועל ברכה דא שרייא צלותא. וקדושה לא שריא אלא על ברכה לאתקפא למאריהון בכלא וברכה דא וקדושה דא לאו איהו אלא בעשרה" עכ"ל.

⁴⁵ כתב הרוקח (הלכות קדיש סימן שסב; הובא בבית יוסף סימן נט) ז"ל, "יחיד שאינו בבית הכנסת לברכו יאמר בברייתא זו בסיפרי כי שם ה' אקרא ר' יוסי אומר מניין לעומדים בבית הכנסת ואומר ברכו את ה' המבורך שעונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, תלמוד לומר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" עכ"ל.

כתב הרב חיד"א (ציפורן שמיר; סימן ב אות כו) ז"ל, "כשמתפלל ביחיד יאמר ברייתא זו, אמר רבי עקיבא בכל יום שחרית, מלאך אחד פותח פיו ואומר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, עד שמגיע לברכו, וכשמגיע לברכו חיה אחת עומדת ברקיע ושמה ישראל, וחוקק על מצחה ישראל, עומדת באמצע הרקיע ואומרת ברכו את ה' המבורך וכל גדולי מעלה עונים ואומרים ברוך השם המבורך לעולם ועד, וזה לא יעשה אלא באונס גדול, כגון שהוא בדרך או שהוא חולה" עכ"ל, וכן כתב בספר חסד לאלפים (סימן נז אות ב), יש להסתפק האם כונתם שיאמר את הברייתא בין ישתבח ליוצר, או שיאמר אחרי התפילה.

ועיין בבן איש חי (פרשת ויגש אות יח) שהביא דין זה וכתב ז"ל, "ובספרי הקטן מקבציאל כתבתי דאין להפסיק באגדה זו בין ישתבח ליוצר אפילו באונס גדול, ודלא כמ"ש בחסד לאלפים, אלא יאמר אגדה זו קודם עלינו לשבח, וכן בריש תפלת ערבית קודם הברכה" עכ"ל, מבואר מדברי בא"ח שנקט בשיטת הרב חיד"א וחסד לאלפים שיאמר בין ישתבח ליוצר, והשיג עליהם דהוי הפסק אלא יאמר את הברייתא לפני עלינו לשבח, או לפני ערבית ולא יפסיק בין ישתבח ליוצר, וכן פסק כף החיים (סימן נ, ט).

כתב ש"ע (סימן נד, ג) ז"ל, "המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה. ויש מי שאומר שלצרכי צבור או לפסוק צדקה למי שבה להתפרנס מן הצדקה, מותר להפסיק. הגה: וזמה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך חולה או לקבול

קריאת שמע ביחיד

ג. בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וכדי להשלים לרמ"ח תיבות כנגד מספר איברים של גוף האדם, השליח ציבור חוזר ואומר, "ה' אלוקיכם אמת", יחיד שמתפלל בביתו, לפי הרמ"א אומר לפני קריאת שמע "קל מלך נאמן", כדי להשלים לרמ"ח תיבות, ולפי השו"ע לא יאמר קל מלך נאמן, אלא יכוין בט"ו ויין שאומרים באמת ויצבי, שהם בגמטריא תשעים, כנגד ג' פעמים שם הוי"ה⁴⁶.

בהל"נ שיעשה לו דין, בין ישתבח ליוצר, **דכל זה מיקרי לצורך מצוה** עכ"ל, מבואר מדברי השו"ע שמותר להפסיק בין ישתבח ליוצר לצורך מצוה, ולפי"ז צ"ע בדברי הבא"ח מדוע אוסר להפסיק בין ישתבח ליוצר לומר את הברייתא.

ונראה לבאר דאיתא בגמ' (מגילה דף כג, ב) דאין אומרים דבר שבקדושה פחות מעשרה, ועיין בטור סימן נה שכתב ז"ל, "דכל דבר שבקדושה כגון קדיש וברכו וקדושה אין אומרים אותו בפחות מעשרה" עכ"ל, מבואר שברכו נחשב דבר שבקדושה, ולפי"ז צ"ב מדוע מותר ליחיד לומר את הברייתא שכל גדולי מעלה אומרים ברוך השם המבורך, הלא יחיד אינו רשאי לומר דבר שבקדושה, ונראה בהכרח שאומר את הברייתא בתורת לימוד ואינו אומר בתורת שבח, וכמו שאסור ליחיד לומר יג מידות, אבל מותר לומר בתורת קורא בתורה, וה"ה יחיד יכול לומר את הברייתא בתורת לימוד, ולפי"ז מבואר היטב דברי הבא"ח שלא יפסיק לומר בין ישתבח ליוצר, דכיון שמותר לומר רק בתורת לימוד לכן אסור להפסיק בין ישתבח ליוצר, ונראה דכיון שמותר לומר את הברייתא רק בתורת לימוד תורה, לכן עד כמה שאומר בתורת לימוד, לא מתקיים בזה דברי הזהר דלא נחשב שמברך את השם, ולכן כתב הציפורן שמיר עיצה זו רק לגבי חולה או אונס גדול.

ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ב א"ח סימן ד סק"ז) שהביא את דברי הציפורן שמיר שיחיד יאמר את הברייתא וכתב לפקפק בזה, דלא יאמר עם שם ומלכות, כיון דנחשב ברכה לבטלה, וכמ"ש בברכי" (סימן רטו סק"ד) שאם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה המובאה בש"ס, אין להזכירה בדרך לימוד, ואם יאמר בלי שם ומלכות לא הרויח כלום, וכתב בסו"ד ושוב מצאתי בספר טהרת המים (מערכת ה אות פו) שכתב לפקפק בזה על החיד"א בצפורן שמיר שכתב ברייתא זו, שהרי יש בזה משום הזכרת ש"ש לבטלה, וכמ"ש החיד"א עצמו בברכי" ומחבר"ר (סימן רטו) ואם יאמר בלי אזכרות לא מהני מידי עכ"ד, ועיין משנ"ב (סימן רטו, יד) שפסק שהלומד את הברכות בגמרא, יאמר בלי הזכרת השם.

ועיין בחוות דעת (יור"ד סימן ק"י בית הספק סק"כ) ז"ל, "וכן הוא בכל הברכות, דאדעתא דנדבה מותר לברך ולהודות אפילו בהזכרת שמו יתברך, כמו שמותר בי"ח ברכות להתפלל בתורת נדבה, ואדעתא דחוב אסור אפילו בלא הזכרת שמו, דהא אם בירך על הפת בריך רחמנא מלכא דעלמא כו', יצא, ובספק אסור לברך אפילו בכה"ג, ומטעם זה נראה לי לדון זכות על האומרים במעמדות ובקשות ברוך אתה ה', דדוקא דרך חוב אסור, דהא חזינן דהרבה פיוטים וזמירות נתייסדו ונתקנו בלשון ברכה והודאה בהזכרת שמו, ומה הפרש יש בין ברוך השם, ובין ברוך אתה ה', וכן הדין באמן, דמותר לענות אמן שלא לצורך, ואמן חוב אסור באמן יתומה" עכ"ל.

מבואר מדברי החוות דעת דאין איסור לומר פיוטים עם הזכרת ה' בתורת רשות, ולפי"ז יש מקום לומר שמותר לומר את הברייתא עם שם ומלכות, כיון שאומר בתורת רשות, אכן צ"ע שהלא הברכי יוסף עצמו פסק שלומד גמרא ומוזכר ברכה לא יאמר עם שם ומלכות, ולכאורה מוכח שחולק על החוות דעת.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שיאמר את הברייתא בשם ומלכות, ולא נחשב הזכרת שם שמים לבטלה, כיון שאומר דרך לימוד, ומה שפסק הברכי יוסף (סימן רטו סק"ד) שכאשר לומד יאמר את הברכה בלי הזכרת שם שמים, משום שאין ענין להזכיר שם שמים שלומד את הגמ', משא"כ בברכו שיש בזה ענין עכ"ד, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שיאמר את הברייתא בשם ומלכות, ומה שפסק הברכי יוסף שלא יאמר את הברכות בגמ', נראה שמעיקר הדין מותר לומר את הברכה בשם ומלכות, כמבואר בחוות דעת, אלא שהברכי יוסף כתב כן בתורת חומרא עכ"ד.

⁴⁶ שו"ע סימן סא ג.

עמידה לתפילת י"ח

ד. ראוי לקבוע מקום בבית שיתפלל בו בקביעות⁴⁷, נכון לזוהר לא לעמוד לתפילת י"ח מול תמונה, או מול קיר עם ציורים, כיון שהציורים מבטלים את כונת המתפלל⁴⁸, וכן אסור להתפלל י"ח מול ראי, כיון שנראה שמשתחוה לבבואה שלו, ואפילו אם עוצם את עיניו אסור⁴⁹, צריך להיות לבוש בתפילה כדרך שעומד לפני אנשים גדולים וחשובים, ולכן לא יתפלל עם פיגמה ונעלי בית⁵⁰.

לחזור למקום אחרי עושה שלום

ה. אחרי שסיים תפילת יח ופסע ג' פסיעות, יעמוד ולא יחזור למקומו, עד שיגיע ש"צ לקדושה, או שימתין לפחות עד שיתחיל שליח ציבור להתפלל בקול רם, וכן יחיד שמתפלל בביתו, לכתחילה ימתין עד שיעור הזמן שהש"צ היה מגיע לקדושה, ובשעת הדחק מספיק שימתין שיעור זמן של הליכת ד' אמות⁵¹.

ספירת העומר ביחיד

ו. לכתחילה סופרים את העומר אחרי התפילה, משום תדיר קודם, המתפלל ביחידות צריך להזהר מאוד כל ערב לא לשכוח ספירת העומר, ולכן ראוי להתפלל ערבית מיד בתחילת הלילה ולספור מיד אחרי התפילה, ואם לא יכול להתפלל מיד בתחילת הלילה, וירא שישכח לספור, מותר לספור לפני שהתפלל.

קידוש לבנה ביחיד

ז. מעיקר הדין אפשר לעשות קידוש לבנה ביחידות ואין צריך לעשות במנין, אלא שלכתחילה מצות לעשות ברוב עם, כי ברוב עם הדרת מלך, וגם אם עושה בשלושה נקרא ברוב עם, ולכן אם יש שלושה בני משפחה אחת, עדיף שיאמרו ביחד קידוש לבנה⁵².

ח. אפילו שלכתחילה ראוי לעשות קידוש לבנה תחת כיפת השמים, מ"מ בימים אלו, לא כדאי לצאת לרשות הרבים, ומותר לכתחילה לעשות קידוש לבנה בתוך הבית, אם רואה את הלבנה דרך החלון, וראוי לפתוח את החלון⁵³.

ט. חולה קורונה שנמצא בבידוד, או אדם זקן שנמצא בקבוצת סיכון, לא יצא לומר קידוש לבנה, אלא יאמר מהחלון, ואם אינו יכול לראות את הלבנה מהחלון, כיון שאינו רואה, לא חל עליו חיוב לומר קידוש לבנה⁵⁴.

⁴⁷ כתב רבינו יונה (ברכות דף ג ב מדפי הר"ף) ז"ל, "כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו. לא אמר זה במקומות של בית הכנסת דכיון שכולה מקום תפלה היא אין להקפיד אם יושב פעמים בזוית זו ופעמים בזו אלא רצה לומר שקובע מקום לתפלתו בביתו שפעמים שאינו יכול ללכת לבהכ"נ מתפלל בביתו ומייחד מקום ידוע לכך והכי משמע בירושלמי דגרסי' התם כל הקובע מקום לתפלתו בביתו להתפלל כאילו הקיפה מחיצות של ברזל וכשמת אומרים אי עניו אי חסיד" עכ"ל.

⁴⁸ שו"ע סימן צ, כג.

⁴⁹ משנ"ב סימן צ, עא.

⁵⁰ עיין שו"ע סימן צא, ה, שצריך לעמוד בתפילה כמו שדרך אנשי המקום לעמוד לפני אנשים גדולים, ועיין משנ"ב סק"א שאין נכון לעמוד בשלאף ראק, דהיינו פיגמה.

⁵¹ עיין שו"ע סימן קכג, ב, ומשנ"ב סק"א.

⁵² עיין חיי אדם (כלל סח, יא) דשלושה נקרא ברוב עם, והובא בביאור הלכה (סימן תכו, ב).

⁵³ עיין משנ"ב (סימן תכו, כא).

⁵⁴ כתב שו"ע (סימן תכו, א) ז"ל, הרואה לבנה בחדושה מברך: אשר במאמרו ברא שחקים" עכ"ל, משמע מלשון שו"ע שרק כאשר רואה את הלבנה חל חיוב לומר קידוש לבנה, אבל אם לא רואה לא חל חיוב לברך, וכן מבואר בשו"ת זרע אמת (ח"ג סימן מג) דאם לא רואה אינו חייב לברך, וכן כתב בשו"ת להורות נתן (ח"ז סימן כז סק"ו) ז"ל, "דברכת הלבנה ליכא חיובא אלא כשרואה לבנה

איבד את חוש הטעם

י. נחלקו הפוסקים בחולה שלא מרגיש טעם במאכל, האם יברך ברכה ראשונה על הנאת השביעה, או שלא יברך כיון שאין לו הנאת גרון, ויש להורות למעשה שיברך ברכה ראשונה על הנאת מעיו, אמנם בליל הסדר אם יאכל מרור ולא ירגיש שום טעם, לא יברך, כמו שבלע מרור לא יצא⁵⁵.

הגומל

יא. חולה קורונה שהתרפא, אם החולה ספרדי, אם מחמת המחלה היה צריך לשכב במטה יברך הגומל, אפילו אם היה חולה בדרגה קלה, חולה אשכנזי, יש שהורו שתלוי מה היה דרגת החולי, ויש שהורו שאם היה צריך לשכב במטה והיה לו חום, יברך אפילו אם היה חולה בדרגה קלה⁵⁶.

יב. צריך לברך הגומל לפני עשרה, אם בירך שלא לפני עשרה, יש אומרים שלא יצא ידי חובה אפילו בדיעבד (שו"ע סימן ר"ט, ג), בתקופת מגיפה שהרבה אנשים סגורים בבית מחמת סכנת הדבקות, חולה קורונה

בחיידושה ונהנה לאורה וכמבואר בשו"ע א"ח (ס' תכ"ו ס"א), ומי שאינו רואה את הלבנה ואינו נהנה ממנה אין עליו חיוב לברך, ואם התכסו השמים בעבים בכל ימי חידוש הלבנה או שהיה כלוא בבית אינו חייב לברך. ואף דודאי מן הראוי להשתדל לראות הלבנה ולהתחייב בברכתה, וכהא דסוטה (יד א) שהתאוה משה ליכנס לא"י כדי שיוכל לקיים מצוות שאינו נוהגות אלא בא"י, ואף דבעבר הירדן לא היה מצווה כלל לעשותן מ"מ רצה להכניס עצמו לכלל חיוב, מ"מ אין זה חיוב גמור מעיקר הדין להכניס עצמו לכלל חיוב עכ"ל, ועיין בספר לבנה בחידושה סימן עה שליקט את כל שיטות הפוסקים בזה.

⁵⁵ יש להסתפק האם מברכים ברכה ראשונה, על הנאת גרון, או על הנאת השביעה, ונ"מ באדם שאינו מרגיש טעם באוכל, אבל אוכל בשביל הנאת מעיו, האם יברך ברכה ראשונה, וראיתי מובא שהסתפק בזה מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל (ראה בספר הזכרון עיין בספר הזכרון צהר, אהל ברוך; עמוד ר"ב), ועיין ברא"ש (ברכות פ"ב סימן ו) שהטעם מאכל יותר מרביעית, אם פולט את המאכל, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שלא נהנה הנאת מעיו, מבואר מדברי הרא"ש דעיקר חיוב ברכה ראשונה על הנאת מעיו, ועיין בב"י סימן רי שהביא את הרא"ש וכתב שעיקר חיוב ברכה ראשונה על הנאת מעיו, ולפי"ז נראה שחולה שלא מרגיש טעם באוכל, כיון שמרגיש הנאת שביעה, חייב לברך על המאכל ברכה ראשונה ואחרונה.

ועיין במחזיק ברכה (סימן רד סק"א; הובא בשערי תשובה סימן רד, יז) שהאוכל חלמון של ביצה לצחצח הקול, אפילו שלא נהנה בטעם אכילתו, מברך על הנאת השביעה, מבואר מדברי המחזיק ברכה שיש חיוב לברך ברכה ראשונה על הנאת השביעה, ועיין בספר ברכת הבית (שער א אות נה ובהגה אות נו) שהביא את המחזיק ברכה וכתב שאם לא מרגיש טעם באוכל, חייב לברך דוקא שהיה רעב ואכל ממנו עד ששבע לגמרי, אבל אם לא שבע, לא יברך באופן שלא מרגיש טעם באוכל, וביאר בהערה, שאם לא מרגיש טעם באוכל, וגם לא שבע לגמרי, אין כאן לא הנאת החיך ולא הנאת מעיו עכ"ד, ולענ"ד איני מבין דנראה שגם באופן שלא מרגיש הנאת החיך ואכל קצת, אפילו שלא שבע לגמרי, נראה שחייב לברך כיון שיש לו קצת הנאת מעיו, ואין צריך להגיע למצב שישבע לגמרי.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שחולה שלא מרגיש טעם באוכל, חייב לברך על הנאת השביעה, אולם בליל הסדר, אם לא ירגיש טעם כלל במרור לא יברך עכ"ד.

⁵⁶ עיין שו"ע (סימן ר"ט, ח) דאפילו חולה שאין בו סכנה, אם עלה למטה וירד צריך לברך הגומל, ולפי שיטת הרמ"א מברכים רק על חולי שיש בו סכנה, והנה לגבי חולה קורונה יש חולים שקיבלו את המחלה ברגה קלה והיה להם חום כמה ימים והרגישו כמו שפעת, ויש חולים שקיבלו את החולי בצורה יותר קשה, יש להסתפק על איזה דרגה צריך לברך הגומל. ונראה שחולה ספרדי שהוצרך לשכב במטה מחמת המחלה ודאי צריך לברך, אלא יש לדון בחולה אשכנזי, האם מברך הגומל אם היה חולה בדרגה קלה, ויסוד השאלה כיון שכעת אין תרופה למחלת הקורונה והמחלה היתה יכול להתפתח למצב סכנה האם הוי סיבה לברך.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דכיון שאין תרופה למחלת קורונה, לכן אם היה לחולה חום ושכב במטה, גם לפי הרמ"א צריך לברך דנחשב חולי שיש בו סכנה, אבל אם היה חולה קל בלי חום, אלא רק שהרגיש חוסר טעם באוכל, לא יברך עכ"ד. אכן הגרמ"מ לובין שליט"א מורה שלפי הרמ"א חולה קורונה יברך הגומל רק אם היה חולה בדרגה קשה.

שהתרפא, אם אין לו מנין, ימתין עד שלושים יום, בשביל לברך לפני עשרה, ויותר לא ימתין⁵⁷, ובדיעבד יכול לברך גם אחרי שלושים יום⁵⁸, ואם הזדמן לו עשרה אנשים, יכול לברך גם בלי ספר תורה⁵⁹.

פרק ו

הלכות שבת

טבילה

א. מי שרגיל לטבול במקוה בערב שבת, ראוי שיטיל על עצמו ט' קבין במקום טבילה, ועיין לעיל (פרק ב) שביארנו הלכות ט' קבין.

נרות שבת

ב. בחור שגר בבית הוריו ונמצא בבידוד בחדר סגור, ואסור לבני המשפחה להכנס לחדרו, אם יש חושך בחדרו ולא נכנס אור מהפרוזדור של הבית, חייב להדליק נר שבת עם ברכה בחדר שלו, וגם לפי שיטת השו"ע שלא מברכים על תוספת אורה, ידליק עם ברכה⁶⁰.

ויכולו ביחיד

ג. שמתפללים בציבור, אומרים כל הציבור ביחד ויכולו אחרי התפילה, צריך לעמוד בשעת אמירת ויכולו, כיון שהציבור אומרים ויכולו בתורת עדות, להעיד על מעשה בראשית, ועדים צריכים לעמוד בשעת אמירת העדות, יחיד שמתפלל בביתו, טוב שיאמר ויכולו אחרי התפילה, אבל לא יתכוין לשם עדות, אלא יאמר כמו

⁵⁷ משנ"ב סימן ריט סק"ח בשם הרא"ה, ומשמע מדברי המשנ"ב דאם יעבור זמן ל' יום, יברך מיד בשם ומלכות, אכן עיין בספר ברכת הבית (שער כז, יא) שפסק שאם אין עשרה יברך בלי שם ומלכות.

⁵⁸ עיין שו"ע (סימן ריט, ו) שאם לא בירך הגומל מיד, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה, ועיין בספר שיעורי הגר"ש אלישיב (ברכות עמוד תרמב) שנס מיוחד שמרגיש בו שמחה גם לאחר ל' יום, יכול לברך אפילו אח"כ, אבל אם הנס חלף והלך, לא יברך לאחר ל' יום.

⁵⁹ עיין משנ"ב סימן ריט יט.

⁶⁰ בחור שגר בבית הוריו ויש לו חדר פרטי אינו חייב להדליק נר שבת, כיון שנפטר ע"י שאביו או אמו מדליקים בבית, אבל אם יש חושך בחדרו, יש עליו חיוב להדליק שלא יכשל בעץ ואבן, ותלוי, אם כאשר פותח את הדלת של החדר נכנס אור מהפרוזדור, אינו חייב להדליק, אבל אם לא נכנס אור, חייב להדליק בחדר שלא יכשל בעץ ואבן, אולם אינו מברך על ההדלקה, כיון שמצות ההדלקה מוטלת על בעל הבית להדליק בכל חדרי הבית, וכיון שבעל הבית או בעלת הבית מברכים, אי אפשר לברך על מצוה אחת ב' פעמים.

אכן כל זה רק במצב רגיל שאפילו אם יש לבחור חדר נפרד, מ"מ בדרך כלל גם שאר בני הבית יכולים להכנס לחדרו, ולכן מצות ההדלקה מוטלת על בעל הבית, ואינה מוטלת על הבחור, וכיון שבעלת הבית מברכת על ההדלקה בסלון אינו יכול לברך, אבל בחור שנמצא בבידוד, כיון שסגור בחדרו ובני הבית אסורים להכנס לחדרו, מוטל עליו בלבד חיוב ההדלקה בחדרו, ולכן צריך להדליק עם ברכה, ולא נחשב שמברכים על מצוה אחת ב' פעמים, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א הוראה למעשה על בחור שהיה בבידוד בליל הסדר, והיה סגור בחדר בבית הוריו, והורה שהבחור ידליק בחדרו עם ברכה עכ"ד.

והנה למעשה לא כל כך מומלץ להדליק נר בחדר שינה משום חשש שריפה, ויותר ממולץ להדליק בחדר שינה מנורת לילה או פנס, ויש מחלוקת בין גדולי ההוראה האם מברכים ברכת נר שבת על תאורה חשמלית וכל אחד יעשה כפי הוראת רבותיו.

קורא בתורה, וכיון שיחיד לא אומר בתור עדות, לכן יחיד יכול לומר ויכולו בישיבה ואינו צריך להקפיד לעמוד⁶¹.

ד. אם יש ב' גברים גדולים בבית, ומתפללים ערבית ביחידות, ראוי שיגידו אחרי התפילה ויכולו ב' גברים ביחד, כדי לומר ויכולו בתורת עדות על מעשה בראשית, וכן אב ובנו, או ב' אחים גדולים, אפילו שהם קרובים, יכולים לומר ביחד ויכולו בתורת עדות, אבל איש שמתפלל בביתו, אינו יכול לומר ויכולו עם אשה בתורת עדות⁶².

⁶¹ איתא בגמ' (שבת דף קט, ב) אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכול, דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכול, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית שנאמר ויכול אל תקרי ויכול, אלא ויכול, מבואר מהגמ' שגם יחיד יאמר ויכולו.

כתב הט"ז (סימן רסח, ה) ז"ל, "וע"כ נ"ל דיחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכולו, דאין עדות ליחיד ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה" עכ"ל, וקשה הלא מבואר להדיא בגמ' שאפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכולו, ועיין פמ"ג שמבאר ז"ל, "והא דשבת ק"ט אפילו יחיד האומר נעשה שותף, מיירי בתוך התפלה, אבל לאחר התפלה לא, ואליה רבה אות י"ד כתב, לטעם א' משום יום טוב אחר שבת יש ליחיד לומר אותו, אבל לא בעמידה" עכ"ל, מבואר מהפמ"ג שלפי הט"ז יחיד אומר בתפילה אבל לא אומר אחרי התפילה, והפמ"ג מסיים שיחיד יאמר אבל לא בעמידה, ונראה מלשונו שראוי שיחיד יאמר דוקא בישיבה, אכן עיין במשנ"ב (סימן רסח, יט) שכתב שיחיד אין צריך שיאמר בעמידה.

⁶² כתב הטור סימן רסח ז"ל, "וי"א שנהגו לומר אותו בקול רם ומעומד משום שהוא עדות להקב"ה על מעשה בראשית וכתב ועמדו ב' האנשים ודרשינן (שבועות ל) אלו העדים, שצריכים להעיד ביחד ומעומד, ולכן צריך שיעמדו ויאמרו אותו ביחד" עכ"ל, מבואר מדברי הטור שחוזרים לומר ויכולו אחרי התפילה בתורת עדות, להעיד על מעשה בראשית, ולכן צריך לומר מעומד ובקול רם, ועיין בט"ז (סימן רסח, ה) שהביא את הטור וכתב ז"ל, "על כן נראה לי דיחיד המתפלל, אין חוזר לומר ויכולו דאין עדות ליחיד ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה, ואם ירצה יחיד לאומרה לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה כנלע"ד" עכ"ל.

ועיין משנ"ב (סימן רסח, יח) שפסק שאם לא יכול לומר ויכולו בעשרה יאמר בב', ביאור הדברים כיון שעל פי ב' עדים יקום דבר, לכן נהי שלכתחילה צריך לומר בעשרה, מ"מ אם אינו יכול לומר בעשרה ראוי לומר בשנים.

ועיין חזו"א (סימן לח סק"י) שפסק דאין להדר לומר ויכולו בשנים, דלא מצינו בפוסקים הידור לומר בשנים, אלא רק לומר בעשרה, ויש לחוש דמחזי כמעמיד עדים על מעשה בראשית עכ"ד, ועיין בספר פתח הדביר (סימן רסח סק"ז) שחולק על הט"ז וכתב כמו יסוד החזו"א שגם יחיד יאמר ויכולו בתורת עדות, וביאר ז"ל, "כיון דבלאו סהדותיהו כל הברואים יעידון על הדבר הזה", והוסיף דאשה נאמנת בתורת עדות על דבר שמפורסם בכל העולם.

וקשה על החזו"א הלא עיקר המושג להעיד על מעשה בראשית מבואר להדיא בטור שראוי לומר ויכולו בעשרה וצריך לומר ביחד ובקול רם להעיד על מעשה בראשית, אלא שהמשנ"ב חידש דאם אי אפשר לומר בעשרה ראוי לומר בב', והחזו"א סובר שאין ראוי להעמיד עדים על מעשה בראשית, וקשה א"כ מדוע כתב הטור שלכתחילה ראוי להעיד בעשרה, ונראה לבאר שהחזו"א מבאר את דברי הטור שראוי לומר ויכולו בעשרה בשביל לפרסם את בריאת העולם, משא"כ שאומרים ב' ביחד, נחשב שאומרים עדות לאמת את בריאת העולם, ונחשב כאילו שצריך לאמת דבר זה, אכן מלשון הטור משמע כמו המשנ"ב שאומרים בעשרה מדין עדות ושלכן צריך לומר בעמידה כמו שעדים אומרים עדות בעמידה.

ועיין בספר בית מנוחה שכתב דאשה שאומרת ויכולו בין בתפילה בין אחרי התפילה, לא תאמר ויכולו בתור עדות, כיון שאין עדות לאשה, ועיין בספר פתח הדביר (סימן רסח סק"ז) שחלק עליו, דאם נאמר שאשה לא תאמר בתורת עדות, א"כ נצטרך להקפיד שאשה לא תאמר עם איש וגם קטנים לא יאמרו עם אנשים, והלא מעשים בכל יום שקטנים בני יב אומרים ויכולו בבית הכנסת עם הגדולים, ולכן פסק שאשה יכולה לומר ויכולו בתורת עדות וגם איש יחיד יכול לומר ויכולו בתורת עדות, דלא כהט"ז, כיון דהוי עדות על דבר מפורסם בכל העולם עכ"ד, וכן פסק כף החיים (סימן רסח, לו) שאשה יכולה לומר ויכולו בתורת עדות, וכן צידד הגרשז"א זצ"ל שאשה יכולה לומר ויכולו בתורת עדות (ראה הליכות שלמה תפילה; פ"ד אורחות הלכה הערה 21).

ונראה דלפי מה שפסקו הט"ז ומשנ"ב שיחיד לא יאמר בתורת עדות, וכן שראוי להדר לומר ויכולו ב' גברים ביחד, לפ"ז נראה דאשה לא תאמר בתורת עדות, וכן איש שמתפלל בבית, עדיף שיאמר ויכולו אחרי התפילה עם איש אחר ולא יאמר עם אשתו, ומה שהקשה הפתח הדביר מדוע אומרים בבית הכנסת ויכולו ביחד עם ילדים, נראה ליישב פשוט, דאין צריך לומר ויכולו עם כל הגדרים של דיני עדות, שהלא צריך לומר הגדת עדות דוקא לפני ב"ד, ואילו שאומרים בבית הכנסת לא אומרים עדות לפני ב"ד, אלא צריך לומר ויכולו באופי של כח עדות, וכיון שב' גברים כשרים לעדות, א"כ כאשר ב' גברים אומרים ביחד ויכולו הרי זה נראה עדות, ואין צריך

מעין שבע

ה. יחיד שמתפלל בביתו אינו אומר ברכת מעין שבע, משום שתקנו לומר רק בציבור⁶³, אם עושים מנין מרפסות, אין לעשות ברכת מעין שבע, כיון שיש ספק האם חל צירוף ע"י ראייה ואין להכנס לספק ברכה לבטלה, אלא מותר רק לעשות צירוף לגבי קדושה וקדושה.

ו. אם עומדים על הכביש עשרה אנשים ומתפללים, חל צירוף של עשרה, אולם כיון שאין להם ספר תורה, וגם לא נחשב מנין קבוע, לא יאמרו ברכת מעין שבע, אולם מנהג ירושלים שאומרים מעין שבע גם במנין שאינו קבוע, וכן מנהג המקובלים ובן איש חי שאומרים מעין שבע גם במנין שלא קבוע⁶⁴.

קריאת התורה במנין מרפסות

ז. ציבור שמתפללים במנין שנקרא "מנין מרפסות", לא יקראו בתורה, כיון שיש מחלוקת בין גדולי הפוסקים, ולפי הרבה מגדולי הפוסקים לא חל צירוף ע"י עשרה שרואים אלו את אלו, לכן אין להכנס לספק ברכה לבטלה. יש נוהגים לסמוך על השיטות שחל צירוף למנין ע"י ראייה, גם לגבי ברכה וקוראים בתורה במנין מרפסות עם ברכה, והנה בדרך כלל הספר תורה מונח במרפסת אחת וכל השכנים שומעים את הקריאה מביתם, ונראה שגם מי שנוהג לקרוא בתורה עם ברכה, אין אפשרות שהעולה לתורה יעמוד במרפסת ביתו ויברך על ספר תורה שנמצא במרפסת אחרת, דכיון שאינו עומד סמוך לספר תורה, אינו יכול לברך עליו⁶⁵.

ח. אם יש עשרה אנשים שעומדים על הכביש במרחק גדול אחד מהשני ומתפללים, לפי כל הפוסקים חל צירוף ביניהם, כיון שכל העשרה נמצאים ברשות אחת, בציור זה מותר לקרוא בתורה עם ברכות, אולם אסור להעלות אנשים לתורה, כיון שאסור שהעולה לתורה יעמוד ליד הבעל קורא, משום סכנת הדבקות, ויש בזה סכנת נפשות, וראה בהלכה הבאה.

להקפיד על כל דיני פסולי עדות, ולכן ב' אחים יכולים לומר ביחד ויכולו אפילו שקרובים ופסולים לעדות, דכיון שכל אחד מצד עצמו כשר לעדות, יכולים לומר ב' קרובים ביחד, משא"כ אשה כיון שמופקעת לגמרי מכח עדות, לכן ראוי שאשה לא תאמר בתורת עדות, ולכן לא מקפידים שקטן לא יאמר עם גדולים, כיון דהוי פסול חיצוני, של נמצא קרוב ופסול, ואין צריך להקפיד על כל גדר פסולי עדות.

ונראה שב' אחים או אב ובנו יכולים לומר ביחד ויכולו בתורת עדות, אפילו שהם קרובים וקרוב פסול לעדות, דכיון שכל אחד בפני עצמו יש לו כח עדות, לכן יכולים להעיד ביחד על בריאת העולם, משא"כ איש ואשה אינם יכולים לומר ויכולו ביחד בתורת עדות, כיון דאשה מופקעת לגמרי מכח עדות, וכן הסכים לדברינו הגר"ם ש קליין שליט"א.

⁶³ שו"ע סימן רסח, ח.

⁶⁴ כתב משנ"ב (סימן רסח, כד) ז"ל, "בבית חתנים, פירוש כשמתפללין בביתם במנין וכ"ש אותן שמתפללין לפרקים במנין בבית, אבל כשיש קביעות על איזה ימים ויש ס"ת אצלם, וכמו בירידיים דומה לבהכ"נ קבוע ואומרים" עכ"ל, מבואר מדברי משנ"ב שאם יש מנין קבוע כמה ימים עם ס"ת אומרים מעין שבע, ולפ"ז באופן שעושים מנין ברחוב, כיון שאין ספר תורה, לא יאמרו ברכת מעין שבע.

ועיין בספר ארץ ישראל (וכן בלוח ארץ ישראל שבת שובה) שכתב שמנהג ירושלים לומר ברכת מעין שבע גם במנין שלא קבוע, וכן מנהג המקובלים כמבואר בבן איש חי (פרשת וירא אות י) וכף החיים (סימן רסח, נ).

⁶⁵ נראה שגם לפי שיטת הרמ"א שסומא מותר לעלות לתורה אפילו שלא יכול לקרוא בתורה, מ"מ אין אפשרות שאדם יעמוד במרפסת אחרת ויברך מרחוק על הספר תורה, כיון שהברכה צריכה לחול על החפצא של הספר תורה, ונראה דאי אפשר לברך אם העולה לא עומד ליד הספר.

והנה יש ת"ח שאמר עיצה שיוציאו בשבת ב' ספרי תורה, ויפתחו את ב' ספרי התורה, וכל ספר יהיה במקום אחר, העולה יברך על ספר אחד, ואילו הבעל קורא יקרא מתוך הספר השני, וכך לא יהיה סכנת הדבקות, כיון שלא יעמדו אחד ליד השני. ונראה שעיצה זו אינה טובה, כיון שהברכה חלה על החפצא של הספר וצריך לכתחילה לברך על הספר שקוראים בו בתורה, ולא מתאים לברך על ספר אחד ולקרוא בפועל בספר אחר, וגם לפי הרמ"א שסומא יכול לברך אפילו שלא קורא, מ"מ הסומא מברך על אותו ספר שהחזן קורא בו, אבל לא מצינו שהעולה יברך על ספר אחד והחזן יקרא בספר אחר.

ט. יש ג' עיצות איך לעשות קריאת התורה בשעת מגיפה, כאשר קוראים בתורה בשטח פתוח, כגון באמצע הכביש. א. רק בעל הקורא בלבד יעלה לתורה שבע פעמים ויברך שבע פעמים⁶⁶. ב. הגבאי יתאם מראש עם כל אחד איזה עליה יקבל, ויעלו שבעה קוראים וכל עולה לתורה יקרא בעצמו את קריאת התורה, ויעמוד לבד ליד ספר התורה ובכה"ג אין סכנת הדבקות, ויש להוסיף שאפשר שכל עולה יקרא רק ג' פסוקים, ובעל הקורא יקרא בעליה שביעית את כל המשך הפרשה. ג. אפשר להביא שולחן גדול, לפתוח בספר תורה חמשה עמודות, והעולה לתורה יעמוד רחוק מהבעל קורא, ויעלו ז' קוראים והבעל קורא יקרא בקול רם, והעולה יקרא בלחש, באופן שיראה מרחוק את האותיות.

שתים מקרא

י. חולה שמתפלל בביתו ביחידות, חייב לקרוא שתים מקרא, אפילו שלא שומע קריאת התורה בציבור, דכיון שהציבור קוראים בתורה, גם יחיד חייב לקרוא, אבל אם היה אונס ורוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור בשבת, יש אומרים שכל מי שלא שמע קריאת התורה, לא חייב לקרוא שתים מקרא באותה שבת, ויש אומרים שגם אם רוב אנשי העיר לא קראו, אם יש בעיר מנין אחד שקראו, כל אנשי העיר חייבים לקרוא שתים מקרא⁶⁷.

⁶⁶ עיין שו"ע (סימן קמג, ה) שאם יש רק אחד שיוודע לקרוא יעלה לתורה שבע פעמים ויברך שבע פעמים, ועיין משנ"ב (סקל"ג) שכתב שלפי הרמ"א שאפשר לקרוא לעם הארץ, יעלו שבעה קוראים ויברכו והש"צ יקרא, אכן בציור זה שיש סכנה שב' אנשים יעמדו אחד ליד השני, גם לפי הרמ"א יעלה הבעל קורא ז פעמים ויברך ז פעמים.

⁶⁷ איתא בגמ' (ברכות דף ח, א) אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, וכן פסק שו"ע (סימן רפה, א), יש להסתפק אם היה אונס ורוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור, האם יש חיוב על כל יחיד לקרוא שתים מקרא ואחד תרגום.

ועיין בתרומת הדשן (סימן כג; הובא בב"י סימן רפה) שדן האם יש חיוב לקרוא שתים מקרא על הפרשיות שקוראים ביר"ט וכתב בשם רבינו חננאל שיסוד החיוב לקרוא שתים מקרא כדי שיהיה רגיל במה שהציבור קוראים, ולפי טעם זה כתב שחייב לקרוא שתים מקרא גם על קריאת התורה שעושים ביר"ט, ונראה לפי הטעם של רבינו חננאל מסתבר לומר שאם רוב הציבור נאנס ולא קראו בתורה, אין חיוב על כל יחיד לקרוא שתים מקרא, וכן משמע גם מלשון הגמ' להשלים פרשיותיו עם הציבור, והיינו אם הציבור קוראים צריך לקרוא, אבל אם הציבור לא קוראים אינו חייב לקרוא.

ועיין בתרומת הדשן בתחילת דבריו שכתב ז"ל, "יראה שלא נהגו להשלימו ואין בידי טעם וראייה כל כך כו', אמנם נראה קצת ראייה מהא דכתב בהגה"ה במיימוני בשם רבינו שמחה ז"ל, וז"ל אף על פי שעיקר מצוה כל פרשה ופרשה עם הצבור אם לא עשה כן, ישלים כולם בשמיני עצרת שבו גומרים הצבור, ובלבד שלא יקדים ולא יאחר יום אחד מן הצבור ע"כ. מהכא נראה מדקבע היום שבו גומרים הצבור חמשה חומשי תורה בכל שנה, משמע דעיקר חיוב דאצריכו רבנן להשלים פרשיות עם הצבור **היינו כדי שכל אחד מישראל יקרא לעצמו כל התורה מראש ועד סוף בכל שנה, כמו שעושים הצבור**, מש"ה צריך לסיים ממש באותו היום שמסיימן בו הצבור דאע"פ שלא קרא כל השנה עמהן, אחר גמר מצות אזלינן בכוליה דוכתא" עכ"ל.

מבואר מדברי תרומת הדשן שיסוד החיוב לקרוא שתים מקרא כדי שכל אדם מישראל יסיים את כל התורה כל שנה ביחד עם הציבור, ולכן בדיעבד יכול להשלים ולקרוא שתים מקרא עד שמיני עצרת, ולפי"ז פסק שאין צריך לקרוא שתים מקרא על קריאת התורה שעושים ביר"ט, ועיין שו"ע (סימן רפה, ז) שפסק להלכה שאין צריך לקרוא שתים מקרא על הקריאה של יר"ט, ועיין רמ"א (סימן רפה, ד) שפסק שבדיעבד אפשר להשלים עד שמיני עצרת, ולכאורה מוכח מדברי השו"ע ורמ"א שנוקטים להלכה כמו הטעם הראשון של תרומת הדשן שיסוד חיוב אמירת שתים מקרא כדי שכל אדם יסיים פעם אחת בשנה את כל התורה, והעירוני שלפי הטעם הראשון של תרומת הדשן שכן פסק שו"ע, לפי"ז מסתבר לומר שאפילו אם כל הציבור לא קראו בתורה בשבת, מ"מ יהיה חיוב על כל יחיד לקרוא שתים מקרא כדי לסיים את כל התורה בשלימות פעם בשנה עד שמחת תורה.

אכן יש לדון בזה שהלא התרומת הדשן כתב ז"ל, שכל אחד מישראל יקרא לעצמו כל התורה מראש עד סוף, כמו שעושים הציבור עכ"ל, והנה נחלקו הפוסקים אם היה אונס והציבור לא קראו בתורה כמה פרשיות, ועיין מג"א (סימן קלה, ג) וביאור הגר"א שפסקו שמשלימים רק את הפרשה האחרונה, ולפי"ז יש מקום לומר דכמו שהציבור באותה שנה לא מסיימים את קריאת כל התורה, משום שדילגו כמה פרשיות ולא משלימים את הפרשיות שדילגו, גם היחיד אינו חייב לקרוא את הפרשיות שדילגו הציבור, דכל החיוב של היחיד להשלים פרשיותיו עם הציבור ועד כמה שהציבור דילגו גם היחיד יכול לדלג, וצ"ע.

כתב ערוך השולחן (סימן רפה, ב) ז"ל, "ולא נודע לנו טעמו של דבר, והלבוש כתב כדי שיהא בקי בתורה ע"ש, ואין זה מספיק כמויבן, ונראה דהחיוב בתורה השמיעה והלימוד, כמו שאומרים בברכת אהבה לשמוע ללמוד, והנה השמיעה היא בשבת מס"ת כשרה כתובה כדת וכהלכה ולכן ילמוד מקודם בחומש ויעלה בקודש לשמוע מס"ת עכ"ל, מבואר מדברי ערוך השולחן שיסוד החיוב לקרוא שתיים מקרא כיון שיש בתורה חיוב לשמוע וללמוד, ומקיימים לשמוע ששומעים קריאת התורה וצריך גם ללמוד, ונראה שלפי הטעם של ערוך השולחן מסתבר שאם הציבור לא קראו בתורה, אין חיוב על היחיד לקרוא, משא"כ לפי הטעם של הלבוש שיסוד החיוב לקרוא שתיים מקרא שיהיה בקי בתורה, יש מקום לומר שיש חיוב לקרוא שתיים מקרא.

נמצא שיש כמה טעמים למצות קריאת שתיים מקרא. א. שיהיה רגיל במה שהציבור קוראים בבית הכנסת (רבנו חננאל), ולפי טעם זה חייב לקרוא גם את הפרשיות של י"ט. ב. שכל אדם יסיים את קריאת כל התורה פעם בשנה כמו שקוראים הציבור (תרומת הדשן). ג. שיהיה בקי בתורה (לבוש). ד. שישמע את התורה וילמד אותה (ערוך השולחן), ויש לדון לפי כל טעם, באופן שהיה אונס וכל תושבי ארץ ישראל לא קראו בתורה שבת אחת, האם יש חיוב על כל יחיד לקרוא שתיים מקרא באותה שבת.

מנין אחד בכל העיר

יש מנין מיוחד שעושים בכותל המערבי, באישור, וקוראים בתורה, ויש להסתפק כיון שקוראים בתורה בציבור במקום אחד, האם זה מחייב את כל תושבי ארץ ישראל לקרוא שתיים מקרא, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם אם עושים מנין אחד בכל עיר ועיר, אם רוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור, מסתבר שאין חיוב לקרוא שתיים מקרא, אלא רק אם רוב אנשי העיר קראו בציבור, אז חל חיוב על כל בני העיר לקרוא שתיים מקרא עכ"ד.

אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם יש מנין אחד שקוראים בתורה בשבת, הרי זה מחייב את כל הציבור לקרוא שתיים מקרא, משום דאנו עכשיו כמו בני כפרים, וכמו תושבי כפר שאין להם מנין בשבת, חייבים לקרוא שתיים מקרא (כמבואר בראב"ן סימן פח; הובא בב"י סימן רפה), כיון שעכשיו אין לנו מנין, כולם נגררים אחרי ציבור אחד שקוראים בתורה וחייבים כולם לקרוא שתיים מקרא עכ"ד.

ועיין משנ"ב (סימן תקנא נו, שער הציון נו) שכתב לגבי איסור אכילת בשר בתשעת הימים, שאפילו שמוותר לאכול בשבת, מ"מ מיד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת, אסור ליחיד לאכול, וכתב בשער הציון שאם יש ב' בתי כנסיות בעיר, היחיד נגרר אחרי בית הכנסת שרגיל להתפלל שם, ונראה שכל דברי שער הציון עד כמה שיש מנין בבית הכנסת, אבל עד כמה שאין מנין, יש מקום לומר שכל העיר נגררים אחרי מנין אחד שיש בעיר.

פרק ז

השלמת קריאת התורה

בתקופת מגיפת הקורונה כל בתי הכנסיות היו סגורים יותר מחודש ימים, היה אנשים שהתפללו במניני מרפסות, והיה אנשים שהתפללו ביחידות בביתם ולא שמעו קריאת התורה כמה שבועות, חלק מבתי הכנסיות סגרו בשבוע של פרשת ויקהל פקודי (כה) אדר תש"פ), ביום כה ניסן תש"פ התחילו להתפלל במנין בשטח פתוח ברחוב, יש מנינים שהפסידו קריאת התורה של כמה פרשיות, ונבאר בס"ד את הלכות השלמת הפרשיות

קריאה מתוך חומש

א. ציבור שמתפללים ברחוב או בחצר בשבת ואין להם ספר תורה לקרוא את פרשת שבוע, ראוי שהש"צ יקרא את הפרשה בציבור מתוך חומש, ולא יברכו את ברכות התורה, אבל יחיד שאינו יכול לשמוע קריאת התורה, אינו צריך לקרוא את הפרשה, אלא מספיק שיקרא שתיים מקרא ואחד תרגום.⁶⁸

⁶⁸ כתב בספר תניא רבתי (סימן ו) ז"ל, "ובמקום שאין שם ספר תורה ויש שם חומשין כעין שלנו, מצאתי בשם הרב מאיר ב"ר משה ז"ל שמוותר לקרות בהן ולברך לפני ולאחריה, והרב אביגדור כהן צדק ז"ל אסר אלא אם כן היו עשויין בגליון, וכדי שלא תשתכח תורת קריאה, מנהגנו לקרות בחומשים שאינן עשויין בגליון ואין אנו מברכין לא לפני ולא לאחריה" עכ"ל, ועיין מג"א (סימן קמג, ב) שהביא להלכה את דברי התניא והוסיף דמשמע שהחזן יקרא בקול רם כמו שקוראים בכל שבת.

כתב משנ"ב (סימן קמג, ט) ז"ל, "ובישוב שאין להם ס"ת, נכון לקרות בחומשין בלא ברכה שלא תשתכח תורת קריאה ולא יקרא להעולים בשם כמו שהמנהג לס"ת, אלא הש"ץ יקרא הכל בקול רם לפניהם" עכ"ל, יש להסתפק באופן שלא קוראים בתורה מחמת סכנת מגיפה, (כגון שעושים מנין מרפסות, ולא רוצים לקרוא בספר תורה ולברך על סמך צירוף מרפסות), האם צריך לקרוא בחומש בלי ברכה, שלא ישתכח תורת קריאת התורה, ולכאורה נראה לומר שדוקא ישוב שאין להם כלל ספר תורה, ראוי שיקראו בחומש, שלא ישתכח מהם תורת קריאה בציבור, כיון שאינם יכולים כלל לקרוא בתורה, ואם לא יקראו בחומש יתבטל מהם לגמרי מושג קריאה בתורה, משא"כ באופן שיש אונס חד פעמי בשבת אחת או ב' שבתות שלא יכולים לקרוא בתורה, אין צריך לקרוא מתוך חומש.

כתב פמ"ג (סימן קמג א"א סק"ב) ז"ל, "ובישוב שאין מנין, אפשר טוב לקרות בלא ברכה, שלא תשתכח תורת קריאה, ושלא ילכו ג' ימים בלא תורה" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שיש ב' טעמים לקרוא, וגם משום שלא ילכו ג' ימים בלי תורה, ולפי"ז מסתבר שגם ציבור שבאופן חד פעמי לא יכולים לקרוא בספר תורה, ראוי שיקראו מתוך חומש.

כתב בשיירי כנסת הגדולה (סימן קמג הגהות ב"י אות א) ז"ל, "וכן הנהגתי פה איזמיר יע"א כשבורחים לכפרים מדבר בעיר הלקח שאינן יכולין להוליד שם ספר תורה, שיקרא הש"צ הפרשה בחומש סדר אותו שבת ויפטיר הפטרת אותו שבת בלא ברכה, ובתשובה חלק א"ח סימן ר"ד הכיתי על קדקד מי שהיה מגמגם בדבר, והבאתי ראייה מכל הפוסקים אחרונים וקדמונים שמתירים בזה" עכ"ל, מבואר מדברי שיירי כנה"ג שגם באופן שאי אפשר לקרוא בתורה באופן חד פעמי מחמת שבורחים מהעיר, ראוי שהש"צ יקרא מתוך חומש.

כתב בספר שו"ת מים חיים (רבי יוסף משאש; סימן עט) ז"ל, "עוד יש בידי תשובה מתשובת כתב יד מרבני מראש הרשוני ז"ל שנשאלו על שיירא ההולכת במדבר שיש בה עשרה ויותר, אם חייבים לקרות בשבת ובשני וחמישי בחומש מודפס ולברך עליו, והשיבו דבברכה ודאי איסור גמור הוא, והעושה כן חטא הרבים תלוי בו וענשו גדול, אלא אפילו בלא ברכה, אסור לקרות בעשרה בחומשין של דפוס, ולא התירו הפוסקים לקרות בהם היכא שאין להם ספר תורה משום שלא תשתכח תורת הקריאה (מג"א ריש סימן קמג משם התניא), רק היכא דשבתו שבתות הרבה בדרך, או בני הכפרים שאין להם ספר תורה, כמש"כ בתשובת הרשב"א הביאה הב"י, אבל על שבת אחד או שתיים, אין לקרות כלל, דלא נתקנה הקריאה אלא בספר תורה, כמו שכתב הרמב"ם בפירושו מהלכות ספר תורה, ואך חובה עליהם לקרות שנים מקרא ואחד תרגום אחר גמר התפילה, כדי שלא יתבטלו מקריאת הסדר עכ"ל.

מבואר מדברי שו"ת מים חיים שאם אי אפשר לקרוא בתורה שבת אחת או שתיים, אין לקרוא בחומש, ומבואר עוד מדבריו שאסור לקרוא בחומש בציבור אפילו בלי ברכות, וקשה מדוע שיהיה איסור לקרוא בחומש בציבור בלי ברכות, דאפשר לומר שאין צריך לקרוא בתורה, אבל לא מובן מה הסברא לומר שאסור לקרוא בתורה, ועיין במרדכי (גיטין רמז תו) שכתב בשם ראב"ה שציבור שאין להם ספר תורה אסור להם לקרוא בחומש כדי שתהיה נפשם עגומה שאין להם ספר תורה, ועיין בבית יוסף סימן קמג שהביא את

להשלים במנחה את קריאת הבוקר

ב. ציבור שלא היה להם ספר תורה בשבת בבוקר והזדמן להם ספר תורה בשבת אחרי צהרים, יש אומרים שיכולים לקרוא לפני שקיעת החמה את הקריאה של הבוקר, ויעלו לתורה ז' קרואים ואח"כ יאמרו אשרי ובא לציון ואח"כ יקראו את הקריאה של מנחה, ויש אומרים שיעלו רק ג' קרואים ויקראו את הפרשה של שבוע הבא, ובשבת הבאה ישלימו את הפרשה של שבת שעברה.⁶⁹

להשלים בשבת הבאה

ג. ציבור שנאנס ולא קראו בתורה שבת אחת, לכו"ע חייבים להשלים בשבת הבאה, ויקראו קודם את הפרשה של שבת שעברה ואח"כ יקראו את הפרשה של שבת שעומדים בה, ויקראו בעליית ראשון את כל הפרשה של שבת שעברה ועוד שלושה פסוקים מהפרשה של שבת שעומדים בה, ואח"כ יעלו ויקראו בפרשה של שבת שעומדים בה.⁷⁰

דברי המרדכי, ונראה דכל דברי המרדכי לגבי ציבור שאין להם ספר תורה, אבל אם יש ספר תורה, אלא שמחמת אונס אי אפשר לקרוא בתורה, לא מסתבר לומר שאסור לקרוא בציבור בחומש בלי ברכות, (ואולי כונת שו"ת מים חיים שאסור לקרוא בתורה בחומש כדי שתהיה נפשם עגומה ופעם הבאה שילכו למדבר יקחו איתם ספר תורה).

יחיד שלא שמע קריאת התורה

יחיד שאינו יכול לבוא לבית הכנסת לשמוע קריאת התורה, נראה שאינו צריך לקרוא את הפרשה, שדוקא ציבור ראוי שיקראו בחומש, שלא ישתכח מהם תורת קריאה התורה בציבור, משא"כ יחיד אין ענין שיקרא, דכלפי הטעם שלא ישתכח קריאה בציבור, הלא יחיד שקורא אי"ז קריאה בציבור, וכלפי הטעם שלא ילך ג' ימים בלי תורה, שפיר יוצא בקריאת שתיים מקרא, ודוקא ציבור שלא קוראים בתורה, ראוי שהש"צ יקרא את הפרשה, ואינם יוצאים בקריאת שתיים מקרא, כיון שיש מעלה מיוחדת בקריאת התורה בציבור, ולכן ראוי שהש"צ יקרא בציבור, משא"כ יחיד שלא שמע קריאת התורה, שפיר יוצא בקריאת שתיים מקרא.

⁶⁹ עיין דגול מרבבה סימן קלה שפסק שאם לא קראו בשחרית, יכולים לקרוא את כל הפרשה במנחה, וכן פסק בשער אפרים (שער ז אות לט) וכן פסק משנ"ב (שער הציון סימן קלה סק"ה). אכן בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן עא סק"ה) כתב ז"ל, "ועל אודות בני הכפר שהם מניין בצמצום ויום שבת בבקר שנאנס אחד מהם בחולי ולא בא לבית הכנסת ובמנחה אנס עצמו ובא והיה מניין, ונסתפקת אם במנחה יקראו הפרשה שלא קראו בבקר ויעלו ז' עולים ומפטיר, או יקראו ג' עולים כל הפרשה, אשיבך על קנך דלדעתי הקצרה הדבר פשוט דבמנחה יקראו בפרשה הבאה ככל ישראל ג' עולים, ובשבת הבאה יקראו שתי פרשיות ועמ"ש אני בעניי בספר הקטן ברכי יוסף (סימן קל"ה אות ב) ומשם בארה" עכ"ל, מבואר מדברי החיד"א שחולק על הדגול מרבבה, ועיין בכף החיים (סימן קלה, ט) שהביא את מחלוקת הפוסקים.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן טו) שמבאר את מחלוקת הפוסקים שהחיים שאל סובר דכיון שבמנחה כבר הגיע זמן של קריאת התורה של מנחה, לכן אי אפשר לקרוא את הקריאה של שחרית, ואילו הדגול מרבבה סובר שזמן קריאת התורה של שחרית כל יום שבת עד שקיעת החמה.

⁷⁰ כתב אור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן מה) ז"ל, "מעשה היה בקלוניא באחד שקבל בשבת הראוי לקרות פרשת אמור אל הכהנים ועיכב תפלה וקריאת תורה כל היום, וכשהגיע שבת הבאה, צוה ה"ר אליעזר בר' שמעון זצ"ל להתחיל בפרשת אמור אל הכהנים ולקרותה וגם בהר סיני הראויה להקראות באותה שבת, ושלא לדלג פרשה אחת מן התורה, לפי כי מימות משה רבינו נתקן לקרות התורה בפרשיותיה ולהשלימה בכל שנה ושנה, כדי להשמייע לעם מצות וחוקים, ואין לך לומר כיון שעבר זמן קריאתה הלכה לה אותה פרשה, לפי כי אין קבע בפרשיות לקרות פרשה זו בשבת זו וזו בשבת זו, אלא כי כן נסדרו הפרשיות, וראיה לדבר שאם יארע יום טוב בשבת ודוחין הפרשה של אותה שבת מפני פרשה של יום טוב, הלא מיד בשבת הסמוכה ליו"ט חוזר למקום שפסק ולא אמרינן הואיל ונדחית תדחה" עכ"ל, מבואר מדברי אור זרוע שאם לא קראו את הפרשה צריך להשלים בשבת הבאה, וכן פסק הרמ"א (סימן קלה, ב) ומשנ"ב סק"ח.

והנה יש אומרים שיחלקו את הז' קרואים בין ב' הפרשות, דהיינו שיעלו ג' קרואים בפרשה של השבוע הקודם והעולה רביעי יחבר בין ב' הפרשות, ואח"כ יעלו שלושה קרואים בפרשת השבוע, וכן נראה מדברי שער אפרים (שער ז, יא; הובא בביאור הלכה סימן קלה ב). ועיין בכף החיים (סימן קלה סק"ה) שכתב בשם ספר פתח הדביר שעדיף שהעולה ראשון יקרא את כל הפרשה הראשונה ועוד ג' פסוקים, כדי שיהיו כולם מברכים וקוראים בחיובא דיומא.

ד. אם דילגו פרשה אחת, אז בשבת אחריה יקראו קודם את הפרשה שדילגו ואח"כ יקראו את הפרשה של השבת שעומדים בה, ויש חולקים שיקראו קודם את הפרשה של שבת שעומדים בה ואח"כ את הפרשה של שבוע שעבר, ולמעשה יש לנהוג לקרוא קודם את הפרשה של שבוע שעבר ואח"כ את הפרשה של השבת שעומדים בה.

לא קראו כמה שבתות

ה. ציבור שנאנס ולא קראו בתורה כמה שבתות, אחרי שנגמר האונס, יש אומרים שחייבים להשלים רק את הפרשה האחרונה, ויש אומרים שחייבים להשלים את כל הפרשות שדילגו, ונראה לדייק ממשמעות המשנ"ב שנוטה לפסוק שאין חיוב להשלים כמה פרשיות, אלא רק את הפרשה האחרונה.⁷¹

⁷¹ עיין משנה ברורה (סימן קלה, ו) שכתב יש אומרים ויש אומרים והביא בסוף את שיטת הגר"א דאין צריך להשלים, משמע שנוטה לפסוק כמו הגר"א.

כתב בשו"ת מהר"ם מינץ סימן פה ז"ל, "לכן נ"ל דווקא שני סדרות יקראו יחד אם יתבטל קריאות שבת, כיון דבלאו הכי מצינו לפעמים שקורין ב' סדרות בשבת אחת, בשנת פשוטות, דהרבה סדרות מחוברות, אבל אם נתבטל ב' שבתות אין קורין בשבת הבא ג' סדרות, דלא מצינו שום דוכתי שקורין ג' סדרות בחד שבת" עכ"ל,

ועיין מג"א (סימן קלה, ד) וביאור הגר"א שפסקו כמו המהר"ם שמשלימים רק את הפרשה האחרונה שהפסידו, ועיין באליה רבה (סימן קלה סק"ב) שכתב ז"ל, "ועוד לפי שמצאתי טעם בגליון מרדכי קטן ריש ברכות זה לשונו, מימות משה רבינו ע"ה ניתקנה לקרוא בפרשיות להשמיע לרבים ע"כ, ומשמע דאין חילוק כלל, ומכל שכן כששתים דבוקות בשבת זו, שקורין נמי סדרה של שבת העבר, ולפ"ז נ"ל הוא הדין כשבטלו שנים או שלשה שבתות, יקראו כל הפרשיות שביטלו בפעם אחת" עכ"ל, מבואר מדברי האליה רבה שצריך להשלים גם כמה פרשיות.

כתב בשו"ת בית דוד (סימן קו) ז"ל, "ומה שכתב עוד וכן מסתברא דאל"כ אין לדבר סוף, כלומר, שאם יבטלו מבראשית יצטרכו לפרוע את הכל, מה סברא היא זו, שלא יפרעו גם את הכל, כיון שכולם חיובא הם, ומה טעם לומר דכשחייב פרשה אחת יפרעו אותה, וכשחייב יותר לא יפרעו" עכ"ל, מבואר מדברי הבית דוד שחייבים להשלים כמה פרשות, שלא יהיה חסרון בשלימות כל התורה, וכן פסק מטה יהודה (סימן רפב, יד).

כתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן טז) ז"ל, "והני ספרי דבי רב אליהו רבא ובית דוד נדפסו אחר פטירתו של הרב משאת משה, ומ"מ אנו בדין שזכינו לאורם נקטינן כותיהו, דמסתבר טעמיהו להשלים הפרשיות ולא לבטל שום פרשה מלקרותה, וכ"כ הרב מהר"ם עייאש ז"ל בספר מטה יהודה (סימן רפ"ב ס"ק י"ד) עכ"ל.

כתב ערך השולחן (סימן קלה, ו) ז"ל, "ודברים תמוהים הם דהא כיון דחובה היא להשלים מה שלא קראו, מה לי תרי מה לי תלת, ואפילו אם לא קראו כמה שבתות, נראה שחובה להשלימם כולם וכן ראיתי מי שפסק כן להלכה [א"ר סק"ב] כו', והעיקר נראה דבכל אופן החיוב להשלים בשבת הבא" עכ"ל. וצ"ב בשיטת המהר"ם מינץ והמג"א מדוע משלימים רק את הפרשה האחרונה.

ועיין בשו"ת זרע אמת (ח"ג סימן יד) שכתב לבאר את שיטת מהר"ם מינץ ז"ל, "אבל לפענ"ד האמת הוא דטעמו של מהרמ"מ משום דכיון דמה שמשלימים כל התורה בשנה אחת, אינו אלא מנהג, כמש"כ הרמב"ם פ"ג מהלכות תפילה (ז"ל הרמב"ם המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית כו', ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים ואינו מנהג פשוט" עכ"ל), על כן סבירא ליה למהרמ"מ דבשביל מנהג בעלמא אין לדחות טורח הציבור, וס"ל דאין לנו להטריח הציבור אלא בשיעור שיש לנו דוגמתו בעלמא, דהיינו ב' פרשיות ולא יותר" עכ"ל.

מבואר מדברי זרע אמת שלא משלימים ב' שבתות משום טירחא דציבורא. ועיין בביאור הגר"א וכן בשער הציון (סימן קלה סק"ח) שכתבו דהוי כמו תשלומי תפילה שתקנו להשלים רק את התפילה הסמוכה ואי אפשר להשלים ב תפילות, ועיין בזרע אמת שכתב סברא זו בשם הרב השואל. נמצא שיש ב' דרכים. א. משום טירחא דציבורא, דאין להטריח את הציבור לקרוא יותר מב' פרשיות. ב. דהוי כמו תשלומי תפילה.

ונראה להוסיף ביאור, יש לחקור ביסוד הדין שאם לא קראו פרשה שמשלימים בשבת הבאה, האם משלימים בשביל שיהיה את שלימות הפרשיות, או שישוד הדין שתיקן משה רבינו לקרוא בתורה בשבת, כיון דשבת הוא יום קדוש, וצריך לקדש את השבת בלימוד תורה שכתב בציבור, ונראה שציבור שדילגו שבת אחת ולא קראו בתורה, חסר לציבור את המעלה הרוחנית של לימוד תורה שבכתב בציבור, ולכן קוראים בשבת הבאה ב' פרשיות, להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור שהיה חסר להם בשבת שעברה. ולפ"ז מבואר היטב מדוע אם לא קראו כמה שבתות משלימים רק את הפרשה של השבת האחרונה, כמו שבתשלומי תפילה

ו. נראה שלפי כל הפוסקים, אם כל הציבור רוצים, מותר להשלים ולקרוא עם ברכה את כל הפרשיות שדילגו, ואין בזה איסור ברכה לבטלה, אלא שנחלקו הפוסקים האם חייבים להשלים את כל הפרשיות, או שחייבים להשלים רק את הפרשה האחרונה שדילגו, אלא שיש לדון מצד טירחא דציבורא, ואם כל הציבור מסכימים להשלים, אין איסור להטריח את הציבור⁷².

ב' פרשות מחוברות

ז. אם דילגו קריאת התורה בשבת שהיה ב' פרשיות מחוברות, כגון שדילגו את פרשת תזריע מצורע, יש אומרים שבשבת הבאה יקראו ג' פרשות, דהיינו תזריע מצורע, אחרי מות, ויש אומרים שיקראו רק אחרי מות בלבד, ונראה מדברי המשנ"ב שנוטה להכריע שיקראו ג' פרשות, וכן בציור הפוך אם דילגו פרשת שמיני ובשבת הבאה קוראים תזריע מצורע, תלוי באותה מחלוקת, ולפי הכרעת משנ"ב צריך לקרוא ג' פרשיות⁷³.

משלימים רק את התפילה האחרונה שחיסר, גם בהשלמת הפרשיות, אפשר להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור בשבת של השבת האחרונה, ואי אפשר לקרוא כמה פרשות ביחד, והיינו משום דאין אפשרות להשלים בשבת אחת את המעלה הרוחנית שהיה חסר מכמה שבתות.

ועיין בביאור הגר"א (סימן קלה, ב) שפסק כמו הרמ"א שאם לא קראו ב' פרשיות, משלימים רק את הפרשה האחרונה, ומביא מקור כמו שבתפילה אם נאנס ולא התפלל כמה תפילות, משלים רק את התפילה האחרונה, ה"ה בקריאת התורה משלים רק את הפרשה האחרונה, ועיין בספר תוספת מעשה רב שכאשר הגר"א יצא מבית האסורים השלים את כל הפרשיות שהחסיר, מבואר שאפילו שהגר"א פסק שיש חיוב להשלים רק את הפרשה האחרונה מ"מ למעשה השלים את הכל.

ונראה בביאור הדברים שיש ב' דינים נפרדים. א. להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור שהפסידו בשבת האחרונה. ב. להשלים את הפרשיות, כדי שיהיה לכל הציבור שלימות של קריאת כל התורה בציבור. ונראה שאפילו שהגר"א סובר שחייבים להשלים רק את הפרשה האחרונה, מ"מ למעשה קרא את כל הפרשיות, כדי שיהיה לו שלימות של קריאת כל הפרשיות בציבור.

⁷² עיין בשו"ת דבר משה (רבי משה אמריליו; או"ח סימן נ; הובא בשער הציון סימן קלה סק"י) שחולק על מהר"ם מינץ וכתב דלא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, כיון דכל מקום שקורא בתורה צריך לברך, ועיין בספר אמת ליעקב (אלגזי; משפט כשנפל טעות בספר תורה, אות ב) שהביא דבריו להלכה דלא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, וכן נראה להוכיח מהנהגת הגר"א, דהלא המשנ"ב נקט בשיטת הגר"א שפסק דאין חיוב להשלים כמה פרשיות, ואילו למעשה שהגר"א יצא מבית האסורים, השלים את כל הפרשיות, ולכאורה מוכח שגם לפי השיטות שלא משלימים כמה פרשיות, ביאור הדברים שאין חיוב להשלים אבל מותר להשלים עם ברכה.

ונראה דאם יש מנין של עשרה אנשים בדיוק ורוב הציבור רוצים להשלים כמה פרשיות ויש אחד שמתנגד להשלים, לפי שיטות הפוסקים שהעיקר להלכה משלימים רק את הפרשה האחרונה, אפילו אחד יכול לעכב ולתבוע שלא יטריחו אותו וישלימו רק את הפרשה האחרונה ורק אם כל העשרה רוצים יכולים להשלים.

סיכום שיטות הפוסקים:

שיטת מהר"ם מינץ, מג"א, ביאור הגר"א וזרע אמת שאם לא קראו כמה שבתות, משלימים רק את הפרשה של השבת האחרונה, ואילו שיטת אליה רבה, ערוך השולחן, מטה יהודה, בית דוד, שו"ת חיים שאל שצריך להשלים את כל הפרשיות שהפסידו, וכן נהג למעשה הגר"א כאשר יצא מבית האסורים, ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן שלה) שכתב ששמע מהחתם סופר שרבי נתן אדלר נהג למעשה שהיה אנוס כמה שבתות והשלים כמה פרשיות.

⁷³ כתב בשו"ת מהר"ם מינץ סימן פה ז"ל, "מ"מ אין שייך לקרות בשבת הבא ג' סדרות, ויקהל ופקודי עם ויקרא, כי דין זה לא מצינו כי אם בספר אור זרוע ומייתי לה באגודה פרק הקורא וז"ל בא"ז אם בטלו בשבת התמיד ולא קראו הפרשה, אז יקראו בשבת הבאה שני פרשיות עכ"ל, הנה לא כתוב רק אם ביטל השבת אחד התמיד, אז יקראו בשבת הבאה שני סדרות, אבל לא כתב אם ביטול ג' או ד' שבתות יקראו כל אותם סדרות בשבת אחת, וכן מסתברא, דא"כ אין לדבר סוף" עכ"ל, מבואר מדברי מהר"ם שאין צריך לקרוא ג' פרשיות ביחד.

כתב בהגהת מנהגים (שבת שחרית, אות מא) וזה לשונו, מהר"ם מינץ חילק דוקא ב' פרשיות, אבל ג' פרשיות כגון אם בשבת שעבר היו כפולין לא, אבל לא נראין דבריו בעיני עכ"ל, מבואר מדברי המנהגים שחולק על מהר"ם מינץ וסובר שאם דילגו תזריע מצורע, יקראו תזריע מצורע אחרי מות, ועיין בא"ר (סימן קלה, ב) שפסק להלכה כמו שיטת המנהגים, וכן פסק מטה יהודה (סימן רפב, יד).

להשלים מספר לספר

ח. אם דילגו על פרשת פקודי ובשבת הבאה קוראים ויקרא, יש אומרים שבשבת הבאה יקראו פקודי ויקרא, ויש אומרים שיקראו רק ויקרא כיון שלא קוראים בעליה אחת מספר לספר, והכריע משנ"ב (סימן קלה, ז) שהנהוג להשלים מספר לספר, אין מוחין בידו, ומשמע שמעיקר הדין אין חיוב להשלים⁷⁴.

הלכה למעשה:

ט. בתחילת השבוע השבוע של פרשת תזריע מצורע (כה ניסן תש"פ), התחילו להתפלל בציבור בשטח פתוח, ויש מקומות שבתאי הכנסת היו סגורים חודש ימים והציבור לא שמעו קריאת התורה של פרשות ויקרא, צו, שמיני, ציבור שלא קראו פרשת שמיני, נראה מדברי המשנ"ב שנוטה להכריע שצריכים לקרוא ג' פרשיות, שמיני, תזריע מצורע, אבל לא חייבים להשלים את פרשת צו, כיון שאין חיוב להשלים קריאה של ב' שבתות נפרדות, ולכן מעיקר הדין מספיק לקרוא שמיני תזריע מצורע.

י. יש פוסקים דס"ל שציבור חייבים להשלים את כל הפרשיות שהפסידו, ולפי שיטתם צריך לקרוא חמשה פרשיות, דהיינו ויקרא, צו, שמיני, תזריע מצורע, ונראה שמעיקר הדין אין צריך להשלים את כל הפרשיות שהפסידו, ויש ג' נימוקים שלא צריך להשלים, מ"מ אם כל הציבור רוצים להדר, יכולים להשלים את כל הפרשיות⁷⁵.

ביאור שיטת משנ"ב

עיין במשנ"ב (סימן קלה, ז) שהביא את מחלוקת הפוסקים ולא הכריע, אכן כתב שאליה רבה ומגן גיבורים פסקו כמו המנהגים, ונראה שנוטה לפסוק כמו שיטת המנהגים, שצריך לקרוא את כל ג' הפרשיות, כיון שהביא בסוף את האליה רבה, ועיין במשנ"ב בסק"ו שהביא את מחלוקת הפוסקים אם לא קראו בתורה כמה שבתות, האם ישלים את כל הפרשיות, ונראה שנוטה לפסוק שאין צריך לקרוא ג' פרשיות, וצ"ב מדוע המשנ"ב חילק נידון זה בב' מקומות בסק"ו וכן בסק"ז.

ונראה לבאר שיש ב' נידונים נפרדים, שבסק"ו איירי באופן שלא קראו בב' שבתות נפרדות, ויש מחלוקת האם יכולים להשלים ולקראו בבת אחת ג' פרשיות, ויש צד שאינם יכולים להשלים, משום דהוי כמו תשלומי תפילה, שאם לא התפלל שחרית ומנחה משלים רק מנחה, וה"ה לגבי השלמת פרשיות, אי אפשר להשלים חיוב של ב' שבתות ביחד, משא"כ בסק"ז איירי בציבור שדילגו על ב' פרשות של שבת אחת, והיינו שלא קראו תזריע מצורע, ובכה"ג מצד תשלומי תפילה יכולים להשלים את שניהם, משום דהוי חיוב קריאה של שבת אחת, אלא שיש נידון חדש שלא לקרוא ג' פרשיות משום טירחא דציבורא.

ועיין היטב בדברי המשנ"ב בסק"ז דנראה שנוטה להכריע שאם דילגו על תזריע מצורע, יקראו בשבת הבאה ג' פרשיות, משא"כ אם לא קראו בתורה בב' שבתות נפרדות, משמע מדברי משנ"ב בסק"ו שנוטה להכריע שישלמו רק את הפרשה האחרונה שדילגו, ביאור הדברים שמשנ"ב נוקט להלכה שלא מתחשבים בסברא של טירחא דציבורא, ולכן נוקט להלכה שאם לא קראו תזריע מצורע, יקראו בשבת הבאה ג' פרשיות, אפילו דהוי טירחא דציבורא, אולם באופן שלא קראו בתורה בב' שבתות, נוטה המשנ"ב לומר שישלמו רק פרשה אחת, משום דהוי כמו תשלומי תפילה שאפשר להשלים רק את התפילה האחרונה.

⁷⁴ שיטת מהר"ם מינץ (סימן פה) שלא משלימים מספר לספר, כיון שלא נכון שאדם אחד יקרא מספר לספר, ועיין בבית דוד סימן קו שהשיג על מהר"ם ופסק שהעולה ראשון יקרא פקודי והעולה שני יקרא ויקרא, ועיין בשו"ת דבר משה (או"ח סימן נ) שכתב שהיה מעשה בשבת של פרשת ויקהל פקודי, שטעה הש"צ וקרא ויקהל לבד, ופסק שבשבת הבאה צריך לקרוא פקודי ויקרא כמו שפסק הבית דוד.

ועיין ערוך השולחן (סימן קלה, ו) שהביא את שיטת מהר"ם מינץ וכתב ז"ל, "ותמוה הוא דאטו לעיכובא הוא שיהא אחד מחבר השני סדרות, ועוד איזה איסור יש בזה אם יחברום, והעיקר נראה דבכל אופן החיוב להשלים בשבת הבאה" עכ"ל, ועיין משנ"ב (סימן קלה, ז) שכתב דמי שמשלים אין למחות בידו, משמע שמעיקר הדין אין צריך להשלים.

⁷⁵ נראה שיש ג' סיבות שאין צריך להשלים כמה פרשיות. א. לפי שער אפרים (שער ז אות לט), אם הציבור לא התאספו, לא חל עליהם חיוב קריאת התורה ואין צריך להשלים. ב. לפי שיטת כמה פוסקים אם יש מנין בעיר שקראו את הפרשה, אפילו אם רוב בני העיר לא קראו, אינם צריכים להשלים, (שיטת עולת תמיד סימן רפב; אמת ליעקב; ספר חיים סימן יב). ג. משמעות המשנ"ב (סימן קלה ו) שהביא בסוף את שיטת הגר"א, משמע שמכריע שאין צריך להשלים ב' פרשיות אלא רק את הפרשה האחרונה בלבד.

יא. נראה כיון שמעיקר הדין אין חיוב להשלים כמה פרשיות, לכן יכולים להשלים את כל הפרשיות רק בהסכמת כל הציבור, אבל אם חלק מהציבור מתנגדים, אם יש עשרים איש, אם יש ב' ספרי תורה, יתחלקו לב' קבוצות, אבל אם יש ספר תורה אחד, והספר מושאל לכלל הציבור, יתחלקו לב' מנינים נפרדים, וזכות הקדימה לקרוא ראשון, לציבור שרוצים להשלים רק את הפרשה האחרונה⁷⁶.

יב. אם יש חמש עשרה מתפללים ויש עשרה שרוצים להשלים את כל הפרשיות שהפסידו, ויש חמשה שרוצים להשלים רק את הפרשה האחרונה, אם הספר תורה מושאל לכלל הציבור, אין העשרה יכולים לכפות דעתם על כל הציבור⁷⁷.

יג. גם ציבור שקראו בתורה במניני מרפסות, יש מקום להדר ולחזור ולקרוא שנית את הפרשה שקראו בשבת הקודמת, כיון שלפי הרבה פוסקים לא חל צירוף ע"י ראייה ולא יצאו ידי חובה, אולם לא ישלימו את הפרשות של שבתות לפני, כיון שמעיקר הדין אין צריך להשלים כמה פרשיות, אלא רק את הפרשה של שבת האחרונה.

ציבור שלא התאספו

יד. יש אומרים שדין זה שציבור שנאנס ולא קרא את הפרשה ישלים בשבת הבאה, דוקא באופן שהציבור התאספו ביחד והתפללו, אלא שלא קראו את הפרשה מחמת אונס, אבל אם הציבור לא התאספו וכל אחד נשאר בביתו, לא חייבים להשלים בשבת הבאה, כיון שלא חל עליהם כלל חיוב קריאת התורה, ויש אומרים שגם אם הציבור לא התאספו ביחד, חייבים להשלים בשבת הבאה⁷⁸.

⁷⁶ וכן הסכים הגרמ"מ לובין שליט"א.

⁷⁷ ביאור הדברים דכיון שמעיקר נראה שאין חיוב להשלים את כל הפרשיות, אלא רק את הפרשה האחרונה, וגם לגבי הפרשה האחרונה אין חיוב ברור, כיון שלפי השער אפרים אינם חייבים, וגם לפי העולת תמיד אינם חייבים, לכן נראה שאפילו אם יש עשרה שרוצים להשלים את כל הפרשיות, אינם יכולים לכפות דעתם, אלא רק אם כל הציבור רוצים, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

⁷⁸ כתב בספר שער אפרים (שער ז אות לט) ז"ל, "כבר ביארנו בסעיף ט שאם בטלו הציבור הקריאה באונס ישלימו לשבת הבאה, ואם לא ביטלו באונס, רק שלא היה שם עשרה בשבת, זה אין צריך להשלים בשבת הבאה" עכ"ל, ועיין בפתחי שערים שכתב לבאר ז"ל, "כן נראה לענ"ד דדוקא היכא דבני חיובא הם לקרות אלא שאירע להם אונס, אבל היכא דלא הוו עשרה, מעיקרא לאו בני חיובא נינהו ואין צריך להשלים, דמעיקרא הכי אתקון חיוב הקריאה על מקום שיש שם עשרה דוקא" עכ"ל.

מבואר מדברי שער אפרים שאם הציבור נאנס ולא קראו בתורה, חייבים להשלים, אבל אם לא התאספו ביחד אינם משלימים, ביאור הדברים שקריאת התורה הוי חיוב שחל על הציבור, אם הציבור לא התאספו, לא חל עליהם שם ציבור, ולא חל עליהם חיוב קריאת התורה לכן לא צריכים להשלים בשבת הבאה, ועיין בספר החיים (קלוגר; סימן קלה) שכתב חידוש זה מסביר וכתב שמצא כן בשער אפרים.

כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ו) ז"ל, "שאלה מאיזה ישוב שעושין מנין בכל שבתות השנה אם אפשר, ולפעמים נתבטל שאין להם מנין, אם באותו שבת שיש להם מנין מחוייבים לקרות שני פרשיות כו', תשובה אם מחוייבים לקרות שני פרשיות כו', משמע מלשונו דווקא אם לא בטלו רק שבת אחת ע"פ איזה סיבה הוא דמשלימין בשבת הבאה, אבל אם רגילין איזה פעמים לבטל הקריאה אין להשלים בשבת שעושין מנין דא"כ יבוטל מנהגן של ישראל לקרות בשבת רק הסדר המיוחד להם" עכ"ל.

ונראה להוכיח מדברי השבות יעקב שחולק על השער אפרים שגם באופן שהציבור לא התאספו כלל בשבת, אפילו הכי צריך להשלים בשבת הבאה. ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"א סימן ז סק"ב) שהוכיח כן מדברי השבות יעקב וכן הוכיח מדברי עוד כמה פוסקים דלא כהשער אפרים, שגם באופן שהציבור לא התאספו כלל בשבת, אפ"ה משלימים את הפרשה בשבת הבאה.

יש לחקור ביסוד הדין שאם דילגו פרשה שמשלימים בשבת הבאה, האם משלימים את הפרשה, כדי שיהיה לציבור בכל שנה לימוד כל פרשיות התורה בציבור, או שמשלימים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, ונראה דאם נאמר שיסוד הדין להשלים, בשביל שיהיה לציבור שלימות של קריאת כל הפרשיות, לפי"מ מסתבר שגם באופן שהציבור לא התאספו ולא חל עליהם חיוב קריאת התורה, ראוי להשלים את הפרשה בשבת הבאה, כיון שלמעשה הפסידו פרשה, ונראה דשער אפרים נקט שיסוד הדין תשלומין להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, ולכן דוקא באופן שהתאספו וחל חיוב קריאת התורה שייך תשלומין, אבל באופן שלא התאספו ולא חל חיוב קריאה בציבור לא שייך תשלומין.

מזיד

טו. יש אומרים שאם הציבור לא קראו את הפרשה במזיד, לא ישלימו בשבת הבאה, ויש אומרים שגם באופן שלא קראו במזיד, יקראו בשבת הבאה ב' פרשיות⁷⁹.

רוב בני העיר שמעו קריאת התורה

טז. אם רוב אנשי העיר שמעו קריאת התורה בשבת, אבל יש ציבור של בית הכנסת אחד שלא שמעו קריאת התורה, חייבים להשלים בשבת הבאה, אבל אם רוב הציבור באותו בית הכנסת שמעו קריאת התורה, אפילו שיש בתוכם עשרה אנשים שלא שמעו, אינם צריכים להתחלק ולהשלים בנפרד את הפרשה של שבוע שעבר⁸⁰.

ונראה שאפילו אם נפסוק להלכה דלא כמו השער אפרים, כמו שמוכח מהרבה פוסקים שחלקו על השער אפרים, ופסקו שגם אם הציבור לא התאספו חייבים להשלים בשבת הבאה, מסתבר שהסיבה שהפוסקים חלקו על השער אפרים, כיון שיש ענין שיהיה שלימות של כל הפרשיות, ולכן לא אכפת לנו שלא חל חיוב, כיון שלמעשה חסר לציבור את שלימות הפרשיות.

ולפי"ז נראה לחדש שאם יש ציבור אחד בעיר שכן קראו, ושאר בני העיר לא התאספו ביחד, אין להחמיר על שאר בני העיר שלא התאספו להשלים את הפרשה של שבוע שעבר, כיון שממנ"פ, מצד החיוב שיהיה שלימות של כל הפרשיות, מסתבר שמספיק שיש ציבור אחד בעיר שקרא, ויש לציבור אחד את שלימות כל הפרשיות, ומצד החיוב שיהיה לכל ציבור את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור, כיון שלא התאספו לא חל עליהם חיוב כלל, ואין לצרף ולהרכיב את ב' החומרות ביחד, דהיינו גם לחלוק על העולת תמיד, וגם לחלוק על השער אפרים, ולכן באופן שיש ציבור אחד בעיר שכן קרא, ושאר בני העיר לא התאספו, מסתבר שאינם חייבים להשלים.

⁷⁹ עיין בעטרת זקנים שמסתפק אם הציבור לא קראו את הפרשה במזיד, האם ישלימו בשבת הבאה או רק אם לא קראו באונס, ועיין פמ"ג (סימן קלה א"א סק"ד) שכתב שגם אם לא קראו במזיד ישלימו בשבת הבאה, ועיין בביאור הלכה (סימן קלה, ב) שהעיר שמדברי הגר"א שדימה לתפילה, נראה שאם לא קראו במזיד, לא ישלימו בשבת הבאה, וצ"ב בדברי הגר"א מדוע אם דילגו במזיד אינם צריכים להשלים, הלא למעשה חסר להם פרשה.

ונראה שיסוד הנידון אם לא קראו במזיד, תלוי בגדר התשלומין, דאם נאמר שקוראים להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור שהפסידו, מסתבר שאם לא קראו במזיד לא ישלימו, שלא מצינו תשלומין למזיד, אבל אם יסוד הדין שקוראים ב' פרשיות כדי שיהיה לציבור שלימות של קריאה בציבור של כל פרשיות התורה, לפי"ז מסתבר שגם אם לא קראו במזיד, ישלימו בשבת הבאה.

סיכום

יש חקירה ביסוד הדין שאם לא קראו שבת אחת קוראים בשבת הבאה ב' פרשיות, האם מדין תשלומין על המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, או שלא קוראים להשלים את המעלה הרוחנית, דלא שייך לתקן את החסרון שהיה בשבת שעברה, אלא קוראים את הפרשה של שבת שעברה, כדי שיהיה שלימות של כל הפרשיות. ויש בזה ד' נ"מ.

א. אם דילגו כמה פרשיות, האם משלימים את כל הפרשיות, או משלימים רק את הפרשה האחרונה, שמצד הלכות תשלומין מצינו בתפילה משלימים רק את התפילה האחרונה, אבל אם נאמר שקוראים כדי שיהיה שלימות של כל הפרשיות, אז ראוי להשלים כמה פרשות.

ב. באופן שהציבור לא התאספו כלל בשבת ולא חל חיוב קריאה, יש אומרים שלא משלימים בשבת הבאה (שער אפרים), ויש אומרים שמשלימים, ודין זה תלוי בב' הדרכים.

ג. נחלקו הפוסקים אם לא קראו במזיד, האם משלימים בשבת הבאה, ודין זה תלוי בב' הדרכים, שלפי הצד שקוראים בשבת הבאה להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור, אין תשלומין למזיד, אבל לפי הצד שקוראים ב' פרשות כדי שיהיה שלימות בספר תורה, נראה שגם במזיד יש תשלומין.

ד. יש אומרים שאם דילגו פרשה אחת, שמשלימים בשבת הבאה ישלימו גם את ההפטרה של שבוע שעבר ויקרא ב הפטרות (ערוך השולחן סימן קלה, ז), ויש אומרים שלא משלימים את ההפטרה (ספר חיים; פלאגי; סימן יב אות ב; פתח הדביר סימן קלה סק"ב). ונראה דאם הטעם שמשלימים שיהיה שלימות של כל הפרשיות, אין צריך להשלים את ההפטרה, אבל אם הטעם להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור, לפי"ז יש צד לומר ראוי להשלים גם את ההפטרה, והלכה למעשה נראה שאין צריך להשלים את ההפטרה.

⁸⁰ עיין במילואים פרק ד שביארנו בהרחבה.

לא קראו בשני וחמישי

ז. ציבור שלא קראו בתורה ביום שני, אינם יכולים להשלים ולקרוא בתורה ביום שלישי, וכן אם לא קראו בתורה ביום חמישי, אינם יכולים להשלים ולקרוא ביום שישי⁸¹.

תושבי חו"ל שבאים לאר"י

יח. אם יר"ט חל ביום שישי, אז בחו"ל יר"ט שני חל בשבת, באר"י קוראים בשבת פרשת השבוע ובחו"ל קוראים בשבת קריאה של יר"ט, ומשתנה סדר הפרשיות, בן חו"ל שמגיע לארץ ישראל ונמצא בשבת באר"י, מפסיד פרשה, אינו חייב להשלים את הפרשה, כיון שקריאת התורה הוי חיוב על הציבור ואינו חיוב על יחיד, אולם אם יש עשרה בני חו"ל שהתאספו ביחד, יש לדון האם חייבים להשלים את הפרשה שהפסידו⁸².

יט. בן ארץ ישראל שנסע לחו"ל וקוראים בשבת את פרשה שכבר שמע בארץ ישראל בשבת שעברה, חייב לשמוע קריאת התורה של פרשת שבוע, אפילו שכבר שמע באר"י, ויכול גם להוציא את הציבור ידי חובה⁸³.

⁸¹ עיין בעטרת זקנים (סימן קלה) שאם הציבור לא קראו בתורה ביום שני יכולים להשלים ולקרוא ביום שלישי. כתב אליה רבה (סימן קלה, ב) ז"ל, "כתב בגליון מג"א דאם בטל ביום ב' באונס קריאת התורה, יקראו ביום ג', שלא ילכו ג' ימים בלא תורה, ומפוסקים הנ"ל לא משמע להשלים אלא בשחרית דשבת **שיתבטל הסדרה לגמרי**, משא"כ זה נשלם בשבת שחרית" עכ"ל, מבואר מדברי אליה רבה שציבור שנאנסו ולא קראו בתורה ביום שני, אינם יכולים להשלים ולקרוא ביום שלישי, משום שדוקא אם לא קראו בשבת, משלימים בשבת הבאה, שלא יתבטל הסדרה לגמרי.

ועיין בשו"ת משאת משה (ח"ב סימן א) שחלק ג"כ על העטרת זקנים ופסק שאם לא קראו בתורה ביום ב, לא יקראו ביום ג, ומבאר לפי דברי תוס' (ב"ק דף פב, א, ד"ה כדי) שתקנו לקרוא בתורה בשיני וחמישי שהם ימי רצון, אבל אי אפשר להשלים ביום שלישי, שאינו יום של רצון עכ"ד.

ונראה שב' דרכים אלו מתאימים לב' הדרכים שכתבנו, שלפי הצד שמשלימים את הפרשה שלא יתבטל שלימות של כל הפרשיות, אם לא קראו ביום שני, אין צריך להשלים ביום שלישי, כיון שיקראו בשבת. ולפי הצד שיסוד התשלומין להשלים את החסרון של המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, אם לא קראו ביום שני, לא משלימים ביום שלישי, כיון שתקנו לקרוא דוקא בימי שני וחמישי שהם ימי רצון.

כתב ערוך השולחן (סימן קלה, ז) ז"ל, "וכל זה הוא בשבת, אבל בב' וה' כשביטלו הקריאה או בשבת במנחה, נראה דא"צ להשלימה שהרי יקראוה בשבת הבאה, ויש מי שאומר שאם ביטלו ביום ב' יקראוה ביום ג', ולא נהירא כלל לקרות בתורה ולברך ברכות ביום שלא תקנו חכמים, ויש מי שחולק מטעם אחר דלא נתקן זה אלא בשבת שחרית כדי שלא תתבטל קריאת הסדרה לגמרי (א"ר שם)" עכ"ל.

מבואר מדברי ערוך השולחן שכותב את ב' הדרכים שאם לא קראו בתורה ביום ב, לא יקראו ביום ג, משום דלא מסתבר לקרוא ביום שלא תקנו חכמים, וגם שיקראו בשבת.

⁸² עיין בהליכות שלמה (תפילה פ"ב ה"ו; עמוד קמד) שפסק שבן חו"ל שבא לאר"י אינו חייב להשלים את הפרשה, משום שקריאת התורה הוי חיוב על הציבור ואינה חיוב על כל יחיד, אכן יש לדון אם יהיה עשרה מבני חו"ל שיבואו לאר"י ויתאספו יחד, האם יחול עליהם חיוב להשלים את הפרשה שהפסידו, ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"א סימן ז סק"א) שפסק שחייבים להשלים, כמו ציבור שדילגו פרשה שחייבים להשלים.

יש לחקור ביסוד הדין שציבור שדילגו פרשה שחייבים להשלים בשבת הבאה, האם יסוד החיוב להשלים את הפרשה שלא יהיה חסר בשלימות מנין הפרשיות, או שחייבים להשלים את ההפסד של התעלות הרוחנית של שמיעת תורה שבכתב בציבור.

ונראה דאם נאמר שיסוד הדין להשלים את הפרשה, להשלים את המעלה של שמיעת תורה שבכתב בציבור, א"כ כיון שגם בשבוע שעבר שמעו קריאת התורה בחו"ל, וגם בשבוע זה שומעים קריאת התורה באר"י, אינם חייבים להשלים את הפרשה שהפסידו, אבל אם נאמר שיסוד החיוב להשלים שלא יהיה חסרון בשלימות של מנין הפרשיות, לפ"ז נראה שציבור בני חו"ל שבאו לאר"י, חייבים להשלים את הפרשה שהפסידו.

⁸³ יש לחקור בבן אר"י שנסע לחו"ל וקוראים בחו"ל את הפרשה ששמע באר"י, האם חייב לשמוע קריאת התורה, או"ד כיון שכבר שמע את הפרשה שבוע שעבר, אינו חייב לחזור ולשמוע. ועיין הליכות שלמה (תפילה עמוד קמד) וכן בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ב

חיוב על הציבור

כ. חיוב קריאת התורה מוטל על הציבור ואינו מוטל על כל יחיד ויחיד, יש אומרים שיחיד אינו חייב לשמוע קריאת התורה, ויש אומרים שיחיד חייב לשמוע קריאת התורה, וראה בהערה⁸⁴.

סימן צט) שפסקו שיכול להוציא את הציבור ידי חובה, וצ"ב מדוע יכול להוציא את הציבור הלא כבר שמע פרשה זו ומחוייב לכאורה לשמוע פרשה הבאה.

ונראה לבאר שיסוד החיוב של קריאת התורה בשבת, בשביל ההתעלות הרוחנית לשמוע תורה שבכתב בציבור, ולפי"ז נראה שאפילו ששמע את קריאת הפרשה בשבת שעברה בארץ ישראל, חייב לשמוע גם בחו"ל, כיון שבכל שבת יש חיוב בפני עצמו לשמוע קריאת התורה לקבל את ההתעלות הרוחנית, ואפילו אם היו חוזרים כל שבוע על אותה פרשה, היה חיוב לשמוע כל שבת, אלא שיש סדר לסיים את הפרשיות, אבל גם באופן שלא מתקדם בסדר הפרשיות, חייב לשמוע, וכיון שמחוייב לשמוע תורה בציבור נחשב מחוייב בדבר, ונראה להביא ראיה ליסוד זה ונקדים הקדמה אחת.

עיין בשו"ת פרי הארץ (מזרחי; סימן ו) שדן במעשה בקהל שהיו סבורים שפרשת מטות ומסעי מחוברים, וקראו בשבת מטות ומסעי, שלושה עולים במטות וארבעה עולים במסעי, אחרי שיצאו מבית הכנסת, נודע להם שהפרשות אינם מחוברות והיה צריך לקרוא רק מטות, וכתב שם שאינם צריכים לחזור ולקרוא שבעה עולים בפרשת מטות, ויצאו ידי חובה, משום שמעיקר הדין אין חיוב לקרוא דוקא את פרשת שבוע אלא הוי רק מנהג, והיינו משום שמשא רבינו תיקן שיקרא בתורה באיזה מקום שרוצים, אלא שנהגו לקרוא פרשה כל שבוע בשביל לסיים את כל התורה, כמבואר ברמב"ם (פ"ג מהלכות תפילה), ולכן יצאו ידי חובה אפילו שלא עלו ז' קראים בפרשת השבוע עכ"ד.

ועיין בספר אמת ליעקב (אלגזי; בסימן שמתחיל משפט כשנפל טעות בספר תורה, אות ד) שהביא את הפרי הארץ שיצאו ידי חובה והוסיף שבשבת הבאה יחזרו לקרוא פרשת מסעי עכ"ד, מבואר שאפילו שהציבור קראו בטעות את פרשת מסעי בשבוע הקודם, חייבים לחזור ולקרוא את פרשת מסעי פעם שנית, וביאור הדברים שיש חיוב בעצם על הציבור כל שבוע לשמוע קריאת התורה כדי לקבל את ההתעלות הרוחנית של לימוד תורה שבכתב בציבור ביום שבת, ולכן אפילו שקראו בשבוע הקודם פרשת מסעי, חייבים לחזור שוב ולקרוא פרשת מסעי, ולפי"ז פשוט דה"ה תושב אר"י ששמע קריאת התורה בשבת ובשבת הבאה נסע לחו"ל חייב לשמוע קריאת התורה אפילו שקוראים אותה פרשה ששמע באר"י בשבת שעברה.

⁸⁴ עיין במילואים שביארנו בהרחבה.

פרק ח

הלכות צירוף למנין

לפי הוראות הממונים על בריאות הציבור, בחודש ניסן תש"פ היה אסור להתאסף ביחד עשרה אנשים להתפלל בבית הכנסת, מחמת סכנת הדבקות, והיה חובה גדולה על כל אחד ואחד לשמור את ההוראות ולהשאר בבית, ולא לצאת מפתח הבית, דנו גדולי פוסקי הדור, האם אפשר לעשות "מנין מרפסות", דהיינו שעשרה אנשים עומדים במרפסת ומצטרפים ביחד להתפלל בציבור, ונבאר בפרק שלפנינו את מסקנת ההלכה אחרי התייעצות עם גדולי פוסקי הדור שליט"א בס"ד.

בשעה שהציבור מתפללים

א. היות שגם בימים אלו מתקיים תפילה במנין בכותל המערבי, ראוי שכל תושבי ארץ ישראל יתפללו בשעה שמתפללים בציבור בכותל, משום שיש מעלה להתפלל "בשעה שהציבור מתפללים", וראוי לברר את זמני התפילה ולפרסם לכל הציבור.⁸⁵

איך חל שם ציבור

ב. כאשר מתאספים ביחד עשרה אנשים מישראל, חל עליהם שם "ציבור", השכינה שורה על עשרה מישראל שנמצאים, ולכן יכולים לומר דברים שבקדושה, משא"כ עשרה אנשים שכל אחד נמצא בביתו, ולא רואים אחד את השני, הרי הם נחשבים עשרה יחידים, ולא יכולים לומר דברים שבקדושה, אפילו אם יכולים לומר באותו רגע ממש, על פי תאום טלפוני.⁸⁶

ג. יש ששה דרגות מה נקרא עשרה שנמצאים ביחד. א. עשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד, ורואים אחד את השני, זה הדוגמא הכי פשוטה שחל עליהם שם ציבור. ב. עשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד, ולא רואים אחד את השני, חל עליהם שם "ציבור", כיון שנמצאים ברשות אחת, הרשות יוצרת חיבור.⁸⁷ ג. עשרה אנשים שכל אחד נמצא בבית נפרד, אבל רואים אחד את השני, יש מחלוקת גדולה בפוסקים, האם חל עליהם שם ציבור, משום שראיה גורמת חיבור ביניהם, או שלא חל עליהם שם ציבור, כיון שנמצאים ברשויות נפרדות.

⁸⁵ איתא בגמ' (ברכות דף ז, ב) אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי, אמר ליה לא יכילנא כו', ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא, ליתי ולודעיה למר, אמר ליה מאי כולי האי, אמר ליה כו', דכתיב אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין, מבואר שאדם שלא יכול להתפלל בציבור, יש מעלה שיתפלל בשעה שהציבור מתפללים, וכן פסק שו"ע (סימן צ, ט), ולפ"ז נראה שבזמננו שיש סכנת מגיפה ולא מתפללים בציבור, כיון שעושים תפילה בציבור בכותל, ראוי בכל ארץ ישראל להתפלל בשעה שמתפללים בכותל.

יש להסתפק האם המעלה להתפלל "בשעה שהציבור מתפללים", נאמר רק אם מתפלל באותה שעה שהציבור באותה העיר מתפללים, או גם אם מתפלל בשעה שמתפללים ציבור של עיר אחרת, ועיין במרומי שדה (ברכות דף ז, ב) שכתב שדוקא אם מתפלל בשעה שהציבור מתפללים באותה העיר, והוכיח דאל"כ מדוע אמר לו ולימא מר לשלוחא, הלא בכל זמן יש ציבור שמתפללים באיזה מקום, אלא צריך להתפלל בשעה שהציבור באותה העיר מתפללים.

כתב הסמ"ג (עשין יט) ז"ל, "אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין, למדנו משם שבשעת הדחק או בני הישובים, שיתפללו בבתייהם שחרית וערבית בשעה שקהילות ישראל מתפללין" עכ"ל, ועיין ברמ"א (סימן צ, ט) שהביא להלכה את הסמ"ג, מבואר להדיא מדברי הסמ"ג שאין צריך להתפלל עם הציבור באותה העיר, אלא להתפלל בשעה שקהילות ישראל מתפללים, דלא כמרומי שדה, שוב ראיתי בקהילות יעקב (ברכות סימן ג) שהביא את המרומי שדה והעיר מדברי הסמ"ג, ולפ"ד הסמ"ג נראה שראוי בזמן סכנת המגיפה, שיתפללו בכל ארץ ישראל בשעה שמתפללים בציבור בכותל.

⁸⁶ כתב שו"ע (סימן נה, יג) ז"ל, "צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם" עכ"ל. ועיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן יח) שכתב דהוי איסור מדרבנן לומר דבר שבקדושה בלי עשרה, וכן מבואר להדיא בר"ן במגילה.

⁸⁷ פמ"ג סימן נה א"א יב; משנ"ב, מח.

ד. עשרה אנשים שכל אחד נמצא בחדר אחר, ולא רואים אחד את השני, אבל שומעים אחד את השני, לכ"ע לא חל עליהם שם ציבור⁸⁸. ה. עשרה אנשים שנמצאים בשדה במקום פתוח, אם רואים אחד את השני, לפי כל הפוסקים חל עליהם שם ציבור, כיון שרואים אחד את השני וגם לא נמצאים ברשויות נפרדות⁸⁹. ו. עשרה אנשים שעומדים בכביש במרחק גדול, אם יש עירוב בשבת, דהיינו שהכביש מוקף בנינים, הכביש נחשב כמו חדר גדול, ונראה שמצטרפים גם אם לא רואים אחד את השני, כמו אם יש עשרה בחדר גדול, שמצטרפים אפילו שלא רואים אחד את השני⁹⁰.

ב' בנינים וכביש באמצע

ד. אם יש ב' בנינים ויש כביש באמצע, אין לעשות צירוף למנין ע"י שיש עשרה שכנים שעומדים במרפסת, אפילו שכל העשרה רואים אלו את אלו, כיון שיש באמצע כביש, הרי הוא מפקיע את הצירוף בין ב' הקבוצות, אבל אם יעמדו מתפללים גם על הכביש, מסתבר שרשות הרבים אינה מפקיעה את הצירוף בין ב' הקבוצות⁹¹.

⁸⁸ דכל מה שנחלקו הפוסקים האם ראה מצרפת, כמו שמצינו בזימון, אבל אם שומעים ולא רואים, לכ"ע לא מצרף.

⁸⁹ ש"ת מנחת יצחק ח"ב סימן מד, וכ"כ בספר חישוקי חמד (ברכות דף כא ב), ועיין במילואים פרק א.

⁹⁰ עיין במילואים פרק א שביארנו בהרחבה.

⁹¹ עיין שו"ע (סימן קצה, א) שפסק לגבי צירוף של זימון שאם יש רשות הרבים שעוברת ביניהם לא חל צירוף, ולפ"ז ב' בנינים שיש כביש מפסיק ביניהם, לא חל צירוף לגבי תפילה בציבור, וכן מבואר להדיא בפמ"ג (סימן נה א"א יב) שכמו שלגבי זימון רשות הרבים מפסקת, ה"ה לגבי צירוף מנין לתפילה ע"י ראייה, רשות הרבים מפסקת, ועיין מחזיק ברכה (סימן נה, יא) שמדבר בענין לאזאריטו, שמבואר בדבריו שמעבר של רבים אינו מפקיע את הצירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, ונראה שחולק על הפמ"ג, ועיין בספר חישוקי חמד (ברכות דף כא, ב) שדן איזה שביל מפסיק, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם יש כביש מפסיק בין ב' הבנינים ודאי אין לעשות מנין ע"י צירוף של ב' בנינים, כמבואר בפמ"ג, אכן העירו כמה ת"ח שאם יעמדו מתפללים גם על הכביש, בכה"ג רשות הרבים אינה עושה הפסקה, דכיון שמתפללים גם ברשות הרבים, א"כ רשות הרבים אינה עושה הפסקה.

ועיין בט"ז (סימן קצה, ג) שכתב לענין צירוף של בני חבורה בסעודת החופה, שאפילו אם יש רשות הרבים אינה מפרידה את הצירוף, מ"מ מבואר בפמ"ג שלגבי צירוף של תפילה בציבור רשות הרבים מונע צירוף.

והנה יש שטענו לומר סברא חדשה דכמו שמצינו לגבי שבת שאין רשות הרבים למעלה מעשרה טפחים, והיינו משום שלמעלה מעשרה טפחים היא רשות אחרת, א"כ כל מה שמבואר בשו"ע (סימן קצה, א) שרשות הרבים מונעת צירוף, דוקא למי שגר בקומת קרקע, אבל לגרים בקומה עליונה רשות הרבים אינה מונעת את הצירוף, כיון שנמצאים מעל רשות הרבים, ונראה שסברא זו אינה נכונה ונקדים הקדמה אחת.

יש לחקור מה יסוד הדין שלפי הרשב"א מועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, האם ראייה גורמת חיבור, ועשרה שרואים זה את זה, נחשב כאילו שכל העשרה מחוברים ומימלא שורה עליהם שכינה, או שהראיה גורמת לחבר את ב' המקומות, ונחשב כאילו כל העשרה נמצאים בחדר אחד, ונראה לדייק מלשון שו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) ז"ל, "שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן כבית אחד דמי ומצטרפין" עכ"ל, משמע מלשון דע"י הראיה נחשב שנמצאים בבית אחד (ויש ט"ס וצריך לגרוס כבית אחד).

כתב ראב"ה (מסכת ברכות סימן קלד) ז"ל, "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון, ובהלכות גדולות כתוב לאו דוקא בבית אחד כו', וכמו דשרי הכא לצירוף, כך הדין נמי אם שליח ציבור עומד לבדו והצבור עומדין לבדן, דבעינן שיעמדו יחדיו, דאם רואים זה את זה הרי הם כבבית אחד" עכ"ל, מבואר שיטת ראב"ה שמועיל צירוף ראייה לתפילה, ומבואר בדבריו שיסוד הדין שמועיל צירוף ראייה, דכיון שרואים זה את זה, נחשב דשניהם נמצאים בבית אחד.

והנה מבואר בשו"ע לגבי זימון שאפילו שמועיל צירוף שרואים זה את זה, מ"מ אם רשות הרבים עוברת באמצע לא מועיל חיבור של ראייה, וצ"ב מדוע לא מועיל חיבור של ראייה, הלא למעשה רואים אחד את השני, ומה מגרע שרשות הרבים עוברת באמצע, ולכאורה מוכח שיסוד הדין שמועיל צירוף של ראייה, שהראיה גורמת להחשיב כאילו ב' הבתים הם בית אחד, ולכן אם רשות הרבים עוברת באמצע, לא מועיל חיבור של ראייה, כיון שרשות הרבים גורמת להפריד את החיבור של הבתים, אבל אם נאמר שראיה מצד עצמה גורמת חיבור, לא מובן מה החסרון שרשות הרבים עוברת באמצע, הלא סוף סוף רואים אחד את השני.

ולפ"ז נראה שלגבי דיירים שגרים בקומות עליונות ורואים זה את זה, אם רשות הרבים עוברת למטה, לא חל צירוף אפילו שרואים זה את זה, דממנ"פ אם נאמר דכיון שנמצאים למעלה מעשרה, הרי הם מנותקים מהריצפה של רשות הרבים, לא שייך כלל צירוף בין

ה. נחלקו הפוסקים אם יש ב' בנינים (ואין כביש באמצע, כגון שיש חניון בין ב' הבנינים), ויש עשרה אנשים שכל אחד נמצא בביתו ורואים אלו את אלו, יש אומרים שחל צירוף למנין ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו (שו"ת הרשב"א; פר"ח; פמ"ג; שו"ע הרב; משנ"ב), אכן מצינו שיטת כמה ראשונים וכן שיטת רוב הפוסקים שלא חל צירוף ע"י ראייה, כיון שאין עשרה אנשים באותה רשות⁹², ונראה פשוט ההלכה שראיה אינה פועלת צירוף למנין, לכן גם בצירוף שאין כביש מפסיק, יותר ראוי לא לעשות מנין, אלא כל אחד יתפלל ביחידות⁹³.

עשרה שרואים אלו את אלו

ו. מי שרוצה לנהוג כמו שיטות הפוסקים (פר"ח; פמ"ג; שו"ע הרב; משנ"ב) שחל צירוף עשרה ע"י ראייה, יכול לעשות תפילה בציבור, בתנאי שיש עשרה שכנים שכולם רואים אלו את אלו, או אם יש ב' קבוצות, כגון מרפסת אחת שיש בה ששה גברים ומרפסת אחרת שיש ארבע גברים, בצירוף זה מועיל שיש מקצת שרואים אלו את אלו, אבל אם בכל מרפסת יש רק אדם אחד, אי אפשר לעשות צירוף, כיון שהדייר של קומה שלישית לא רואה את הדיירים של קומה ראשונה ושניה של אותו בנין, אפילו שהדייר ממול רואה את כל ג' הדיירים בג' הקומות, הדייר ממול, אינו מצרף את הדייר של קומה ראשונה ושניה, עם קומה שלישית⁹⁴.

ב' הבתים, כיון שיש אויר מפסיק ביניהם ולא שייך כלל לראות כאילו ב' הבתים הם בית אחד גדול, וכל הצד לומר שחל צירוף משום שהבתים מחוברים למטה מחמת הקרקע של רשות הרבים, וכיון שרשות הרבים מפסיקה, לא חל צירוף, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם דיירים שגרים בקומות עליונות, אם רשות הרבים עוברת באמצע, לא חל צירוף ביניהם, משום שעד כמה שנאמר שהקומות הגבוהות מנותקים מהריצפה, לא שייך כלל תורת צירוף בין ב' בתים שנמצאים באויר, וכל הצד לומר שיחול צירוף, כיון שמחברים למטה עכ"ד.

אכן העירוני שיש מקום לבאר בנוסח אחר, שיסוד הדין שמועיל צירוף של ראייה, דע"י שיש עשרה שרואים אחד את השני נחשב שכל העשרה מחוברים ביחד ונחשבים חבורה אחת ולכן חל עליהם שם ציבור, ואם עובר רשות הרבים באמצע, רשות הרבים גורמת להפריד את החיבור, לראות את העשרה כעשרה יחידים, ולפי נוסח זה, יש מקום לומר שאם יש עשרה אנשים שרואים זה את זה, וגרים בקומה עליונה מעל עשרה טפחים מקרקע רשות הרבים, מצטרפים ביחד וחל עליהם שם ציבור.

⁹² מצינו בראשונים שלא חל צירוף ע"י ראייה, עיין רמב"ן פסחים דף פה ב שכתב שגם לפי שיטת הירושלמי שמועיל צירוף לגבי זימון בב' בתים נפרדים מ"מ לגבי תפילה בציבור לא מועיל צירוף של ראייה בב' בתים נפרדים וכן כתב בשו"ת הרשב"ש סימן לז, הובא בגליון רעק"א לשו"ע סימן קצה, וכן שיטת רוב הפוסקים, שיידי כנסת הגדולה סימן נה, יט; אליה רבה סימן נה, יב; שו"ת זרע אמת אר"ח סימן י; שו"ת משכנות יעקב אר"ח סימן עה, הובא בשער הציון סימן נה; שו"ת חקרי לב אר"ח ח"א; מאמר מרדכי סימן נה, יד; ביאור הגר"א; חי אדם (כלל ל, א); ערוך השולחן (סימן נה, כ); שו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן כ).

⁹³ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דנראה פשוט ההלכה שלא חל צירוף למנין ע"י עשרה שרואים אלו את אלו, לכן יותר ראוי לא לעשות מנין מרפסות, ועיין במילואים פרק א שביארנו בהרחבה.

⁹⁴ הנה מקור הדין שמועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, מבוואר בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) והרשב"א לומד דין זה מזימון שמבוואר במשנה (ברכות דף נ, א) וכן פסק שו"ע (סימן קצה, א) שתי חבורות שאוכלות בב' בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו, מצטרפין לזימון, ולפי"ז יש שטענו שאין צריך שכל העשרה יראו אחד את השני, אלא מספיק שמקצת מהעשרה רואים אלו את אלו, ונראה לומר דכל מה שמצינו בזימון שמועיל צירוף בב' קבוצות, דוקא באופן שכל קבוצה מחוברת מצד עצמה והיא מאוחדת, ככה"ג מועיל ע"י ראיית מקצת מהקבוצה, לחבר את כל הקבוצה לקבוצה השניה, אבל באופן שכל אחד נמצא לבד, ויש ג' דיירים בג' קומות של הבנין, אין אפשרות שהדייר ממול שרואה את כולם, יחברם, דע"י שרואה אותם מחובר אליהם, אבל לא מצינו שמחבר ביניהם, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאם יש עשרה דיירים נפרדים, צריך שכל העשרה יראו אחד את השני ולא מועיל מקצת רואים אלו את אלו.

האם חזן מצרף

ז. אם אין עשרה שרואים אלו את אלו, אפילו אם יעמוד חזן בין ב' בנינים, והחזן רואה בפועל עשרה אנשים, יש צד גדול לומר שאינו מצרף ביניהם⁹⁵.

⁹⁵ כתב שו"ע (סימן נה, טו) ז"ל, "אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצרפן" עכ"ל, ומקור הדין מדברי הרא"ש, וכתב משנ"ב סקנ"ד ז"ל, "הוא מצרפן דכיון שהוא ש"ץ כל אחד נותן דעתו עליו והוא מחברן יחד, וכ"ש אם תשעה מבפנים והוא תוך הפתח דהוא מצטרף להם, וההיא דסעיף י"ז שאני, **דכיון שהוא בחצר הגדולה, הרי הוא מופלג מהצבור**" עכ"ל, מבואר מדברי המשנ"ב שיש כח לש"צ לחבר בין כל הציבור, והנה יש כמה רבנים שהורו שאם הש"ץ יעמוד באמצע הרחוב והש"צ רואה עשרה אנשים שכל אחד נמצא במרפסת ביתו, הש"ץ מצרף בין כל העשרה וחל עליהם שם ציבור, ונראה שיש מקום גדול לומר דש"צ שעומד בין ב' בנינים אינו מצרף את העשרה להיות ציבור, ונקדים הקדמה אחת.

מבואר בשו"ע בסעיף יז שאם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה אינו מוציאם ידי חובה, וקשה מדוע הש"צ אינו מצרף אליו את כל הציבור, ועיין במשנ"ב שמבאר דכיון שהש"צ מופלג מהציבור אינו מצרפם, וכ"כ בגליון רעק"א לשו"ע, דכיון שהש"צ מופלג מהציבור, אינם מצרפם, וצ"ב מה הסברא דכיון שהש"צ מופלג מהציבור אינו מצרפם, ונראה לבאר ונקדים הקדמה אחת.

עיין בשו"ת הרשב"ש סימן לז שכתב דכל מה שמועיל צירוף לזימון אם מקצת רואים אלו את אלו, דוקא באופן שכבר חל חיוב זימון, דהיינו שיש ב' חבורות של שלוש בבית אחד ועוד שלוש בבית אחר ורואים אלו את אלו, אז מצטרפים ויכולים לזמן ביחד, אבל אם ב' אנשים אוכלים בבית אחד, ועוד ב' אוכלים בבית אחר, אפילו שרואים אלו את אלו, אינם מצטרפים, דכיון שכל חבורה בפני עצמה אינה חייבת בזימון, לא מועיל צירוף של ראייה ליצור חיוב זימון.

ועיין בגליון רעק"א על השו"ע (סימן קצה) שהביא את דברי הרשב"ש והקשה עליו מדברי השו"ע (סימן נה, טו) "אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצרפן", ומקור דברי השו"ע מדברי הרא"ש, ועיין בב"י שכתב שהרא"ש למד דין זה מזימון, א"כ מוכח מדברי הרא"ש ושו"ע שמועיל צירוף גם בשביל ליצור את החיוב, שהלא הש"צ מצרף את כל העשרה וחל עליהם חיוב זימון.

אכן עיין ברשב"ש בהמשך התשובה דשואל שאלה זו וכתב ליישב ז"ל, "ולא הכשיר הרא"ש ז"ל צירוף לתפלה אלא כשמקצת צבור בפנים ומקצתן בחוץ וש"ץ עומד בתוך הפתח, כמו שנוהגים אצלנו שהאומר קדיש בתרא עומד בתוך הפתח, **שאינו מצטרפן מפני שהוא עומד באמצע**, ואז מצטרפין שבחוץ עם שבפנים ליו"ד, אבל שמקצתן בחוץ ומקצתן בפנים ואין ש"ץ עומד בפתח, לא כתב שמצטרפין, ואל יטעה אדם שהרב ז"ל למדה מזו דההוא דב' חבורות דאמרינן עלה אמר תנא ואם יש שמש ביניהם שמש מצרפן, לפי שאינה דומה לה, שהרי צירוף העומד בפתח אינו דומה לצירוף השמש לברכת המזון, לפי שצירוף השמש סגי בראיתו שיראה אלו ואלו, בין עומד בפתח הבית בין עומד בתוך הבית כל שרואה את אלו ואת אלו או מקצתן סגי, ובש"ץ לא הכשיר הרב ז"ל אלא בעומד בפתח, **שהוא כמחבר את שבחוץ עם אותם שבפנים** והוא מוציא את כולם, אבל שיעמוד אחד שאינו ש"ץ אפילו בפתח הבית או שיהיה שליח צבור שלא יהיה בפתח הבית אף על פי שרואה לאותן שבחוץ לא הכשיר הרב" עכ"ל.

מבואר מדברי הרשב"ש יסוד גדול שדוקא אם הש"ץ עומד בפתח יכול לצרף את ב' הקבוצות, ביאור הדברים שהפתח מפריד בין ב' החדרים, ואם הש"ץ עומד בפתח, הרי הוא מחבר את ב' החדרים להיות חדר אחד גדול, ולכן אם הש"ץ אינו עומד בפתח אינו מחבר, ונראה דיש מקום לומר שזהו כונת המשנ"ב דכיון שהש"ץ בחצר הגדולה הרי הוא מופלג מהציבור ואינו מצרפם, ביאור הדברים שדוקא אם עומד בפתח מצרף, דע"י שעומד בפתח, נחשב שב' החדרים הם כמו חדר גדול.

ולפי"ז יש מקום לומר שאם הש"ץ יעמוד באמצע הרחוב, אינו מצרף את הציבור, שדוקא באופן שעומד בפתח שמפריד בין ב' חדרים יכול לצרף, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאם הש"ץ עומד באמצע הרחוב ורואה את כל העשרה שכנים, יש צד לומר שאינו מצרפם, כיון שמבואר בשו"ע שרק אם הש"ץ עומד בפתח מצרפם, וכן מבואר בשו"ע (סימן קצה, ב) שאם המברך יושב בפתח הבית מצרף את ב' הקבוצות, מבואר שדוקא אם עומד בפתח, דהיינו באמצע ב' הרשויות, הרי הוא מצרף ומחבר את ב' הקבוצות, אבל אם עומד באמצע הרחוב, כיון שמופלג מהציבור, יש צד לומר שאינו מצרפם.

כתב פמ"ג (סימן נה א"א יב) ז"ל, "**ויראה דט' בבית הכנסת וש"ץ על המפתח בית הכנסת אין מצטרף**, וזה מוכח מסעיף י"ז צבור בקטנה וש"ץ בגדולה אין מוציאן, ולא אמרינן דהוה כרואין, ודווקא כשיש בכאן וכאן בני אדם והוא באמצע מצרפן" עכ"ל.

מבואר מדברי הפמ"ג חידוש גדול, דש"ץ מצרף דוקא אם הציבור מחולק לב' קבוצות והש"ץ באמצע, כגון שיש חמשה בבית וחמשה בחצר, או שש בבית וארבע בחצר, והש"ץ עומד במפתח, אבל אם יש ט' בבית וש"ץ במפתח, אינו מצרף, ועיין בכף החיים (סימן נה, פ) שכתב שהפרישה חולק על הפמ"ג, וכתב דכ"ש שאם יש תשעה בפנים או בחוץ והש"ץ במפתח, שמצרפם, וצ"ב בשיטת פמ"ג, מדוע תשעה בפנים וש"ץ במפתח, אינו מצרפם.

צירוף רק לקדיש וקדושה

ח. היות ויש מחלוקת הפוסקים האם חל צירוף למנין ע"י ראייה, לכן גם מי שרוצה לעשות תפילה בציבור, באופן דיש עשרה שרואים אלו את אלו, מותר לעשות מנין רק בשביל לומר קדיש וקדושה, אבל אין להכנס לספק ברכה לבטלה, ולכן אין לעשות קריאת התורה, וכן אין לעשות ברכת כהנים, ויש ג' אופנים איך לעשות חזרת הש"צ בלי להכנס לחשש ברכה לבטלה. א. יעשו מנחה קצרה, וכן בשחרית כל הציבור יתפללו ביחד ויתחילו תפילת לחש ביחד, החזן יאמר תפילת שמונה עשרה בקול עד קדושה, כל הציבור יענו לקדושה, ואח"כ ימשיך החזן את תפילת י"ח בלחש. ב. החזן לא יתפלל תפילת לחש, אלא יתפלל רק חזרת הש"צ בקול רם ויאמר גם קדושה, וכיון שלא התפלל תפילת לחש, א"כ גם לפי הצד שלא חל צירוף של עשרה, מ"מ לא נחשב ברכה לבטלה⁹⁶. ג. יש אפשרות לעשות חזרת הש"צ שלימה, אם הש"צ יעשה תנאי שאם לא חל צירוף מתפלל בתורת נדבה, אולם בשבת, לא שייך אפשרות זו, כיון שאי אפשר להתפלל נדבה בשבת (שו"ע סימן קז, א), לכן בשבת יש לנהוג כמו אפשרויות ראשונות⁹⁷.

ונראה בביאור דברי הפמ"ג שיסוד הדין דש"צ מצרף, דכיון שהציבור מחולק לב' קבוצות והש"צ באמצע, הרי הוא מאחד את ב' הקבוצות, כיון שמחובר לשניהם, אבל אם כל הציבור ביחד והש"צ בצד אחר אינו מצרף, ועדיין צ"ב, ונראה שיש מקום לומר לפי הפמ"ג שאם הש"צ עומד באמצע בין ב' הבנינים מצרף את הציבור, כיון שעומד באמצע בין ב' הקבוצות.

סיכום:

מבואר בשו"ע בסעיף טו דאם מקצת בפנים ומקצת בחוץ ש"צ מצרף, מאידך מבואר בשו"ע בסעיף יז דאם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה, הש"צ אינו מצרף, וצ"ב מדוע בסעיף יז הש"צ לא מצרף, ומצינו ב' דרכים בביאור דברי השו"ע. א. רעק"א ומשנ"ב מבארים שהש"צ מצרף רק באופן דנמצא קרוב לציבור, אבל אם הש"צ מופלג מהציבור אינו מצרף. ב. הפמ"ג מבאר דש"צ מצרף רק באופן שהציבור מחולק לב' קבוצות, והש"צ באמצע, אבל אם כל הציבור מצד אחד והש"צ בצד אחר אינו מצרף, ויתכן לומר שבציור שהש"צ עומד ברחוב בין ב' הבנינים, לפי רעק"א ומשנ"ב הש"צ לא מצרף כיון שעומד רחוק מהציבור ולפי הפמ"ג מצרף כיון שעומד באמצע בין ב' הקבוצות.

⁹⁶ עיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן יח) שכתב עיניו זה בשעת הדחק לציבור שהיה להם רק תשעה מתפללים ועוד קטן ויש מחלוקת ראשונים האם קטן מצטרף, וכתב ז"ל, "וטוב שהש"צ לא יתפלל בלחש אלא יחכה בשירה חדשה עד אחר שייגמרו העם תפלה בלחש ויתחיל בקול רם, ובזה יוצא ידי חובתו דהא מה שמתפלל הש"צ בלחש הוא רק כדי להסדיר את תפלתו שאין זה חיוב כ"כ ובפרט כשמתפלל מן הסדור. ולכן אין לסמוך בזה על דעת המעטים. וגם הא ברכה לבטלה שיטת הרמב"ם בפ"א מברכות הט"ו שהוא איסור דאורייתא וא"כ להסוברים דאינו מצטרף אם יתפלל בלחש יהיה זה ברכה לבטלה מה שמחזיר התפלה ולכן לא יתפלל בלחש אלא בקול רם לבד שיהיה הנידון בזה רק בשביל קדיש וקדושה שהוא רק איסור מדרבנן" עכ"ל.

⁹⁷ כתב משנ"ב (סימן נה, נז) ז"ל, "כתב הפמ"ג כו', דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין, ויש מחמירין אפילו ברואין, ובמקום הדחק אפשר שיש להקל" עכ"ל, משמע מלשון משנ"ב שמסופק האם אפשר להקל לעשות צירוף ע"י ראייה, ולפי"ז הורה הגאון רבי שבח רוזנבלט שליט"א שלא להכנס לספק ברכה לבטלה, ולכן אין לקרוא בתורה ולא לברך ברכת כהנים עכ"ד. ונראה דכיון שיסוד הדין שחל צירוף למנין ע"י ראייה, שנוי במחלוקת בין גדולי הפוסקים, לכן אין להכנס לספק ברכה לבטלה.

ועיין בשו"ת הרשב"ש סימן לז שכתב לחדש דכל מה שמועיל צירוף לגבי זימון, דוקא באופן שכבר חל חיוב זימון, דהיינו שיש ג' שאוכלים בבית אחד ועוד ג' בבית אחר, אבל אם יש ב' שאוכלים בבית אחד ועוד ב' בבית אחר, אפילו שרואים אלו את אלו אינם מצטרפים, והוסיף דה"ה לגבי צירוף לזימון של עשרה לומר אלו קיני, אם יש ב' בבית אחד עשרה ובבית השני עוד עשרה מצטרפים ביחד, אבל אם יש בבית אחד חמשה ובבית השני עוד חמשה אינם מצטרפים, וכן שיטת הגר"א, אכן הרשב"א חולק, ועיין בביאור הלכה (סימן קצה, א) שכתב ויותר מסתבר כדבריהם, מבואר מדברי הביאור הלכה שפסק להלכה שמועיל צירוף רק באופן שכבר חל חיוב של זימון.

ומעתה לפי"ז צ"ע מדוע פסק במשנ"ב (סימן נה, נז) שאפשר במקום הדחק לעשות צירוף לגבי תפילה, הלא במקום שיש חמש וחמש, כיון שבכל קבוצה בפני עצמה לא חל עליה שם ציבור, לא מועיל צירוף שיחול שם ציבור, ועיין ברשב"ש באותה תשובה שכתב שלכן לא מועיל צירוף של רואים אלו את אלו לגבי תפילה, וכן כתב בשו"ת משכנות יעקב (או"ח סימן עה) שלא מועיל צירוף של מקצת רואים אלו את אלו, כיון שגם בזימון מועיל רק אם יש ב' קבוצות נפרדות, ועיין בשער הציון (סימן נה, נג) שהביא את המשכנות יעקב, וקשה כיון שבביאור הלכה פסק כמו הרשב"ש א"כ מדוע פסק שבשעת הדחק מועיל צירוף של עשרה לתפילה ע"י ראייה, ונראה שזהו עוד סיבה לא לעשות ברכות שעושים צירוף של עשרה לתפילה, וכן הסכים לזה הגרמ"ש קליין שליט"א.

ט. יש שהציעו לעשות ברכת כהנים בלי ברכת המצות, דהיינו שהכהנים יאמרו יברך עם שם ומלכות, אבל לא יברכו את ברכת אשר קדשנו במצותיו וציוונו לברך את עמו ישראל, כיון שברכת המצות אינה מעכבת, ונראה שזהו עיצה טובה, אבל אין ראוי לעשות קריאת התורה בלי ברכות, לכן אין לקרוא בתורה, ואם מתפלל במנין שעושים קריאת התורה עם ברכות, מותר לענות אמן על הברכות⁹⁸.

י. אדם שרוצה לארגן "מנין מרפסות", ראוי שיתיעץ עם מורה הוראה מובהק, כיון שלא מצוי שיצטרפו כל התנאים שיהיו עשרה שרואים אלו את אלו⁹⁹.

לענות אמן מספק

יא. אדם ששומע מחלון ביתו תפילה שעושים ע"י "מנין מרפסות", אפילו אם בעצמו לא נוהג להתפלל במנין מרפסות, מותר לענות אמן על תפילתם, וכן אדם ששומע מביתו תפילה של מנין מרפסות ומסופק האם נעשה צירוף המנין כהלכה, מותר לענות אמן לקדיש ולחזרת הש"צ וקדושה, אבל לא יענה לברכו, עד שיברר שנעשה הצירוף כדת וכהלכה¹⁰⁰.

⁹⁸ יש שהציעו לעשות ברכת כהנים עם שם ומלכות, ולא לברך את ברכת המצות לפני הברכה כיון שברכת המצות אינה מעכבת, ונראה שזו עיצה טובה, אבל אין לעשות קריאת התורה בלי לברך ברכות התורה, דעיין בספר תיקון ישכר שכתב שזהו גנאי גדול לקרוא בתורה בציבור בלי לברך ברכות התורה, ונראה שאם בכל אופן עושים קריאת התורה עם ברכות, מותר לשומע לענות אמן על הברכות, כמבואר בביאור הלכה (סימן רטו, ד).

ועיין משנ"ב (סימן קלז, יא) שפסק לגבי יום א דחול המועד שחל בשבת, שהמפטיר קורא ביום השני וביום השלישי, ואם קרא רק ביום השלישי, ולא קרא ביום השני, יחזור ויקרא לפני הציבור ביום השני בלי ברכה, מבואר שמתיר לקרוא בציבור בלי ברכה, ולכאורה מוכח מדבריו שבמקום ספק מותר לעשות קריאת התורה בציבור בלי ברכה, ונראה לדחות את הראיה דכיון שאנו בקיאים בקביעות הירח, יש מקום לומר שהקריאה של ביום השני, דומה לקריאת רשות, ואין ראייה שיהיה מותר לעשות קריאה של חוב בלי ברכה.

והנה יש שטענו שהמושג צירוף עשרה למנין ע"י ראייה, תלוי במחלוקת בין פוסקים אשכנזים לספרדים, ורק אשכנזים יכולים לעשות מנין ע"י צירוף לפי הכרעת המשנ"ב, אבל ספרדים שקיבלו את הוראות הש"ע אינם יכולים לעשות צירוף, ונראה שנידון זה אינו קשור כלל לחוג מסוים, כיון שהמשנ"ב נקט בשיטת הש"ע שמועיל צירוף ע"י ראייה והוכיח כן מדברי הש"ע (סימן נה, יד), ואפילו שיש דרכים אחרות איך לבאר את הש"ע בסעיף יד, מ"מ המשנ"ב לומד בשיטת הש"ע שחל צירוף ע"י ראייה, וכן שיטת הפר"ח שחל צירוף ע"י ראייה, וכן שיטת הבית דוד (סימן לג) שמבאר בשיטת הש"ע בסעיף יד, שמראה פניו, איירי באופן שלא מכניס ראשו בתוך החלון וחל צירוף ע"י ראייה, וכן שיטת שו"ת דבר משה (אמרליו; ח"א או"ח סימן יח) וכן פסק המחזיק ברכה (סימן נה, יא) לגבי לאזארטו, שבשעת הדחק שלא יתבטלו מקדיש ארבעים יום אפשר לעשות מנין ע"י צירוף של ראייה, ואילו שיטת הגר"א והחיי אדם וערוך השולחן ושו"ת משכנות יעקב שלא חל צירוף ע"י ראייה, ונמצא שהנידון האם חל צירוף עשרה ע"י ראייה, יש בזה מחלוקת בין גדולי הפוסקים, ואינו תלוי בין אשכנזים לספרדים, ובשעת הדחק ממש, כגון בתקופת מגיפה, יש מקום להקל לעשות צירוף עשרה למנין ע"י שרואים אלו את אלו, אולם רק לגבי קדיש וקדושה, ולא להכנס לספק איסור ברכה לבטלה.

⁹⁹ יש לבדוק כמה דברים. א. האם יש עשרה שרואים אלו את אלו. ב. גם אם יש עשרה שרואים, אם יש רשות הרבים בין ב' הבנינים מפסיק את הצירוף, ולפי שיטת הט"ז ומשנ"ב סימן קצה, גם שביל היחיד מפסיק, ויש לשקול מה נחשב שביל היחיד. ג. אם רוצים לעשות צירוף ע"י חזן שיעמוד ברחוב בין הבנינים, יש לדון בזה הרבה היכן החזן יעמוד, והאם החזן מצרף באופן שעומד בין ב' בנינים.

¹⁰⁰ יש להסתפק היות שנחלקו הפוסקים האם חל צירוף למנין ע"י עשרה שרואים אלו את אלו, אדם ששומע קדיש של מנין מרפסות, והשומע נוהג כמו שיטות הפוסקים שלא חל צירוף ע"י ראייה, או שהשומע מסופק האם נעשה הצירוף כדת וכהלכה, האם מותר לענות לקדיש, או שראוי לחשוש שאולי עונה אמן לבטלה.

כתב ביאור הלכה (סימן רטו, ד) ז"ל, "ומ"מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י חי העולמים כדעת הירושלמי], אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא, מ"מ אין איסור אם עונה עליה, וכמו שכתב הפמ"ג באות א' דאין בו חשש דלא תשא" עכ"ל, מבואר שמתיר לענות אמן מספק, ולכן כיון שלפי הרבה פוסקים חל צירוף ע"י ראייה, גם מי שנוהג כמו שיטות הפוסקים שלא חל צירוף מ"מ מותר לענות אמן.

ועיין בש"ע (סימן נה, כ) שפסק שאם היה עשרה ביחד ואומרים קדיש אפילו מי שלא עמיהם יכול לענות, בלבד שאין טינוף מפסיק, ויש חולקים שטינוף אינו מפסיק, ועיין משנ"ב (סימן נה, סב) שפסק בשם חיי אדם שיענה אמן יהא שמה רבה וקדושה דהוי רק

רואה דרך חלון זכוכית

יב. יש אומרים שלפי השיטות שחל צירוף ע"י שרואים אלו את אלו, אם רואה ע"י חלון, חל צירוף, ויש אומרים שלא חל צירוף אם רואה דרך חלון זכוכית, לכן מי שמתפלל במנין מרפסות, לכתחילה יקפיד לפתוח את החלון¹⁰¹.

נץ או מנין מרפסות

יג. אדם שעומד לפניו אפשרות להתפלל בבית ביחידות בנץ, או להמתין להתפלל בשעה מאוחרת, במנין מרפסות, עדיף שיתפלל בנץ ביחידות¹⁰².

תפילה ברם קול

יד. משפחה שיש להם בבית עשרה זכרים גדולים, יכולים לעשות מנין בבית עם רם קול, וכל תושבי השכונה יכולים להצטרף לענות קדיש וקדושה, וגם השכנים שלא רואים אותם כלל, יכולים לענות קדיש וקדושה וחזרת הש"צ (שו"ע סימן נה, כ; שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ט), אדם יחיד שנמצא בביתו ושומע ציבור שמתפללים ברחוב, אפילו שמותר לו לענות לקדיש, אינו יכול לומר בביתו קדיש יתום, אפילו אם הציבור ישמעו את הקדיש מביתו, דכיון שאין לו מנין בביתו, אינו יכול לומר דבר שבקדושה, אלא רק מותר לענות לדבר שבקדושה¹⁰³.

טו. עשרה אנשים שמתפללים ביחד בחדר אחד, לפי רוב הפוסקים כל מי ששומע את תפילתם יכול להצטרף ולהתפלל ביחד איתם ונחשב שמתפלל בציבור, אפילו אם לא רואה את כל העשרה אלא רק שומע בלבד את תפילתם, ויש אומרים דלא נחשב שמתפלל בציבור, אבל לכו"ע השומע יכולים לענות לקדיש וקדושה וכן לענות לחזרת הש"צ¹⁰⁴.

פוסקים ולא יענה לברכו, ביאור הדברים דכיון שיש ספק להלכה האם טינוף גורם הפסק, לכן פסק שיענה אמן מספק ולא ברכו, מבואר מדברי משנ"ב שמותר לענות אמן וקדושה מספק ולא יענה לברכו, ולפי"ז נראה שאדם ששומע קדיש של מנין מרפסות ומסופק האם נעשה הצירוף כדיון, מותר לענות אמן וכן יענה לקדושה ולא יענה לברכו.

¹⁰¹ עיין בספר פתח הדביר (סימן קצה סק"א) שהסתפק לגבי זימון בב' חבורות שרואים אלו את אלו ע"י זכוכית, האם מצטרפים או לא, ופסק שמצטרפים, ועיין כף החיים סימן קצה סק"א שהביאו ופסק שלא מצטרפים, והוכיח כן מדברי השו"ע סימן רחצ לגבי מאורי האש, שאם רואה את האש דרך זכוכית לא יברך מאורי האש. ועיין בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן רעד) שפסק שרואה פני זקן בעששית, נחשב ראייה, ועיין עוד בח"א סימן צט שפסק שמותר לקרוא בס"ת עם בתי עינים דנחשב ראייה.

¹⁰² כתב ביאור הלכה (סימן נח, א) ז"ל, "דע דהזחירים לקרות כוונתיקין, מותר לקרות ולהתפלל ביחידים אם אין להם מנין עכ"ל, מבואר מדברי הביאור הלכה שעדיף לקרוא ק"ש ולהתפלל בנץ יותר מאשר להתפלל בציבור, יש להסתפק האם כונתו רק לאדם שרגיל להתפלל בנץ כל יום, או גם אם לא רגיל להתפלל בנץ אלא שבאופן חד פעמי רוצה להתפלל בנץ.

ועיין בקובץ תשובות (להגריש"א; ח"א סימן טו) שמצדד לומר שגם אם לא מתפלל בקביעות בנץ, אם רוצה יום אחד להתפלל בנץ, יכול להתפלל בנץ ביחידות, אכן שיטת הגרש"א זצ"ל (מובא בספר תפילה כהלכתה; פ"ג הערה לה) שרק אם מתפלל בקביעות בנץ, תפילת נץ דוחה מעלת תפילה בציבור. ונראה לגבי אדם שעומד לפניו אפשרות להתפלל בנץ ביחיד, או בשעה יותר מאוחרת במנין מרפסות, עדיף שיתפלל בנץ, לא מבעיא לפי שיטת הגריש"א שגם תפילת נץ אחת דוחה מעלת תפילה בציבור, אלא גם לפי הגרש"א שמעלת תפילת נץ אחת אינה דוחה מעלת תפילה בציבור, מ"מ כיון שיש ספק האם חל צירוף ע"י ראייה או דלא חל צירוף ונחשב שמתפלל ביחידות, לכן עדיף שיתפלל בנץ.

¹⁰³ פמ"ג (סימן נה א"א יג); משנ"ב (סימן נה, נו).

¹⁰⁴ כתב משנ"ב (סימן נה, נח) ז"ל, "וכתב החיי אדם (כלל ל, א) "לפ"ז כשיש בית ולפנים הימנו חדר והחדר ההוא אינו פרוץ במילואו, המתפלל שם כאלו מתפלל ביחיד, ורק קדיש וקדושה יכול לענות כדלקמן בסעיף כ" עכ"ל, מבואר מדברי החיי אדם חידוש גדול שהדין שיחיד יכול להצטרף לציבור משום שמחיצה של ברזל אינה מפסקת, מועיל רק לענות לדבר שבקדושה, אבל אינו נחשב

טז. דין זה שכתבנו שכל השכנים יכולים לענות, דוקא שאין דבר טינוף מפסיק ביניהם, אבל אם יש טינוף מפסיק, כגון פחי אשפה, יש מחלוקת בפוסקים האם יכולים לענות, ולמעשה כיון שיש בזה מחלוקת, יכולים לענות לקדושה וקדיש, אבל לא יענו לברכו¹⁰⁵.

יז. יש אומרים שאם יש פחי אשפה בקרקע של הרחוב, רק לגבי השכנים שגרים בקומת קרקע הטינוף חוצץ ולא יענו לברכו, אבל השכנים שגרים בקומות עליונות, יכולים לענות גם לברכו, דכיון שנמצאים מעל עשרה טפחים, נחשב שנמצאים ברשות אחרת, וברשות שלהם אין טינופת¹⁰⁶.

תפילה בשידור חי

יח. השומע תפילה בציבור שעושים עשרה אנשים שמתכנסים יחד באולפן של רדיו, או שומע בשידור חי, או שומע דרך טלפון, אינו מצטרף, לכן לא יענה קדושה, וכן אסור לענות ל"אמן" של קדיש, משום שאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, וכיון שהעונה אינו מצורף עם המנין, אסור לענות ונחשב שעונה אמן יתומה¹⁰⁷.

לענות אמן על ברכה בטלפון

יט. השומע דרך טלפון או ששומע ברדיו, שאדם מברך ברכת הנהנין, מותר לענות "אמן", כיון שאמן של ברכת הנהנין אינו דבר שבקדושה, והעונה אינו צריך להיות מצורף עם המברך, אבל השומע ברכה בשידור חי ע"י

לתפילה בציבור, ביאור הדברים שאינו מצורף לגמרי עם הציבור, כיון שלא נמצא באותה רשות, אלא נחשב מצורף רק כלפי זה שמתר לענות לדבר שבקדושה.

אכן עיין ברכי יוסף (סימן צ סק"ו) שכתב בשם שו"ת הרדב"ז שאדם שיש לו חדר ליד בית הכנסת ואותו חדר הוא בית מדרשו, יותר שיתפלל בבית מדרשו, ונחשב שמתפלל עם הציבור ועונה קדיש וקדושה מהחדר שלו, וכל"כ במחזיק ברכה (סימן צ סק"ה), וכל"כ כף החיים (סימן צ סק"ג; ס"ק קיב), ולכאורה מוכח דסובר שיחיד שמתפלל בחדר אחר, נחשב ממש שמתפלל בציבור, וכן כתב ערוך השולחן (סימן נה, כג) וז"ל, "אבל כשיש מנין במקום אחד יכולים העומדים במקומות אחרים לענות אמן וקדיש וקדושה וברכו, ואם מתפללין עמהם, נחשבים כמתפללים בצבור" עכ"ל, וכן מבואר בשערי תשובה (סימן נה סק"ד) בשם מלכי בקודש, וכן שיטת החזו"א שיחיד שמתפלל בתוך חדר סגור ושומע את הציבור מתפללים, נחשב שמתפלל בציבור, ולא רק שמתר לענות על קדיש וקדושה (עיין אורחות רבנו ח"ג סימן רח).

כתב המאירי (פסחים דף פה ב) ז"ל, "ומתוך כך י"מ שזו שבעירובין הוא שנאמרה לענין צירוף כגון שאין במקום ששליח צבור לשם וכל שיש מחיצה בנתיים אין מצטרפין אבל זו שבכאן נאמרה לענין שהיחיד עומד בחוץ יכול לענות לקדיש וקדושה, והרי שיש במקום ששליח צבור לשם עשרה ויוצא בה ידי חובת תפלה צבור וקדיש וקדושה וברכו ושאר דברים שאין נאמרין ביחיד, ולדעת האומר כלחוצ אינו יכול לענות אף על פי ששליח צבור יש עמו עשרה ואינו יוצא ידי חובת תפלת צבור" עכ"ל, מבואר להדיא מדברי המאירי דנחשב תפילה בציבור.

וכן כתב בספר מלכי בקודש, בסוף מסכת ברכות, ז"ל, "אבל מכיון דהא איכא עשרה במקום אחד ואתיא שכינתא תו אין כאן הפסק מחיצה, דאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, וכל המתפלל עמהם הו"ל כאילו הוא בתוכם אפילו דאיכא ביניהם הפסק מחיצה לנדון דידן, דהמתפלל עמהם ועונה עמם קדיש וקדושה חשיב כמתפלל בעשרה, דהא דבר הצריך עשרה כגון עניית קדיש וקדושה, דאם לא היה נחשב כאילו הוא בתוך עשרה, לא היה אפשר לו לענות, דמהאי טעמא הוא דאסור רב לענות, דלא ס"ל כריב"ל לענות, וכי ליכא טינוף או גוי, ק"ל כריב"ל והו"ל כאילו הוא בתוך עשרה, ויכול לענות אם כן הוא הדין לכל דבר הצריך עשרה כגון התפילה, כיון דשומע ומתפלל עמהם, הו"ל כמתפלל בעשרה עכ"ל.

והנה דין זה נוגע למעשה במה שמצוי באדמו"ר שיש לו חדר סמוך ממש לבית המדרש והאדמו"ר מתפלל בתוך החדר ושומע את הציבור ואינו רואה אותם, ולפי שיטת המאירי ומלכי בקודש נחשב שהאדמו"ר מתפלל בציבור, ולפי החיי אדם נחשב שמתפלל ביחידות, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דיש לנהוג למעשה דנחשב תפילה בציבור, משום שכן מבואר במאירי, דלא כחיי אדם עכ"ד.

¹⁰⁵ משנ"ב (סימן נה, סב) בשם חיי אדם, ועיין בכף החיים (סימן נה, צו) שחולק ופסק שלא יענו גם לאמן.

¹⁰⁶ שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן עב).

¹⁰⁷ עיין במילואים פרק ג שביארנו בהרחבה.

רשת מקוונת, אסור לענות אמן אפילו על ברכת הנהנין, כיון שיש הפרש של כמה שניות, עד שמגיע השידור ונחשב שעונה "אמן יתומה", ודומה כאילו יראה סרטון שאדם בירך ברכה לפני כמה שעות, ויענה אמן על הסרטון¹⁰⁸.

חדר מדריגות

כ. יש שהציעו לעשות תפילה בציבור בחדר מדריגות, שכל השכנים יפתחו את הדלת של הבית, וכל אחד ישב בפתח, וישתתפו ביחד עשרה לתפילה בציבור, ונראה שאין ראוי לעשות כן, כיון שאם יצאו החוצה לחדר מדריגות וכל דייר ישאר בקומה שלו, יש צד לומר דלא נחשב שנמצאים ביחד בחדר אחד, משום שכל קומה נחשבת חדר נפרד בפני עצמו, ואם לא רואים אחד את השני לא מצטרפים, ואם יש עשרה שרואים אחד את השני בחדר מדריגות, הרי זה תלוי במחלוקת האם ראייה מצרפת, וגם יש בזה סכנת הדבקות, ואם כל אחד ישב בתוך ביתו, וישאיר את הדלת פתוחה, ודאי אינם מצטרפים למנין, כיון שכל אחד נמצא ברשות אחרת¹⁰⁹.

¹⁰⁸ עיין בבית יוסף סימן קכד שכתב בשם אבודרהם שאסור לענות אמן אחרי שעבר זמן כדי דיבור מהברכה ונחשב אמן יתומה, וכן פסק הרמ"א (סימן קכד, ח), ועיין במשנ"ב סקל"ד שמותר לענות רק תוך כדי דיבור, ונראה דאפילו דשו"ע פסק כמו שיטת הרמב"ם שמפרש אמן יתומה שהעונה אינו יודע על איזה ברכה עונה אמן, מ"מ גם ספרדים צריכים להחמיר את שיטת אבודרהם שאסור לענות אמן לאחר כדי דיבור, ולכן אין לענות אמן על ברכה ששומע בשידור חי, כיון שהנסיון מוכיח שעובר זמן כדי דיבור.

¹⁰⁹ עיין שו"ע סימן נה, יג, שהעומד בתוך הפתח מן האגף ולפנים, נחשב שנמצא בתוך הבית, א"כ אם כל אחד מהשכנים יפתח את הדלת וישב בתוך הבית, ודאי אינם מצטרפים, אפילו שכל אחד שומע את החזן, דכיון שכל אחד נמצא בבית אחר, לא חל תורת צירוף, אולם יש לדון אם כל השכנים יצאו מפתח הדלת ויעמדו בחדר מדריגות, וכל אחד נמצא בקומה נפרדת, האם חל צירוף באופן שלא רואים אחד את השני, שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם באופן שיוצאים מפתח הבית, אם לא רואים אחד את השני אינם מצטרפים, כיון שהמעקה נחשב מחיצה, א"כ כל קומה נחשב חדר נפרד עכ"ד, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין דמסתבר לומר שאפילו אם כל אחד יוצא מפתח הבית, אם לא רואים אחד את השני אינם מצטרפים, כיון שכל קומה נחשב לחדר נפרד בפני עצמו, ומורה למעשה לא להצטרף למנין שעושים בחדר מדריגות.

פרק ט

דברים שצריך עשרה

זימון

א. עשרה אנשים שאוכלים בחדר אחד, ועוד עשרה אחרים אוכלים בחדר אחר, אם מקצתם רואים אלו את אלו, מצטרפים יחד לענות לזימון ביחד, אבל אם חמשה אוכלים בחדר אחד, וחמשה אחרים אוכלים בחדר אחר, ורואים אלו את אלו, נחלקו הפוסקים האם מצטרפים לומר אלו קינו בזימון¹¹⁰.

תפילה בציבור

ב. עשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד, יכולים לומר דבר שבקדושה, אפילו אם לא רואים אלו את אלו, חמשה אנשים שנמצאים בחדר אחד, וחמשה בחדר אחר, ומקצתם רואים אלו את אלו, נחלקו הראשונים והפוסקים האם מצטרפים ביחד לומר קדיש וקדושה וקריאת התורה, שיטת ראב"ה (ברכות סימן קלד) שמצטרפים לומר דברים שבקדושה, שיטת הרמב"ן (פסחים דף פה ב) שלא מצטרפים, והרשב"א (שו"ת ח"א סימן צו) מסתפק האם מצטרפים או לא.

הלל בר"ח

ג. נחלקו הראשונים האם מברכים על הלל בר"ח, ולפי שיטת הר"ף והר"ן מברכים על הלל בר"ח רק בציבור, אבל יחיד שאומר הלל לא מברך, וכן מנהג מרוקאים למעשה לברך על הלל בר"ח בציבור, יש להסתפק האם מברכים על הלל במנין מרפסות, ונראה שגם לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף לומר דבר שבקדושה, מ"מ במנין מרפסות אומרים הלל עם ברכה¹¹¹.

הגומל

ד. חולה שהתרפא צריך לברך הגומל לפני עשרה, ואם בירך לפני פחות מעשרה, יש אומרים שלא יצא ידיו חובה אפילו בדיעבד (שו"ע סימן ריט, ג). חולה קרונה שהיה לו קשיי נשימה והתרפא, יכול לקרוא לעשרה שכנים שיעמדו בחלון ויברך לפניהם, ואפילו לפי השיטות שלא חל צירוף עשרה לתפילה ע"י ראייה, מותר

¹¹⁰ שיטת הרשב"א שלא מצטרפים, ועיין ביאור הלכה סימן קצה א, שנוטה לפסוק כמו הרשב"א.

¹¹¹ כתב רבינו יונה (ברכות דף ח א ז"ל, "וכן כתב הר"ף ז"ל בהלכות חנוכה דאמר הלכך אי בעי יחיד למיקרי הלל בראש חדש קרו ליה בלא ברכה, והרמב"ם ז"ל כתב שאפילו הצבור אינן מברכין על הלל דר"ח, והטעם שלו מפני שאינו אלא מנהג ואין מברכין על המנהג כדאמרינן בסוכה (דף מד ב) גבי ערבה חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים הוא ואמנהגא לא מברכין וכמו שאין מברכין על הערבה מפני שהוא מנהג כן אין מברכין על ההלל דר"ח, ואין זה נכון דבהדיא משמע במסכת (שבת פרק במה מדליקין) שהצבור מברכין דאמרי' התם יחיד לא יתחיל ור"ל לא יתחיל בברכה כדכתיבנא, ומדקאמר דיחיד לא יתחיל בברכה מכלל דצבור צריך להתחיל בברכה וכן כתב הר"ף ז"ל יחיד קורא בלא ברכה, דמשמע מדבריו דיחיד קורא בלא ברכה אבל הצבור צריך לברך" עכ"ל, ועיין בשו"ע (סימן תכב, ב) שהביא את מחלוקת הראשונים, ועיין בקיצור שו"ע (הרב טולידאנו; סימן רנה סעיף י) שכתב ואנו במארוקו נוהגין לברך עליו בציבור כסברא א" עכ"ל.

יש להסתפק מה הגדר בשיטת הר"ף שמברכים על הלל בציבור, האם צריך כל גרדי צירוף של ציבור, ונראה יותר מסברא שהלל שנאמר בציבור הוא מצוה יותר חשובה כמו שכתוב (תהילים קז, לב) "וירוממהו בקהל עם", וכמבואר בגמ' (ברכות דף נד ב) שלומדים מפסוק זה שצריך לברך הגומל בעשרה, וסובר הר"ף שמברכים על מנהג רק לגבי מצוה חשובה יותר משא"כ הלל של יחיד לא מברך, ולפי"ז נראה שמברכים על הלל במנין מרפסות, גם לפי הפוסקים שלא חל צירוף לומר דבר שבקדושה, וכן שמעתי מהגר"י בן נאים שליט"א שנוטה לומר שגם לפי שיטות הפוסקים שאי אפשר לומר קדיש בעשרה שרואים אלו את אלו, מ"מ אפשר לומר הלל עם ברכה.

לברך הגומל, לפני עשרה שרואים זה את זה, אולם אי אפשר לברך הגומל בטלפון ע"י שיתקשר לעשרה אנשים שישמעו את הברכה, או בזום¹¹².

נר חנוכה בעשרה

ה. מדליקים נר חנוכה בבית הכנסת ומברכים משום פירסומא ניסא (שו"ע סימן תרעא, ז), יש אומרים שמברכים בבית הכנסת רק אם יש עשרה בשעת ההדלקה, אבל אם אין עשרה בשעת ההדלקה ויבואו אח"כ, ידליק בלי ברכה, ונ"מ בערב שבת, שאם אין עשרה בשעת ההדלקה, ידליק בלי ברכה (מור וקציעה; שערי תשובה סק"ב). גם לפי שיטות הפוסקים שמותר לברך רק לפני עשרה, אין צריך שכל העשרה יהיו בחדר אחד, ונ"מ אם יש חמשה אנשים בבית הכנסת, וחמשה נמצאים בעזרת נשים, אפילו שלא רואים אלו את אלו, ולפי כל הפוסקים לא מצטרפים למנין, מ"מ אם כל העשרה שומעים את הברכות ורואים את ההדלקה, ידליק עם ברכה, כיון שיש פירסום הנס בשעת ההדלקה¹¹³.

יהרג ואל יעבור

ו. גוי שאומר לישראל שיעבור עבירה לפני עשרה אנשים מישראל, ואם לא יהרג, חייב ליהרג ולא יעבור, אם הגוי מתכוין להעביר את הישראל על הדת (שו"ע סימן קנז, א), גוי שאומר לישראל שיעבור עבירה באמצע הרחוב, ועומדים עשרה ישראלים, כל אחד נמצא בחלון ביתו ורואים את הישראל שיעבור את העבירה, אפילו שכל העשרה לא רואים אלו את אלו, חייב הישראל ליהרג ואל יעבור.

¹¹² יש להסתפק לפי שיטות הפוסקים שלגבי תפילה לא חל צירוף ראייה, האם אפשר לברך הגומל במנין מרפסות, וכן האם אפשר לעשות שיחת טלפון בוועידה עם עשרה אנשים ולברך הגומל בטלפון או בזום וישמעו עשרה אנשים.

איתא בגמ' (ברכות דף נד, ב) אביי אמר וצריך לאודוויי קמי עשרה דכתבי וירוממוהו בקהל עם וגו' מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו, ועיין במשנ"ב (סימן ריט סק"ו) שכתב שצריך לברך לפני עשרה כולל המברך, ועיין בשער הציון סק"ז שכתב וסמך לדבר, דהא כל דין דעשרה ילפינן מוירוממוהו בקהל עם, אם כן כמו גבי ברכת חתנים דילפינן גם כן לחד מאן דאמר מבמהלות ברכו ה' [עייין כתובות דף ז'], ואפילו הכי חתנים מן המנין, וכל שכן ברכה זו דקילא, דלכמה פוסקים מספר עשרה אינו מעכב כלל דיעבד כדלקמן עכ"ד.

ועיין משנ"ב (סימן ריט, ג) דאשה יכולה לברך הגומל לפני תשע נשים ואיש אחד עכ"ד, והנה עשר נשים אין להם שם ציבור ואי אפשר לומר דבר שבקדושה לפני עשר נשים, ונראה להוכיח מדברי משנ"ב יסוד הדין לברך הגומל בפני עשרה שיהיה פירסום הנס ואין צריך שיחול שם ציבור, ולפי"ז נראה שגם לפי השיטות שלגבי תפילה בציבור לא חל צירוף ע"י ראייה לומר דבר שבקדושה, מ"מ אפשר לברך הגומל במנין מרפסות, דנחשב שמודה במעמד עשרה, ונראה דמ"מ אי אפשר לברך הגומל בטלפון בשיחת ועידה עם עשרה אנשים, או בזום, משום שיש דין לומר ברכת הגומל במעמד של קהל עם, ולא מספיק שיש עשרה שישמעו את הברכה, אלא צריך להודות במעמד קהל, וכן הסכים לדברינו הגרמ"ש קליין שליט"א שמותר לברך הגומל במנין מרפסות אפילו אם לא מועיל לתפילה בציבור, ואי אפשר לברך הגומל בשיחת ועידה בטלפון או בזום.

כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן קמג) ז"ל, בשו"ע סימן ר"ט סעיף ג' איתא צריך לברך ברכה זו [דהגומל] בפני עשרה ותרי מינייהו רבנן שנאמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו ע"כ. ונראה דשאני מדין עשרה שב"דבר שבקדושה" דבעי עשרה, שאין צריך שם שכל עשרה ישמעו וסגי בששה עוננין וכמבואר בשו"ע ר"ס נ"ה ע"ש. והיינו משום דהתם דין עשרה הוא מקרא ד'ונקדשתי בתוך בני ישראל' ובה העיקר שיהיה בפני עשרה, אבל בברכת הגומל דדין עשרה הוא מקרא ד'וירוממוהו בקהל עם' משמעו שיהא קהל עשרה שומעים ומתרום שמו בשמיעת חסדיו ע"י הקהל ית"ש, ולכתחלה ישמעו כל הציבור, ועפי"ז יש לצדד דאם עשרה אינם שומעים אף שנמצאים בביהכ"ס לא מיקרי וירוממוהו בקהל עם, ולכן יזהר לברך בקול שישמעו כל הקהל ועכ"פ עשרה וכמ"ש. (ואם אינו מברך בקול שישמעו כה"ל, חוששני לברכה לבטלה שחסר עשרה שומעין).

¹¹³ עיין שו"ת רב פעלים ח"ב סימן סב שכתב שאפילו שאשה לא מצטרפת למנין לגבי דבר שבקדושה, מ"מ מצטרפת למנין עשרה כיון שצריך לפרסם את הנס לפני עשרה, ויש פירסום הנס לפני עשר נשים.

ז. גוי שאומר לישראל שיעשה עבירה לבד בחדר סגור, אבל הגוי מסרית את ישראל ועושה שידור חי, או בזום, ויש עשרה מישראל שרואים בשעת מעשה, חייב ליהרג ולא יעבור, אבל אם הגוי מסרית את ישראל ומפרסם את ההסרטה אחרי שעבר את העבירה, מותר לעבור ולא יהרג¹¹⁴.

מחלל שבת בפרהסיא

ח. מחלל שבת בפרהסיא, דהיינו שחילל לפני עשרה מישראל, הרי הוא מומר ושחיתתו פסולה (ש"ע יור"ד סימן ב, ה), לגבי דין מחלל שבת בפרהסיא, אין צריך שחילל שבת לפני עשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד, אלא אם חילל לפני עשרה אנשים נפרדים, שלא רואים אלו את אלו, נקרא מומר, ונ"מ לאדם שנוסע בשבת במכונית, ורואים אותו עשרה אנשים, כל אחד רואה מחלון ביתו, נקרא שחילל בפרהסיא, אפילו שראו את מעשה החילול, עשרה אנשים שכל אחד נמצא בבית אחר, ולא רואים אלו את אלו, וכן אם מחלל שבת בשידור חי, נחשב מחלל שבת בפרהסיא¹¹⁵.

¹¹⁴ איתא בגמ' סנהדרין דף ע"ב אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם פשיטא ישראלים בעינן דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל, בעי רבי ירמיה תשעה ישראל ונכרי אחד מהו תא שמע דתני רב ינאי אחוה דרבי חייה בר אבא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה וכולהו ישראל אף כאן עשרה וכולהו ישראל והא אסתר פרהסיא הואי.

כתב ש"ע (יור"ד סימן קנז, א) כל העבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, רשאי, אם העובד כוכבים מכוין להעבירו על דת ואם הוא בפרהסיא, דהיינו בפני עשרה מישראל, חייב ליהרג ולא יעבור אם העובד כוכבים מכוין להעבירו על דת (אפילו על ערקתא דמסאנא) (ב"י). אבל אם אינו מכוין אלא להנאתו, יעבור ולא יהרג" עכ"ל.

כתב הש"ך סק"ד ז"ל, "בפני עשרה מישראל דוקא, ואין ר"ל בפניהם ממש, אלא שיודעין מהעבירה והכי מוכח בש"ס ופוסקים גבי והא אסתר פרהסיא הוה ע"ש" עכ"ל, מבואר מדברי הש"ך דאם יש עשרה שיודעים בשעה שעובר את העבירה נחשב פרהסיא, וכן כתב הריטב"א (פסחים דף כה ב) ז"ל, "והתם (שם ע"ד ב) פירשו דפרהסיא היינו בי' מישראל, ונראה דלא סוף דבר שיהו בשעת מעשה, אלא שידעו בדבר, מדפריכין התם והא אסתר בפרהסיא הואי" עכ"ל, וכן מבואר בשו"ת מהר"ק סימן קס.

ולכאורה קשה מאוד הלא מבואר בגמ' שאם יש תשעה ישראלים וגוי אחד מותר לעבור, וקשה הלא תשעה ישראלים יפרסמו את העבירה ויוודע ליותר מעשרה, א"כ מדוע מותר לעבור, ונראה בהכרח שגם לפי הש"ך דוקא באופן שיש עשרה מישראל שיודעים בשעת מעשה, שפלוני עובר עכשיו עבירה אז נחשב חילול השם, אבל אם יודע אחרי מעשה שעבר את העבירה, הוי פחות חילול השם ולא נחשב פרהסיא, כיון שבשעת מעשה עבר בצינעא.

ועיין בשו"ת בנין ציון (ח"א סימן סד) שחולק על הש"ך וכתב ז"ל, "ואם ידיעה בלבד מספיק להקרא פרהסיא, א"כ יקרא גם כן כשנעשה העבירה בפני עשרה מישראל בזה אחר זה, דהא עכ"פ יודעים הם, אלא דנראה לענ"ד צריך עיון כיון דלפינן מונקדשתי בתוך בני ישראל, האיך יספיק ידיעה מעשרה בלבד, דאם לא בעינן שיעשה העבירה בתוך עדה קדושה, הלא להיות פרהסיא יספיק גם בעובר בפני שנים והם העידו עליו ברבים, כיון שנאמנים עליו אפילו להרגו, ודאי רבים ידעו את הדבר, אלא על כרחך בעינן חילול דוקא בפני עדה.

ומה דהוכיח הש"ך מהא דאסתר פרהסיא, לענ"ד הפירוש שגם שם היה בפני עשרה מישראל יחד כמו שפירש הר"ן דיותר מעשרה היו בשושן כשלקחה המלך לאשה עכ"ל, וממה שפירט שהיו בשושן, נראה שדעתו שרק לכך נקרא פרהסיא בעבור שבפניהם נלקחה, ואע"ג דהבעילה לא היתה בפניהם, מ"מ מפורסם היה שלקחה לאשה בפניהם והכל יודעים שתיבעל" עכ"ל. ולפי מה שביארנו מיושב שאלת הבנין ציון, שדוקא אם יודעים עשרה בשעת מעשה ממש, נחשב פרהסיא.

ועיין בשו"ת דבר שמואל (סימן סג; הובא בפתחי תשובה סק"ז וכן בגליון מהרש"א סק"ח) שהסתפק האם אשה מצטרפת לעשרה, ועיין בשו"ת אור גדול סימן א שפסק שאפילו אשה לא מצטרפת לדבר שבקדושה מ"מ מצטרפת לדין פרהסיא.

¹¹⁵ כתב ש"ע (סימן שפה, ג) ז"ל, "ישראל מומר לעבודת אלילים או לחלל שבתות בפרהסיא, אפילו אינו מחללו אלא באיסור דרבנן, הרי הוא כעכו"ם, ואם אינו מחלל אלא בצינעא, אפילו מחללו באיסור דאורייתא, הרי הוא כישראל ומבטל רשות" עכ"ל.

כתב ש"ע (יור"ד סימן ב, ה) ז"ל, "מומר להכעיס, אפילו לדבר אחד, או שהוא מומר לעבודת כוכבים או לחלל שבת בפרהסיא כו', דינו כעובד כוכבים" עכ"ל, מבואר שמחלל שבת בפרהסיא הוי כמו גוי ושחיתתו פסולה.

פרק י

שמחות בתקופת מגיפה

ברית

א. מעשה בחולה קורונה שנולד לו בן, אבי הבן שהה בבידוד ואינו יכול להשתתף בברית, ונחלקו גדולי הוראה שליט"א, יש שהורו שאבי הבן יכול לברך ברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו וכן ברכת שהחיינו, בטלפון ברגע הברית ממש, ויש שהורו שאבי הבן יכול לברך שהחיינו, אבל להכניסו לא יברך, אלא הסנדק יברך¹¹⁶.

כתב בשמלה חדשה (יור"ד סימן ב, טז) ז"ל, "וכן המחלל שבת בפהרסיא, דהיינו בפני עשרה מישראל, או שהדבר מפורסם וידע שיתפרסם" עכ"ל, ועיין בתבואות שור סקזו שכתב או שהדבר מפורסם כן משמע בגמ' סנהדרין דף עד ב, וכן משמע בהדיא בתשובות מהרי"ק שורש קס עכ"ל.

כתב מהרי"ק סימן קס ז"ל, "והך עובדא דהך איתתא הוי ביה פרהסיא, ואף ע"ג דלאו בפני ישראל הוה מ"מ כיון דכ"ע ידעי מעשה כי האי שפיר מקרי פרהסיא כדמוכח פ' בן סורר ומורה (דף עד) דפריך תלמודא והא אסתר פרהסיא הואי והוצרך לשנות קרקע עולם היתה" עכ"ל.

ועיין פמ"ג (יור"ד סימן ב שפתי דעת סק"ז) שכתב ז"ל, "פרסום הוה עשרה מישראל או שידע שיתפרסם" עכ"ל, ועיין משנ"ב (סימן שפה סק"ד) שהביא את דבריהם להלכה, ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן סב שמחדש שאם חילל לפני עשר נשים נחשב פרהסיא, והנה עשר נשים אין להם שם ציבור כלל, ומוכח שאין צריך לחלל לפני ציבור.

¹¹⁶ יש להסתפק האם אבי הבן יכול לברך להכניסו דרך הטלפון ברגע הברית ממש וישמעו עשרה את הברכה, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א הוראה למעשה שאבי הבן יכול לברך להכניסו בטלפון בשעת הברית, ועיין בקובץ תשובות (ח"ג סימן קמח) שפסק הגריש"א שאם יש מילה בחדר ניתוח והאב אינו יכול להכנס, יברך האב בחדר המתנה בשעה שנראה שהתחיל הברית.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שמורה למעשה שאבי הבן לא יברך להכניסו, וביאר שבנוסח הברכה לא מפרטים על איזה תינוק מברך, שהרי נוסח הברכה להכניסו בבריתו, אלא כיון שהמברך עומד ליד התינוק מימלא מתייחסת הברכה ומתפרשת על התינוק שעומד לפניו, אבל אם אבי הבן עומד בביתו ומברך, מי ששומע את הברכה בבית, אינו רואה שהברכה מתייחסת על תינוק מסויים, לכן אפילו שהשומעים בטלפון רואים שהברכה מתייחסת על התינוק, אבי הבן אינו יכול לברך, אבל שהחיינו אבי הבן יכול לברך עכ"ד.

והנה נחלקו הראשונים האם ברכת להכניסו היא ברכת המצות, או ברכת השבח, שיטת רשב"ם דהוי ברכת המצות ולכן פסק לברך לפני הברית, שיטת ר"ת דהוי ברכת השבח ולכן פסק שצריך לברך אחרי הברית, ועיין שו"ע (סימן רסה, א) שפסק שיברך בין המילה לפריעה, כיון שיש ספק האם צריך לברך לפני הברית או אחרי הברית.

כתב הרא"ש (שבת פרק יט סימן י) ז"ל, "ואומר ר"ת ז"ל דברכה זו אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו קאי אלא מודה ומשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לידו ותקנו לה מקום זה לגלות ולהודיע דזאת המצוה נעשית לשם הקדוש ברוך הוא ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים" עכ"ל, וכן כתב הר"ן (שבת דף נה ב מדפי הר"ף) ז"ל, "ודקאמר דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן לא קשיא דברכה זו דלהכניסו אינו אלא שבח והודאה בעלמא על שזכהו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" עכ"ל, מבואר מדברי הרא"ש והר"ן שלפי ר"ת ברכת להכניסו היא ברכת השבח.

ונראה לענ"ד שלפי רשב"ם שברכת להכניסו היא ברכת המצות, האב יכול לברך בבית, אבל לפי ר"ת דהוי ברכת המצות צריך לברך דוקא במקום הברית, דהוי ברכת השבח על מעמד הברית, ולכן נראה שאבי הבן לא יברך להכניסו, משום שאינו עומד במקום הברית, ועוד דשמיעה בטלפון אינה שמיעה אמיתית, ועיין רמ"א סימן רסה א, שאם אבי הבן אינו נמצא הסנדק יברך להכניסו, וה"ה כאן יברך הסנדק, אבל ברכת שהחיינו שפיר יכול האב לברך, משום דהוי הודאה על קיום מצות מילה ודומה לברכת המצות.

ונראה שאם אבי הבן יעמוד בחלון ביתו, ויעשו את הברית בחצר, אבי הבן יכול לברך להכניסו, ואפילו לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף עשרה למנין על ידי ראייה, נראה שאם אבי הבן עומד בחלון יכול לברך, והיינו משום שברכת להכניסו אינה דבר שבקדושה, אלא רק צריך לברך במעמד הברית, וכיון שאבי הבן עומד בחלון, ורואה את הברית, נחשב שמברך במעמד הברית, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א.

ב. לכתחילה ראוי שיהיה עשרה אנשים בברית, אם אין עשרה אפשר לעשות בפחות מעשרה ומותר לברך את ברכות המילה אפילו שאין עשרה, אם אין אפשרות שישתתפו עשרה, לא דוחים את הברית מיום השמיני בשביל לעשות ברית במעמד עשרה¹¹⁷.

ג. בתקופת מגיפה כיון שיש סכנת הדבקות, אם עושים את הברית בתוך בתוך בית סגור, אסור לעשות ברית בעשרה, אלא יעשו ברית במעמד שלושה גברים בלבד, אבי הבן סנדק ומוהל, אם עושים את הברית במקום פתוח, כגון על גג פתוח, או בחצר, אפשר לעשות במעמד עשרה, וישמרו על מרחק שתי מטר אחד מהשני¹¹⁸.

ד. בתקופת מגיפה שאי אפשר לעשות ברית בתוך הבית בעשרה, אפשר לעשות את הברית בבית ליד חלון פתוח, ויקרא לשכנים שיראו את הברית מהחלון, ונחשב שעושה את הברית בעשרה, וגם לפי השיטות שלא מועיל מנין מרפסות בתפילה, לגבי מעלת עשרה בברית, מועיל מנין מרפסות, כיון שברית אינה דבר שבקדושה, אלא צריך עשרה מדין עדות¹¹⁹.

¹¹⁷ כתב העיטור הלכות מילה ז"ל, "ושדר רב צמח גאון היכא דליכא אלא אתתא דמהיל וגברא דתפיס ליה לינוקא, מברך על המילה, היכא דאפשר בעשרה עבד, היכא דאי אפשר בפחות מעשרה" עכ"ל, וכן פסק שו"ע (יור"ד סימן רסה, ו) ז"ל, "היכא דאפשר, עבדינן למילה בעשרה, והיכא דלא אפשר, עבדינן בפחות מעשרה" עכ"ל, מבואר מדברי שו"ע שלכתחילה ראוי לעשות בעשרה, ואם אי אפשר מותר לעשות בפחות מעשרה, ועיין בב"ח שכתב שגם אם אין עשרה מברכים את ברכות המילה, ונראה בביאור הדברים שברכות הברית אינם בגדר דבר שבקדושה, לכן מותר לברך בפחות מעשרה.

ונראה שיש ג' טעמים מדוע לכתחילה צריך לעשות בעשרה. איתא בפרקי דר"א (פרק יט) ז"ל, "עלי עשור ועלי נבל, כל עדות נאמנת לישראל, בעשרה, הפנור שהיה מנגן בו דוד בעשרה נימין, עדות ברית מילה בעשרה, עדות המת בעשרה, עדות ברפת השם בעשרה, עדות חליצה בעשרה, עדות ברפת נשואין בעשרה, שנגמר (רות ד, ב) ויכח עשרה אנשים" עכ"ל, ועיין באור זרוע (ח"ב הלכות מילה סימן קז אות יב) שהביא את הפרקי דר"א וכתב דלכן נהגו לקבץ עשרה בברית. וכן כתב מהר"ל (הלכות מילה אות ב) ז"ל, "מנהג פשוט שמהדרין אחר מנין עשרה לברית. הג"ה: משום דאיתא בפרקי דר"א דאין שום עדות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל לא היה אלא בעשרה, והנה נמי יעידו עדה העשרה על האב שהכניס בנו בבריתו של אברהם" עכ"ל, מבואר שצריך עשרה להעיד על האב שמכניס את בנו בברית.

כתב דרכי משה (יור"ד סימן רסה סק"א) ז"ל, "מצאתי בהגהות האלפסי (שלטי הגבורים אות א על המרדכי שבת סימן תכב) צריך להיות עשרה לברית מילה דמדמין תינוק הנימול ליוצא מבית אסורין, שצריך להודות באפי עשרה (ברכות נד ב), ולכן אומרים הודו בברכת מילה, ולפי שהברכה בשביל התינוק מטעמין לו כוס של ברכה, וכתב עוד שם בשם רב צמח גאון הא דבעינן עשרה היינו לפרסומי מצוה, אבל אי ליכא עשרה מלין מיד ולא מעכבין המצוה" עכ"ל.

כתב בספר מטה משה (עניני מילה פרק ד אות ט) ז"ל, "אבל לכתחלה עכ"פ צריכים עשרה, יהיב טעמא משום שהתינוק יצא מבית האסורים, וצריך להודות בפני עשרה, ולכן אומר הודו. ולפי שהברכה באה בשבילו מטעמין לו. ובהגה במהרא"ק (מהר"ל מילה ב') משום דאיתא בפרקי ר"א (פ"ט) דאין שום עדות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל לא היה אלא בעשרה, והנה נמי יעידו עדה העשרה על האב שהכניס בנו בבריתו של אברהם" עכ"ל. ונראה לומר טעם נוסף שברכת להכניסו בבריתו של אברהם, וכן ברכת אשר קדש ידיו מבטן הם ברכות השבח על כניסת התינוק בברית בין ישראל להקב"ה, ונראה שלכן לכתחילה ראוי לעשות במעמד עשרה, כדי לשבח ולהודות במעמד עשרה על כניסת התינוק בברית.

¹¹⁸ הנה אפילו שלכתחילה יש מצוה לעשות ברית בעשרה, מ"מ בתקופת מגיפה אסור לכנס עשרה אנשים משום סכנת הדבקות, וכן הורה מרן הגר"ח"ק שליט"א במכתב לעשות ברית במעמד שלושה גברים בלבד.

מעשה שהיה באברך שעמד לעשות ברית, ויש לו מוהל קבוע שרגיל לקחת לבניו ויש למוהל חזקה לעשות ברית לבניו, אבי הבן דרש להזמין עשרה אנשים, ואילו המוהל אמר שמסכים לעשות את הברית בתנאי שיהיה בברית רק חמשה אנשים (אבי הבן; סנדק; מוהל; שתי הסבים), ונשאלה שאלה האם מותר לאבי הבן להפקיע את חזקת המוהל, כיון שאבי הבן דורש שיהיה עשרה בברית. והורה הגר"מ ש קליין שליט"א שאם עושים את הברית בתוך בית, צודק המוהל שאסור להזמין עשרה אנשים, אבל אם עושים את הברית במקום פתוח, כגון בחצר, צודק אבי הבן שיכול להזמין עשרה אנשים ויעמדו במרחק, ואם המוהל מסרב, מותר לאבי הבן להפקיע את חזקתו עכ"ד.

¹¹⁹ כתב בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ד סימן ג) ז"ל, "ומה שכתבת דמפרקי ר"א איתא עדות ברית מילה בעשרה, שא"כ אינו מדין דבר שבקדושה הוא שלכתחילה צריך עשרה לברית מילה, אך מחמת שאין זה בדין דבר שבקדושה רשאי למול גם בפחות, אלא שהוא

ה. מצוה לעשות סעודה לכבוד מצות מילה, ולכתחילה יש מעלה לעשות את סעודת הברית במעמד עשרה, אבל בתקופת מגיפה אסור לעשות סעודה בעשרה, וראוי שיעשו אבי הבן ואמו סעודה בביתם לכבוד מצות מילה¹²⁰.

קריאת שם לבת

ו. לכתחילה נוהגים לקרוא שם בציבור בשעת קריאת התורה, אבל בתקופת מגיפה שיש סכנה לצאת מהבית, אפשר לעשות קריאת שם בבית, וראוי שיתקשר בטלפון ויודיע ויפרסם את השם שקרא¹²¹.

מטעם דכל עדות נאמנות לישראל בעשרה, שלכן אין להקפיד על מה שבבית החולים לא מניחין ליכנס מנין בחדר שמלין, אלא מסתכלין שאר העם דרך הזכוכית, משום דלעדות כשרין ומצטרפין אף אלו שבחדר האחר כיון שרואין עכ"פ, הוא טעם נכון מאד' עכ"ל. מבואר מדברי אגרות משה שלגבי ברית אין צריך שיהיה עשרה באותו חדר שעושים את הברית, משום דברית אינה דבר שבקדושה, אלא רק מדין עדות, ולפי"ז נראה שלגבי עשרה בברית מועיל לעשות צירוף של עשרה שרואים אלו את אלו כמו במנין מרפסות, אפילו לפי שיטות הפוסקים שלגבי תפילה לא חל צירוף ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו, מ"מ לגבי ברית חל צירוף.

כתב פמ"ג (סימן רסח משב"ז סק"ה) ז"ל, "ולכן בליל שבת יהדר אחר מנין, גם מטעם ויכולו, שצריך בעשרה עדות להקב"ה, כמו ונקדשתי בתוך בני ישראל" עכ"ל, מבואר מדברי הפמ"ג שיסוד הדין לומר ויכולו בעשרה משום שצריך עדות של ונקדשתי, ונראה דאם נאמר שצריך עשרה עדים שחל עליהם השראת השכינה מדין ונקדשתי, א"כ לפי השיטות דלא חל צירוף ראייה לתפילה, ה"ה לגבי מילה לא יועיל צירוף ראייה, כיון שצריך שיעידו עשרה שהשכינה שורה עליהם.

¹²⁰ שו"ע (סימן רסה, יב) ז"ל, "נוהגים לעשות סעודה ביום המילה. הגה: ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה, ומקרי סעודת מצוה (פ"א) דמילה ובא"ז) עכ"ל, מבואר שיש מנהג לעשות סעודת ברית בעשרה. כתב ערוך השולחן (סימן רסה, לז) ז"ל, "וכתבו דנהגו לקחת מנין לסעודת מילה ומקרי סעודת מצוה ובפרקי דר' אליעזר [פ"ט] עדות ברית מילה בעשרה, ואין זה עניין לסעודה אלא לעצם המילה, ואפשר דמשום פרסומי הוא דכל פירסום הוא בעשרה [כתובות ז' ב] עכ"ל, מבואר מדברי ערוך השולחן שלכתחילה ראוי לעשות גם את הסעודה בעשרה בשביל לעשות סעודה בפירסום.

ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (יור"ד סימן שפו) שאין לעכב את זמן המילה בשביל שיהיה עשרה בסעודת הברית, משום דהמצוה אינה מתגדלת ע"ז, ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן צ) שפסק שמותר לעכב את הברית עד חצות בשביל שיהיה מנין בשעת הברית, וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ב יור"ד סימן יח). ועיין בשו"ת להורות נתן (חט"ו סימן סה סק"ט) שדן האם מותר לבטל תורה בשביל שיהיה עשרה בברית, ועיין בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן קכה) שמותר לבטל תורה בשביל סעודת מצוה רק אם אין עשרה, אבל אם יש עשרה בלעדיו עדיף שילמד.

¹²¹ התקשרו לשאול בבית ההוראה באדם שנולד בת וצריך לעשות קריאת שם ואינו יוצא מביתו עקב סכנת הדבקות, האם יכול לעשות קריאת שם בבית ולא לעשות קריאת שם בעליה לתורה כנהוג. והנה לכתחילה המנהג לקרוא שם בקריאת התורה, ועיין בספר דרכי חיים ושלום (סדר קריאת התורה אות ריט) שכתב שאם נולד בת באמצע השבוע יש לקרוא שם לבת תיכף בקריאת התורה הסמוך והראשון ואין להמתין לשבת, כי ע"י קריאת השם בישראל, נקרא לו נפש חיה וממשיך קדושת ישראל על הילד, ואיך יאחרו מיום קריאת התורה הראשון האפשרי עכ"ד.

כתב הדרישה (יור"ד סימן שס סק"ב) ז"ל, "נראה לענ"ד דמה שנוהגין כשמלוין החתן בשבת ביציאתו מבית הכנסת ויש גם כן תינוקות לקרוא לה שם כנהוג, הולכין עם החתן והכלה אצל התינוקות בקצת מקומות, ומשם הולכין עמהם לבית החתן, היינו נמי דסבירא להו דקריאת שם לבנות הוא במקום קריאת שם דזכר בשעת מילה וצריך לאקדומי, דמילה קודם לחתן, דהא מילה קודם למת ומת קודם לחתן אחר הכנסת החופה" עכ"ל. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן כא) שהביא את הדרישה וכתב ז"ל, "הרי נלמד מזה חשיבות קריאת השם לבת שהוא במקום קריאת שם דזכר בשעת מילה, ועד כדי כך שמעלין לזה בדינא דמילה ממש לענין שקודם לחתן, וברור שזהו גם בגלל החשיבות וההודאה של עצם לידת התינוקת, דהא נתינת השם לה בא רק כתוצאה והמשכיות מעצם חשיבות לידתה, ופשוט" עכ"ל.

מבואר מדברי הדרישה שהיה מנהג לקרוא שם בבית ולא ע"י הס"ת, ולפי"ז נראה שבתקופת מגיפה אפשר לכתחילה לקרוא שם בבית, ועיין בשו"ת משרת ציון (ח"ג עמוד תנו) שכתב שיש מקומות אצל הספרדים שעושים מסיבה בבית והזקן שבמשפחה מחזיק את הבת בזרועותיו ואומר את הפסוק יונתי בחגי הסלע וקורא לה שם עכ"ד, ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סימן כ סק"ו), שוב ראיתי שהביאו משרת זכרון יוסף (שטיינהרט; א"ח סוף סימן ה) שכתב שנהגו לקרוא שם לבת בבית היולדת בנוכחות נערות קטנות שהגיעו לכבוד קריאת השם. והצעת את השאלה לפני הגרמ"ש קליין שליט"א בערב שבת והורה שיעשה קריאת שם בבית בשבת, ואחרי שבת יפרסם בטלפון את השם שקרא עכ"ד.

לוית המת

ז. לכתחילה צריך שיהיה עשרה בהלוית המת, כדי שיוכלו לומר קדיש, ונ"מ למת שלא קרי ותני, שאם אין עשרה, יש חיוב לבטל תורה להשתתף בהלויתו¹²².

יארציט

ח. נהוג שביארציט מתאספים עשרה מבני המשפחה ולומדים משניות לע"נ הנפטר ואומרים קדיש, בתקופת מגיפה שאסור להתכנס ביחד, ראוי שכל אחד ישב בביתו ויעשו לימוד משניות משותף בטלפון, או בזום, אולם אי אפשר לומר קדיש אחרי הלימוד, כיון שדבר שבקדושה נאמר בעשרה, וכיון שכל אחד יושב בביתו, לפי כל הפוסקים אינם מצטרפים למנין¹²³.

¹²² כתב שר"ע (יור"ד סימן שסא א) ז"ל, "מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת. למאן דמתני לאחרים, אין לו שיעור, אפילו יש עמו כמה אלפים מתבטל בשבילו. למאן דקרי ותני, דהיינו שקרא ושנה ועדיין לא שנה לתלמידים, אם יש ס' רבוא אין צריך להתבטל בשבילו. למאן דלא קרי ותני, כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו, והוא שיש שם עשרה" עכ"ל, ועיין בש"ך סק"ד שמבאר דצריך עשרה כדי שיוכלו לומר קדיש וברכת אבלים.

¹²³ ביאור הדברים שגם לפי שיטות הפוסקים שחל צירוף למנין ע"י שרואים זה את זה, מ"מ עשרה אנשים שנמצאים כל אחד בבית אחר ושומעים אחד את השני, לכר"ע אינם מצטרפים, ולכן עשרה אנשים שלומדים ביחד בטלפון או בזום, לא חל צירוף ביניהם ואי אפשר לומר קדיש בטלפון אחרי הלימוד.

פרק יא

בר מצוה

א. מצוה לעשות סעודה ביום שנכנס בנו לעול מצות, כמו יום שנכנס בנו לחופה, יש מעלה לעשות סעודת בר מצוה במעמד עשרה, אבל בתקופת מגיפה, אסור לעשות סעודת בר מצוה בעשרה, ויעשו סעודה לבני הבית בלבד, בהשתתפות האב והאם הנער ואחיו¹²⁴.

סעודת בר מצוה בלי החתן

ב. מעשה שהיה (בתקופה יותר מאוחרת שהיה מותר להתכנס ביחד עשרה אנשים), שנער בר המצוה נדבק והיה סגור בחדרו בבידוד, ונשאלה שאלה האם יש ענין לעשות סעודה בביתו עם עשרה אנשים, או כיון שהחתן לא נמצא באותו חדר ביחד עם הציבור, אין ענין לעשות סעודה, ונראה שראוי לעשות סעודה במעמד עשרה אנשים בביתו בתאריך בליל בר מצוה, ויביאו לחתן לאכול מהאוכל שהכינו לסעודה, ונחשב שעושים סעודה ביחד עם החתן¹²⁵.

סעודת בר מצוה אחרי התאריך

ג. לכתחילה ראוי לעשות סעודה ביום שהנער נהיה בן יג, אם עושים סעודה ביום שהנער נעשה בן יג, נחשבת סעודת מצוה אפילו אם הנער לא דורש, אבל אם עושים את הסעודה אחרי התאריך שנעשה בן יג, רק אם הנער דורש דברי תורה, נחשב סעודת מצוה¹²⁶.

¹²⁴ כתב מג"א (סימן רכה ז) ז"ל, כתב בי"ח בליקוטים סימן כ"ט שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשו בנו בר מצוה, כיום שנכנס לחופה, ומשמע דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד עכ"ל, יש להסתפק האם יש מעלה לעשות סעודת בר מצוה בעשרה, ונראה דכמו שמבואר ברמ"א (סימן רסה, יב) שנהגו לעשות סעודת ברית בעשרה, לפי"ז ה"ה יש ענין לעשות סעודת בר מצוה בעשרה. ונראה שבתקופת מגיפה אסור להביא הביתה עשרה אנשים לסעודת בר מצוה אלא יעשה סעודה לבני הבית בלבד, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א הוראה למעשה לגבי בני שנעשה בן יג, ביום כג ניסן תש"פ, והיה נידון האם להזמין הביתה עשרה גברים לעשות סעודה בביתו בלילה שנעשה בן יג, והורה שלא להזמין לבית עשרה אנשים בשביל לעשות סעודת בר מצוה, דהוי מצוה הבאה בעבירה עכ"ד.

¹²⁵ יש להסתפק האם סעודת בר מצוה נחשב סעודת מצוה דוקא אם עושים את הסעודה ביחד עם החתן, ויש שרצו לדייק מלשון המג"א דהוי חיוב על האב לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה, משמע דהוי חיוב על האב, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שלכתחילה צריך לעשות את הסעודה דוקא עם החתן.

כתב הרא"ש (סוכה פ"ב סימן ח) ז"ל, "וי"א שאם אוכלים בד' או בה' בתים שאין מברכין שהשמחה במעונו וברכת חתנים אינו אלא בבית החופה כדמשמע הכא שאין שמחה אלא בחופה כו', וה"ר יחיאל אמר בשם ה"ר יהודה, כיון שהתחילו לאכול עם אותם שבחופה כולם חשובים כאחד לשמחה ומברכין ברכת חתנים, **כיון שאוכלין מסעודה שתקנו בשביל החופה** וכן עמא דבר עכ"ל, וכן פסק שו"ע (סימן סב, יא) ז"ל, "בני החופה שנתחלקו לחבורות, אפילו אם אכלו בבתים שאינם פתוחים למקום שהחתן אוכל, כולם מברכין ברכת חתנים; כיון שהתחילו לאכול אותם שבשאר בתים כשהתחילו אותם של בני החופה, כולם חשובים כאחד לברך ברכת חתנים, **כיון שאוכלים מסעודה שהתקינו לחופה**" עכ"ל.

מבואר מדברי הרא"ש ושו"ע שאם אוכלים בכמה בתים, אפילו אם אין שמש שמצדף, מברכים ברכת חתנים, דכיון שאוכלים מהסעודה שהכינו לכבוד החתונה, נחשב שאוכלים מסעודת חתן, ולכן מברכים בכל בית שבע ברכות, ולפי"ז נראה שאם הכינו אוכל לסעודת בר מצוה, והחתן אוכל בחדר סגור מהסעודה ועוד עשרה אנשים אוכלים בחדר אחר, נחשב שאוכלים ביחד עם החתן והוי סעודת מצוה.

¹²⁶ כתב ים של שלמה (ב"ק פ"ז סימן לז) ז"ל, "אכן הבר מצוה גופא [שאינו עושים בזמנו] לא ישר בעיני, שרובן אין להם ב' שערות, וא"כ איך יוציאו אחרים ידי חובתן בתפילה ובברכת המזון כו', ומאחר שלא נעשה בזמנו, ועכשיו גם כן אינו ידוע זמנו. למה יקרא סעודת מצוה, ואינו דומה לסעודת מילה ופדיון הבן, אפילו עבר זמנו הראשון, מ"מ כל יומן בני חיובא נינהו, זמנו הוא, שלא לאחר המצוה. מה שאין כן בנדון זה, דשמא עדיין לא הגיע זמנו, ומכח שנוקמה אחזקה, היה לו לחנכו מיד, ולעשות סעודה, **ומכל מקום נראה, היכא שמחנכין הנער לדרוש על הסעודה מעין המאורע, לא גרע מסעודת חנוך הבית**" עכ"ל.

ד. אם עושים סעודת מצוה אחרי התאריך, הוי סעודת מצוה רק אם הנער בעצמו דורש, אבל אם אחרים דורשים, לא נחשב סעודת מצוה, ולפי זה נראה שאפילו שיש מנהג מקובל להפריע לנער לדרוש, מכל מקום אם עושים את הסעודה אחרי שנהיה בן יג, ראוי שהנער ידרוש, אם מסוגל לדרוש¹²⁷.

סעודת בר מצוה לפני התאריך

ה. אם עשו סעודת בר מצוה לפני שהנער נהיה בן יג, אינה סעודת מצוה, ואפילו אם הנער ידרוש, לא נחשב סעודת מצוה¹²⁸.

מבואר מדברי הי"ש דאם עושים סעודת בר מצוה שלא בזמנה והנער דורש הוי סעודת מצוה, ועיין מ"א (סימן רכה, ד) ומשנ"ב (סימן רכה, ו) שהביאו את דברי הי"ש להלכה וכתבו דסעודת בר מצוה בזמנה היא סעודת מצוה, ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אם לא עושים את הסעודה באותו יום שנעשה בר מצוה ע"כ, ועיין גם בדגול מרובה (יורד סימן שצא ב) שהביא את דברי הי"ש להלכה.

ועיין בקצות השולחן (סימן סה בדי השולחן סעיף ו) שכתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה דוקא אם עושים את הסעודה אחרי שנעשה בר מצוה, אבל אם עושים את הסעודה לפני שנעשה בר מצוה, לא הוי סעודת מצוה אפילו אם הנער דורש ע"כ, ונראה להוכיח מדברי קצות השולחן דמה דהוי סעודת מצוה אם הנער דורש, דוקא בצירוף הסיבה שנעשה בר מצוה, ולכן אם עושים את הסעודה לפני שנעשה בר מצוה אפילו שהנער דורש לא הוי סעודת מצוה, ולפי"ז מבואר מדברי הי"ש דיש ענין לעשות סעודת בר מצוה אפילו שלא עושים את הסעודה באותו יום שנעשה בר מצוה.

כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן ע) ז"ל, "וסעודות הסיום ודאי הוא סעודת מצוה, כבמדרש הביאו ב"י (או"ח סימן תרט"ט), ונראה לי ה"ה יום של אחריו כנהוג שהרי שלמה המלך ע"ה עשה משתה ז' ימים, ואפשר שגם שאחר אחריו כמ"ש גבי ז' ברכות מחמת הילולא" עכ"ל, מבואר מדברי חוות יאיר דאפשר לעשות סעודת סיום במשך כל ז' ימים אחרי הסיום, וגם אחרי ז' ימים, אם עושה מחמת שמחת הסיום, ועיין בפתחי תשובה (יור"ד סימן רמו סק"ח) שהביא דבריו להלכה.

ונראה שלפי החוות יאיר יש מקום לומר דאם עושים סעודת בר מצוה בתוך שבוע ימים מיום התאריך שנעשה בר מצוה, נחשב סעודת מצוה גם אם הנער לא דורש, כמו שמצינו בסעודת נישואין דעושים שמחה ז' ימים, ולפי"ז יש מקום לומר דכל מה שכתבו הי"ש ומ"א דאם עושים אחרי הזמן הוי סעודת מצוה רק אם הנער דורש, כל זה דוקא אם עבר שבוע ימים, אבל בתוך שבוע ימים, הוי סעודת מצוה.

דינים העולים. א. אם עושים סעודה ביום שנעשה בר מצוה, נחשב סעודת מצוה גם אם הנער לא דורש. ב. אם עושים סעודה בתוך ז' ימים שנעשה בר מצוה, יש מקום לומר דנחשב סעודת מצוה גם אם הנער לא דורש, כיון שהשמחה נמשכת ז' ימים. ג. אם עושים סעודה אחרי שעבר ז' ימים, הוי סעודת מצוה רק אם החתן דורש דברי תורה.

¹²⁷ יש להסתפק אם עושים סעודת בר מצוה שלא בזמנה והנער לא דורש אלא יש רבנים שדורשים, האם נחשב סעודת מצוה, כתב הי"ש (ב"ק פ"ז סימן לו) ז"ל, "ומכל מקום נראה, היכא שמחנכין הנער לדרוש על הסעודה מעין המאורע, לא גרע מסעודת חנוך הבית" עכ"ל, ונראה דלפי הטעם שכתב הי"ש שאם הנער דורש הוי סעודת מצוה, משום שמחנכים את הנער לדרוש דהוי כמו חינוך הבית, לפי"ז דוקא אם הנער בעצמו דורש הוי סעודת מצוה, אבל אם אחרים דורשים לא הוי סעודת מצוה.

כתב בן איש חי (פרשת ראה אות יז) ז"ל, "ואם יודע הבן לדרוש בד"ת ידרוש דבר בעתו מה טוב, ואם לאו ידרוש האב, ואם לאו ידרוש ת"ח אחד מן הקרואים" עכ"ל, וכן כתב כף החיים (סימן רכה, יא) שנוהגים לדרוש ולעשות סעודה ביום שנכנס לעול תורה ומצות, שע"י עסק התורה ומצות סעודה יזכה לבחינת הרוח, ואם הבן אינו יודע לדרוש, דורשים לפניו ואם אביו יודע לדרוש הוא יותר טוב משאר אדם עכ"ד, ולכאורה מבואר מדברי בא"ח וכף החיים שגם אדם אחר יכול לדרוש, אכן נראה להדיא שהבא"ח וכף החיים איירי לגבי סעודת בר מצוה בזמנה, אבל אין ראייה מדבריהם שאם עושים אחרי הזמן מועיל שאדם אחר ידרוש, ולכן נראה שאם עושים סעודה אחרי הזמן, ראוי לאפשר לנער לדרוש, אם הנער מסוגל לכך.

¹²⁸ באופן שיום טו אדר חל בשבת, תקנו חכמים לאכול סעודת פורים ביום ראשון טז אדר, וקשה מדוע לא תקנו להקדים לאכול סעודת פורים ביום שישי יד אדר. ועיין בר"ן (מגילה דף ג ב מדפי הר"ף) שכתב ז"ל, "והנך דאכתי לא מטא זמן חיובייהו, פירוש, הקהל קודם זמן חיובו, לא אפשר כדפרישנא לעיל, וכן ספק מילה קודם לכן אי אפשר, דתינוק לאו בר חיובא, וכן סעודת ר"ח ופורים קודם זמנו לאו כלום נינהו" עכ"ל.

מבואר מדברי הר"ן שאם אכל סעודת פורים ביום שישי לאו כלום הוא, ביאור הדברים שיסוד הדין שתקנו לאכול סעודת פורים ביום ראשון בתורת תשלומין למצות סעודת פורים שחל בשבת, אבל ביום שישי כיון שעדיין לא חל חיוב סעודת פורים, לא שייך לאכול

סעודת בר מצוה אחרי חודשיים

ו. מעשה שהיה בנער שנעשה בן יג ביום כג ניסן תש"פ, ולא היה אפשר לעשות סעודת בר מצוה במעמד עשרה גברים, משום סכנת מגיפה, וקבעו לעשות סעודת בר מצוה באולם בחודש תמוז, ושאלו האם יש בזה קיום של סעודת בר מצוה, ונראה שלכתחילה ראוי לעשות סעודה באותו יום שהנער נעשה בן י"ג, או סמוך מיד אחרי שנעשה בן יג, אולם אם לא התאפשר, יש ענין לעשות סעודת מצוה, אפילו שכבר עבר הרבה הזמן, וראוי שהנער בר המצוה ידרוש בסעודה, ויחשב סעודת מצוה¹²⁹.

סעודה לפני שחל חיוב המצוה, לכן אם אכל סעודה ביום שישי לאו כלום הוא, ולפ"ז נראה דה"ה לגבי סעודת בר מצוה, אם עשו סעודה לפני שנהיה בן יג, לא נחשב סעודת מצוה, משא"כ אם עושים סעודה אחרי שנהיה בן יג מועיל בתורת השלומין, וכן כתב בקצות השולחן (סימן סה בדי השולחן סעיף ו) דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה דוקא אם עושים את הסעודה אחרי שנעשה בר מצוה, אבל אם עושים את הסעודה לפני שנעשה בר מצוה, לא הוי סעודת מצוה אפילו אם הנער דורש עכ"ד,

¹²⁹ שאלה: בתקופה שהיה את המגיפה בתוקפה, בחודש ניסן תש"פ, היה הרבה אנשים שעשו ברית מילה לבנם ולא היה אפשרות לעשות סעודת מצוה בעשרה אנשים, וכן היה הרבה נערים שנעשו בר מצוה ולא עשו להם סעודה במעמד עשרה גברים, בחודשיים אייר וסיון היה אסור לעשות שמחות באולם סגור והיה מותר לעשות שמחות רק בשטח פתוח, ואילו בחודש תמוז נתנו רשות לעשות שמחות באולם, ושאלו האם יש ענין לעשות סעודת ברית מילה וכן סעודת בר מצוה בחודש תמוז, על ברית שנעשתה שלושה חודשיים קודם.

תשובה: בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן ז) דן בענין תינוק שיום השמיני לילדתו חל ביום ת"ב, וכיון שאי אפשר לעשות סעודה ביום ת"ב, דחו את הברית ומלו את התינוק ביום עשירי באב, וכתב ז"ל, "ואלו נעשית המצוה בשעתה לא היתה מתבטלת מפני זה הסעודה של מצוה, אם לא נעשית באותו יום היה איפשר לעשותה למחר, והיה לו שכר מילה בזמנה ושכר סעודה, שהי סעודות ר"ח וכן סעודת פורים שחל ט"ו של אדר בשבת היו עושין אותה לאחר השבת, כמו שאמרו בירושלמי וכן כתב ר"ף ז"ל בפ"ק דמגילה, ואם סעודה שהיא מדברי קבלה, אם אי אפשר לעשותה בזמנה מאחרין אותה למחר, כ"ש סעודה של מילה, שאם לא היה איפשר לו לעשותה באותו יום, שמאחרין אותה למחר ושפיר דמי וכן נוהגין כשהמילה היא בערב שבת, שעושין הסעודה ביום השבת" עכ"ל.

מבואר מדברי התשב"ץ שאפשר לעשות סעודת ברית ביום למחרת הברית, ומביא ראיה מדברי הירושלמי שאם ר"ח חל בשבת, עושים סעודת ר"ח ביום א, וכן כתב הפתחי תשובה (יור"ד סימן רסה, טז) בשם חמודי דניאל שאם לא עשו את סעודת הברית ביום המילה יעשו את הסעודה ביום אחר.

ועיין במג"א (סימן תיט סק"א) וכן במשנ"ב (סימן תיט שער הציון סק"ה) שהביאו את דברי הירושלמי שאם ר"ח חל בשבת יעשה סעודת ר"ח ביום ראשון, ולכאורה צ"ב הלא ביום ראשון כבר עבר ר"ח, ולכאורה מוכח דכיון שחל חיוב לעשות סעודה לכבוד יום מסויים, יש קיום מצוה בזה שמעמיד ניהוג שמחה לכבוד היום אפילו אחרי שעבר היום, ולפ"ז לכאורה אפשר לעשות סעודת בר מצוה אפילו שעבר התאריך שנעשה בר מצוה.

כתב פמ"ג (סימן תיט א"א סק"א) ז"ל, "וכן מי שנוהג לעשות סעודת ר"ח כשחל בשבת בא' בשבת, כשיש לו תענית יאר צייט וכדומה ואין רוצה לעשות במוצאי שבת אין להרחיק עד יום ב', רק יעשה בשבת" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שלכתחילה לא ירחיק עד יום ב, אכן אין ראיה מדברי הפמ"ג דאי אפשר לעשות אחרי ב' ימים, אלא כיון דאפשר לעשות בשבת, סובר שעדיף לעשות בשבת אפילו שלא יהיה ניכר כל כך, יותר מאשר ירחיק ב' ימים.

והנה לכאורה יש מקום לטעון שאפילו שמבואר בפתחי תשובה שאפשר לעשות סעודת ברית אחרי יום המילה, וכן מבואר ביש"ש שאפשר לעשות סעודה גם אחרי שנעשה בר מצוה, כל זה דוקא אם עושה את הסעודה סמוך ליום המילה, או סמוך ליום שנעשה בר מצוה, אבל אם עבר ג' חודשיים אין ענין לעשות סעודה.

כתוב (אסתר ח) ליהודים היתה אורה ושמחה ששון ויקר, ואיתא בגמ' (מגילה דף טז, ב) "ששון זו מילה", ועיין בדרשות חתם סופר (דרוש לז' אדר, דף קעט ב; בהוצאה חדשה עמוד רמו) שכתב לחדש שהמן לא גזר שלא יעשו ברית מילה, כיון שמילה מחליש את כח התינוק לכן המן נתן רשות לעשות מילה, אלא המן גזר שלא יעשו סעודת לכבוד מצות מילה, ולכן כתוב ששון זו מילה, שבאותו יום עשו את כל הסעודות של הבריתות שעשו מקודם עכ"ד.

והנה הפסוק ליהודים היתה אורה נאמר ביום שניתן אגרות שניות בכג סיון, והנה במשך ג' חודשיים מיום שניתן אגרות ראשונות לא עשו סעודת ברית, ולפ"ז יש ראיה מדברי חתם סופר שאפשר לעשות סעודה לכבוד מצות מילה אפילו אחרי שעבר ג' חודשיים, וראיה זו הביא הגר"י זלברשטיין שליט"א.

פרק יב

נישואין

א. מברכים ברכת חתנים במעמד עשרה גברים גדולים, וגם החתן מהמניין, יש אומרים שברכת חתנים נחשב דבר שבקדושה, ויש אומרים שלא נחשב דבר שבקדושה, אלא שאין מדריך הכבוד לומר את הברכות בפחות מעשרה¹³⁰.

ב. אם אין אפשרות שיהיה עשרה במעמד החופה, יש אומרים שאסור לעשות נישואין, כיון שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה, ויש אומרים שבשעת הדחק מותר לעשות נישואין בלי עשרה, ולא יברכו את הברכות, והכלה מותרת לבעלה ע"י חופה גם בלי ברכות¹³¹.

כתב של"ה (פרשת תצוה תורה אור) ז"ל, "ששון זו מילה, היתה בטילה ועתה הוחזר כיצד, איתא ריש פרק רבי אליעזר דמילה (שבת קל א) כל מצות שקבלו עליהן ישראל בשמחה, דהיינו שעשו סעודה וכו', ותוספות (שם ד"ה שש) למדו מפסוק (בראשית כא, ח) 'ועש אברהם משתה גדול ביום הגמל, והם התענו שלשה ימים ולילות רצופין, ומסתמא אלפי מילות היו ולא היה סעודה, ועתה חזרו' עכ"ל, מבואר מדברי הי"ש ששעשו סעודת ברית אחרי כמה ימים.

הלכה למעשה: יש ענין לעשות סעודת בר מצוה אפילו באופן שעבר ב' חודשים אחרי התאריך שהנער נעשה בן ג', מלבד דהוי חיזוק לנער לכל החיים, אלא יש בזה קיום מסויים של סעודת בר מצוה, משום דעדיין נמשך השמחה שנכנס לעול תורה ומצות, ועיין שו"ע (סימן ריט, ו) שאם לא בירך הגומל מיד, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה, ועיין בספר שיעורי הגר"ש אלישיב (ברכות עמוד תרמב) שנס מיוחד שמרגיש בו שמחה, יכול לברך הגומל גם לאחר ל יום, אבל אם הנס חלף והלך, לא יברך לאחר ל יום עכ"ל, ולפי"ז נראה דה"ה לגבי סעודת בר מצוה, דהוי סעודת הודאה להשי"ת שהנער נכנס בעול תורה ומצות, כל זמן שמרגיש את השמחה אפשר לעשות סעודה, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאפילו שעבר ב' חודשיים, יש בסעודה קיום של סעודת בר מצוה.

¹³⁰ איתא בגמ' (כתובות דף ז, ב) אמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן תנא מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה, ורבי אבהו אמר מהכא במקלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל, וכתב הר"ן (דף ב א מדפי הר"ף) על ברכת מקור צריך קהל והיינו י', כמו הקהל את העדה, ואין הקהלה פחותה מעדה ועדה [מגילה דף כג ב] היינו י" עכ"ל, וכן פסק הרמב"ם (פ"י מאישות ה"ה) ז"ל, "ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין וחתן מן המנין" עכ"ל, ועיין שו"ע סימן סב ד.

יש להסתפק האם ברכת חתנים נחשב דבר שבקדושה, ועיין במשנה (מגילה דף כג, ב) שהמשנה כוללת את הדין של ברכת חתנים ביחד עם דבר שבקדושה שצריך לברך דוקא בעשרה, משמע דהוי אותו דין. אכן עיין ערוך השולחן (סימן סב, יא) דכתב ז"ל, "אין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין ולא עבדים והחתן מן המניין כו', ואף על גב דלאו דבר שבקדושה הוא כקדיש וקדושה שלא יתאמרו בפחות מעשרה, מ"מ כיון דאומרים שהכל ברא לכבודו לכבוד הנאספים ומזכירין בניין ירושלים, אין מדריך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה [עיין מגילה כ"ג ב] עכ"ל, מבואר מדברי ערוך השולחן שברכת חתנים אי"ז דבר שבקדושה, אלא שאין מדריך הכבוד לומר את הברכות בפחות מעשרה, וכן נראה מלשון פרקי דר"א (פרק יט) שהבאנו לעיל שיסוד הדין שצריך עשרה בנישואין משום עדות.

והגרמ"ש קליין שליט"א הראה לי את השיטמ"ק (כתובות דף ז ב ד"ה גופא) שכתב ז"ל, "מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים. פירוש, סתמא דמילתא שלא כנסן אלא לברכת חתנים, דאי משום עדים או קנין, בתרי סגיא ליה, הא לא כנסן אלא לברכה בלבד, ומפני שדבר שבקדושה הוא לברך את השם כינס עשרה" עכ"ל, מבואר דז' ברכות נחשב דבר שבקדושה.

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רעט) ז"ל, "אין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה: בערוך השולחן כ' אעפ"י שאינו דבר שבקדושה כקדיש וקדושה מ"מ כיון שאומרים שהכל ברא לכבודו ומזכירין בניין ירושלים אין מדריך הכבוד פחות מעשרה, ובענייני דודאי דבר שבקדושה הוא לפי האמת, והא דאיצטרך קרא מיוחד דויקח בועז עשרה אנשים או במקלות עיין כתובות ז' ע"ב היינו דקרא זה מגלה דגם ברכת חתנים דבר שבקדושה, דאין לך קדוש השם גדול מזה שמפרסמים ומברכים על קדושת ישראל ונתקדש השי"ת בזה, ולכן מסיימים בברכת אירוסין מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין, ועיין בפ"י כתובות ח' דברכת נישואין הוא בכלל כל בי עשרה שכיתא שריא" עכ"ל.

¹³¹ כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן אלף קסז) ז"ל, "שאלת עיר שאין בה עשרה בני אדם לברכות נישואין ואי אפשר להביאם שם ממקום אחר, אם מברכין ברכת אשר ברא בפחות מעשרה אם לא, תשובה ברכות חתנים אינה בפחות מעשרה" עכ"ל.

ג. לפי שיטות הפוסקים שבשעת הדחק מותר לעשות חופה בלי עשרה, יעשו חופה בלי ברכות, וכאשר יזמן עשרה יברכו את ברכות הנישואין (חלקת מחוקק סימן סב, ג), יש אומרים שאפשר לברך את ברכות הנישואין רק בתוך ז' ימי המשתה, ויש אומרים שאפשר לברך אפילו אחרי הרבה זמן, כיון שלא ברכו בשעת החופה¹³².

ד. אם בירכו ברכת חתנים בלי עשרה, יש אומרים שבדיעבד יצאו ידי חובה בברכות, ויש אומרים שלא יצאו ידי חובה גם בדיעבד, וצריך לחזור ולברך שנית לפני עשרה¹³³.

חופה על במה

ה. בחתונות גדולות של אדמורי"ם, נהוג שעושים חופה על בימה גבוהה (מעל גובה מטר, עשרה טפחים) והחתן והכלה והרבנים שמברכים את הברכות עומדים על החופה, אם עומדים למטה עשרה אנשים, מותר לברך את הברכות של החופה, אבל יש מקום להדר שיעמדו עשרה גברים מתחת על הבמה של החופה¹³⁴.

כתב בשו"ת תרומת הדשן (ח"ב סימן קמ) ז"ל, "ומה שנעשו ברכותיו בלא עשרה, ולכאורה הוה כלה בלא ברכה ואסורה לבעלה כנידה, אמנם מצאתי בתשובת הרשב"א ובתשובת המיימוני דאינו מעכב בדיעבד כלל וק"ל. ועוד דמסתברא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנידה, היינו בלא חופה, אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושים ברכה בשעת נישואין כו', ובשום מקום ברכות אין מעכבות את המצות, וכי ס"ד אם אין במדינה עשרה, שלא תנשא אשה משום דברכת חתנים בעשרה" עכ"ל, מבואר מדברי תרומת הדשן שאם אין אפשרות, מותר לעשות נישואין בלי עשרה ובלי ברכות.

ועיין בב"י סימן סב שחולק על תרומת הדשן שאם אין עשרה אי אפשר לעשות נישואין, וביאור הדברים משום דכלה בלי ברכה אסורה לבעלה כנדה, והב"י לומד בדברי הרשב"א שכונתו שאם אין עשרה לא יעשו נישואין, אכן הדרכי משה סק"ח כתב שלכתחילה יש להזהר ולהדר אחר עשרה, אבל אם אין עשרה אפשר לעשות נישואין בלי ברכות, דאין הברכות מעכבות, ועיין בערוך השולחן שהקשה על הב"י שהרשב"א לא התכוין לומר שאם אין עשרה לא יעשו נישואין, אלא שאסור לברך את הברכות, ועיין בחלקת מחוקק (סימן סב, ג) ובית שמואל (סימן סב סק"ד) שפסקו שבשעת הדחק מותר לעשות נישואין בלי עשרה ולא יברכו את הברכות, ונראה בביאור הדברים שברכות הנישואין הם ברכות השבח ולכתחילה צריך להודות ולשבח במעמד עשרה, אבל עד כמה שאין אפשרות לומר ברכות השבח בעשרה, מותר לעשות נישואין בלי ברכות השבח.

¹³² עיין ערוך השולחן (סימן סב, יא) שכתב שאפשר לברך אפילו אחרי הרבה זמן וכתב בשם הי"ש שאפשר לברך רק בתוך ז' ימי המשתה, ונראה בביאור שיטת הי"ש שתקנו לברך ז' ברכות רק בזמן שיש חתן וכלה, אבל אחרי שנגמר ז' ימי המשתה, לא שייך לומר ברכות עד כמה שאין לפנינו חתן וכלה.

¹³³ כתב בשו"ת נודע ביהודה (אבה"ע סימן נו) ז"ל, "ועל דבר המסדר קידושין ובירך ברכת אירוסין וברכת נישואין בלי עשרה כו', אבל עם כל זה הקידושין והחופה גמרו קנינם. לא מבעיא לדעת רוב הפוסקים שאין הברכות מעכבות ואף לכתחילה רשאי לעשות נישואין אם אי אפשר למצוא עשרה ורשאי לישא בלא ברכה ואין הברכות מעכבות הביאה וכשיזדמנו לו עשרה יברך, פשיטא שאין כאן שום מיחוש, אלא אפילו לדעת הרשב"א שהביא הב"י (בסימן ס"ב סק"ד) שבמקום שאין עשרה אין לעשות נישואין, מ"מ נראה לפענ"ד אף שלהרשב"א הברכות מעכבות מ"מ כאן שכבר בירך אלא שלא היה שם עשרה זה אינו מעכב, ובדיעבד עלתה הברכה אף בלי עשרה" עכ"ל. מבואר מדברי נודע ביהודה שבדיעבד אם בירך לפני פחות מעשרה יצא ידי חובה בברכות. ועיין בערוך השולחן (סימן סב, ג) שחולק על הנודע ביהודה וכתב דמכל הפוסקים משמע דאם בירך בלי עשרה לא יצאו ידי חובה וצריך לחזור ולברך, ונראה בביאור דברי ערוך השולחן שברכות הנישואין הם ברכות השבח ותקנו להודות ולשבח במעמד עשרה, ואם בירך ביחידות, או בפחות מעשרה לא הוי שבח כלל ולכן חייב לחזור ולברך במעמד עשרה.

¹³⁴ יש להסתפק אם עושים חופה על במה גבוהה עשרה טפחים, נמצא שהבמה היא רשות נפרדת בפני עצמה, ויש עשרה גברים שעומדים למטה, האם מותר לרבנים שעומדים על הבמה לברך את הברכות, או צריך שיעמדו עשרה גברים על הבמה. ועיין משנ"ב (סימן נה, נו) שכתב שאם עומדים עשרה אנשים בחדר אחד ויש אדם בחדר אחר אינו יכול לומר קדיש, ולפ"ז ה"ה אדם שעומד על הבמה כיון שעומד ברשות נפרדת אינו יכול לברך, ובשלמא לפי השיטות שאם רואים אלו את אלו חל צירוף שפיר יכול לברך, אבל לפי השיטות שלא מועיל צירוף ראייה, לכאורה אינו יכול לברך.

ועיין בשו"ע (סימן נה, יט) דש"צ שעומד בתיבה גבוהה עשרה טפחים ורחבה ד מצטרף עם הציבור, משום דהתיבה עשויה לתשמיש בית הכנסת, ומקור הדברים משו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו), ולפ"ז ה"ה הבמה עשויה לתשמיש החופה ואינה עומדת בתור רשות בפני עצמה, אכן שיטת הגר"א דש"צ שעומד בתיבה אינו מצטרף, ועיין בביאור הלכה שהביא את שיטת הגר"א, ולפ"ז ראוי להדר

חצי מנין תחת החופה וחצי מנין מחוץ לחופה

ו. אם עושים חופה במעמד עשרה גברים בדיוק, ועומדים ארבעה גברים מתחת לחופה (חתן; הורים; מסדר קידושין), ועוד ששה גברים עומדים מחוץ לחופה, נחשב שיש עשרה, ומותר לברך שבע ברכות¹³⁵.

ברכת חתנים ממרפסת

ז. אם עושים חופה ברחוב, ועומדים ברחוב עשרה גברים ביחד, ויש אדם מבוגר כגון סבא, שנמצא במרפסת בחלון ביתו, ואינו רוצה לרדת למטה, מחשב שסכנה שידבק, אינו יכול לברך את אחד מברכות הנישואין, כיון שנמצא ברשות אחרת, ואפילו שיש למטה עשרה אנשים, אינו יכול לברך¹³⁶.

לצאת לפי שיטת הגר"א שיעמדו עשרה גברים על הבמה מתחת לחופה, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שחופה על במה ואין עשרה גברים בתוך החופה, הר"ז תלוי במחלוקת הרשב"א והגר"א לגבי תיבה.

¹³⁵ יש להסתפק אם יש עשרה גברים בדיוק ועומדים ארבעה גברים מתחת לחופה ועוד ששה מחוץ לחופה, האם מצטרפים ביחד, אר"ד שהחופה מפרידה ונחשב שאין עשרה ביחד.

כתב בספר נטע שעשועים (קארא; בתחילת הספר בדף של הלכות מהבוטאטש) ז"ל, "אודות חופה הנהוגה, צריך להיות חיבור ארבע זוית החופה להקנים, על גבי הקנים ולא מהצד, וכן שכן ידוע בהיתר צורת הפתח של היתר טלטול בשבת קודש ועל ידי זה הוא ליה בית חתנות כלשון חז"ל והד' קונדסין הם כד' מחיצות, וגם לפיאה ולכלאים, ועל פי דעתא דרבנן לב ב"ד מתנה שיהיה קנוי לחתן בזמנו, על ידי שליח בית דין בזכיה וזהו חופה שמהתורה הקדושה נישואין עושה" עכ"ל.

מבואר מדבריו שצריך לעשות בחופה צורת הפתח בכל הדפנות שיחשב שיש ד' מחיצות, ולכן צריך להניח את הקנים מלמעלה ולא מהצד, כמבואר בשו"ע (סימן שסב, יא) ז"ל, "מהו צורת פתח, קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, אפילו אינו נוגע בהן אלא שיש ביניהם כמה אמות כו', ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים, או לאחד מהן מן הצד, לא מהני" עכ"ל, ועיין בספר עזר מקודש (סימן נה) שחזר ושנה דין זה, ועיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סימן עא) שהביא דין זה, וכן הובא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן ל סק"ז).

ונראה דלפי שיטת הבוטאטש יש מקום לומר שאם יעמדו ארבעה גברים תחת החופה ועוד ששה גברים מחוץ לחופה אינם מצטרפים ביחד, ואי אפשר לברך ברכת חתנים, דכיון שעושים מחיצות בחופה, נמצא שאין עשרה ברשות אחת וצריך לברך ברכת חתנים לפני עשרה שמחוברים ביחד. אולם אם עומדים עשרה אנשים מחוץ לחופה שפיר אפשר לברך בתוך החופה, כיון שיש עשרה ששומעים את הברכות ונחשב שמברך לפני עשרה, אבל בציור שיש חמש שעומדים בתוך החופה ועוד חמש מחוץ לחופה, נמצא שאין עשרה ברשות אחת.

ולכאורה יש לומר דכיון שרואים אלו את אלו מצטרפים ביחד שראיה מצרפת, כמו שמצינו בסימן קצה שב' חבורות שאוכלות בב' בתים אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפים ביחד. אכן שיטת הרשב"ש שמצטרפים רק באופן שבכל בית יש עשר אנשים, אבל אם בכל בית יש חמש אינם מצטרפים ביחד לומר אלו קינו, ועיין בבית אור הלכה שהביא את שיטת הרשב"ש ומצדד להכריע כשיטתו, ולפי"ז ה"ה לגבי צירוף עשרה לברכת חתנים, אם יש חמש וחמש ורואים אלו את אלו, אינם מצטרפים, ולפי"ז אם יש חמש גברים מתחת לחופה וחמש מחוץ לחופה, אפילו שרואים אלו את אלו, יש צד גדול לומר שאינם מצטרפים.

ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שלמעשה לא נוהגים כמו הבוטאטש להקפיד לעשות צורת הפתח בחופה, וכיון שלא מתכונים לשם מחיצה, אפילו אם באמת יש צורת הפתח אינה מפרידה, אבל מי שנוהג כמו הבוטאטש, יש מקום לומר שצריך שיעמדו עשרה מחוץ לחופה, ויש מקום לומר שדומה לדין המבואר בשו"ע (סימן נה, יט) דש"צ בתיבה מצטרף עם הציבור עכ"ד.

ולכאורה יש להקשות לפי שיטת הבוטאטש שצריך לעשות צורת הפתח בחופה, א"כ גם בציור שעומדים עשרה אנשים מחוץ לחופה, הלא בדרך כלל אין בתוך החופה עשרה אנשים, א"כ יהיה אסור לברך לברך ברכת חתנים, כיון שצריך לברך ברכת חתנים בעשרה, ועיין במש"ב (סימן נה, נו) שאם יש עשרה אנשים בבית אחד ואדם אחד נמצא בחדר אחר אינו יכול לומר קדיש, מבואר שאפילו שיכול לענות לדבר שבקדושה מ"מ אסור לומר דבר שבקדושה, א"כ יהיה אסור לברך מתחת לחופה, אפילו אם יש עשרה אנשים מחוץ לחופה, וכעת ראיתי בספר נחלה לישראל (היבנר; סימן כב) שהקשה כן על דבר הבוטאטש, וכתב שאם המברך יעמוד על המפתן של החופה, שפיר יכול לברך דהוי כמו ש"צ שעומד על המפתן שיכול לצרף.

¹³⁶ יש להסתפק אם עושים חופה ברחוב במעמד עשרה גברים שנמצאים ביחד, האם מותר לאדם שנמצא ברשות אחרת, כגון שעומד בתוך בית בחלון הסמוך, האם אסור לברך, כיון שצריך לברך ברכת חתנים בעשרה, ואפילו שיש עשרה למטה, כיון שנמצא ברשות אחרת, אינו יכול לברך, לפי השיטות שלא חל צירוף ע"י ראייה, או שמספיק שמברך לפני עשרה, וכיון שיש עשרה למטה יכול לברך.

סעודת חתונה בחדרים נפרדים

ח. בתקופת מגיפה שאסור להתכנס ביחד הרבה אנשים, מחשש סכנה הדבקה, יש עיצה לעשות את סעודת החתונה, או סעודת שבע ברכות בוילה שיש בה כמה חדרים נפרדים, אם אפשר לשמוע מחדר לחדר, יברכו שבע ברכות רק בחדר המרכזי, וישמעו את השבע ברכות בכל החדרים, ואפילו שבכל חדר יש עשרה אנשים, לא יברכו שבע ברכות בנפרד¹³⁷.

ט. אם בכל חדר יש קבוצה של עשרה גברים, ואין אפשרות לשמוע מחדר לחדר, יעשו זימון בנפרד בכל חדר, ויברכו שבע ברכות בנפרד בכל חדר, כיון שכולם אוכלים מהסעודה שהכינו לכבוד החתונה, ואין צריך שהחתן והכלה יבואו לכל חדר לשמוע את הברכות, ואפילו שכל קבוצה לא רואה את הקבוצה השניה, כל קבוצה של עשרה גברים שנמצאים בחדר נפרד, מברכים שבע ברכות בנפרד¹³⁸.

ועיין במשנ"ב (סימן נה, נו) שאם יש עשרה אנשים בבית אחד ואדם אחד נמצא בחדר אחר אינו יכול לומר קדיש, מבואר שאפילו שיכול לענות לדבר שבקדושה מ"מ אסור לומר דבר שבקדושה, ונראה שלפי המשנ"ב אסור לברך ברכת חתנים ממרפסת אפילו שיש למטה עשרה ומברך לפני כל העשרה כיון שלא נמצא ביחד עם העשרה באותה רשות.

ונראה דתלוי בשאלה האם ברכת חתנים היא דבר שבקדושה, או שיש רק דין לברך לפני עשרה, דאם נאמר דלא הוא דבר שבקדושה, אלא רק יש דין לברך במעמד עשרה מותר לברך במרפסת, כיון שיש למטה עשרה ומברך לפני עשרה שמצורפים ביחד, אולם שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאסור לברך ברכת חתנים ממרפסת עד שיהיה באותה רשות ביחד עם העשרה, כיון שברכת חתנים נחשב דבר שבקדושה.

מעשה היה (ל"ג בעומר תש"פ) באחד מגדולי זקני הדור שליט"א שהיה מסדר קידושין ועשו את החופה בחצר ביתו, והיות ויש סכנת הדבקה בפרט למבוגרים, לכן לא יצא מביתו, אלא בירך את ברכת האירוסין ממרפסת של ביתו.

ועיין שו"ע (סימן לד, ד) שברכת אירוסין צריך עשרה לכתחילה, ועיין בבית שמואל סק"ז שכתב דאם אין עשרה אינו מעכב, ונראה לבאר דכיון שרק לכתחילה צריך עשרה, לכן כנראה סמך על שיטות הפוסקים דחל צירוף ע"י ראייה, אבל לגבי ברכות הנישואין כיון שחייבים לברך בעשרה, ואם אין עשרה הוא ברכה לבטלה, יש להקפיד שהמברך יהיה באותה רשות ביחד עם העשרה ולא יברך ממרפסת שנמצא ברשות אחרת.

¹³⁷ דין זה שכתבנו שיכולים להצטרף ולענות לזימון, אפילו שאוכלים בב' חדרים נפרדים, נאמר באחד מב' אופנים. א. מקצת רואים אלו את אלו דהיינו שרואים מחדר לחדר. ב. גם באופן שלא רואים כלום מחדר לחדר, אבל יש מלצרים משותפים שמגישים את האוכל לכל הסועדים, המלצרים מצרפים את ב' הקבוצות, אבל אם אין מקצת שרואים אלו את אלו וגם לכל חדר יש מלצרים נפרדים, אינם מצטרפים לזימון אפילו שכולם אוכלים מסעודת החתונה, כמבואר בביאור הלכה (סימן קצה, א). ומה שכתבנו שאם שומעים מחדר לחדר יברכו ברכת חתנים רק בחדר המרכזי, כן מבואר בערוך השולחן (סימן סב, לז) שאם אפשר לשמוע מחדר לחדר, יברכו רק בחדר אחד.

¹³⁸ כתב הרא"ש (סוכה פ"ב סימן ח) ז"ל, וי"א שאם אוכלים בד' או בה' בתים שאין מברכין שהשמחה במעונו וברכת חתנים אינו אלא בבית החופה כדמשמע הכא שאין שמחה אלא בחופה, ונראה שאם יש שמש ששימש בכל הבתים השמש מצרפן ומברכין בכולן ז' ברכות, כדאמר בפרק שלשה שאכלו (דף נ ב) גבי שתי חבורות שאוכלים בשני בתים שהשמש מצרפן לזימון, וה"ר יחיאל אמר בשם ה"ר יהודה שאפילו אין שם שמש, כיון שהתחילו לאכול עם אותם שבחופה כולם חשובים כאחד לשמחה ומברכין ברכת חתנים, כיון שאוכלין מסעודה שתקנו בשביל החופה וכן עמא דבר" עכ"ל, מבואר מדברי הרא"ש שאם אוכלים בכמה בתים, אפילו אם אין שמש שמצרף, מברכים ברכת חתנים, ועיין בטור סימן קצה שהביא את הרא"ש, ועיין ט"ז (סימן קצה, ג) שכתב שאפילו אם רשות הרבים מפסיקה בין ב' הקבוצות, כל קבוצה יכולה לברך שבע ברכות, וכן הובא בשו"ע (אבה"ע סימן סב, י). והנה משמע מדברי הרא"ש ושו"ע שיברכו שבע ברכות בכל בית בנפרד, וקשה מאוד הלא בפשוטות החתן והכלה צריכים לשמוע את השבע ברכות, א"כ מדוע אפשר לברך בכל בית בנפרד.

כתב ערוך השולחן (סימן סב, לז) ז"ל, "כיון שאותם שבשארית הבתים התחילו לאכול כשהתחילו אותם האוכלים עם החתן ולא דווקא ברגע אחד אלא כלומר שכולם באו בשביל השמחה אך מפני דוחק המקום נפרדו בפ"ע לחדרים אחרים וכולם חשובים כאחד לברך ברכת חתנים כיון שאוכלים כולם מהסעודה שהתקינו להחופה וכיון שכולם אין ביכולתם לשמוע הברכות מפי המברך בשולחנו של החתן לכן יברכו בפ"ע השבע ברכות, ואף על גב דהחתן והכלה לא ישמעו הברכות מפי אלו מ"מ אין זה כלום דזה שנהגו להביא גם

צירוף ראייה לגבי ברכת חתנים בעשרה

י. אם אוכלים את סעודת החתונה או סעודת שבע ברכות, בב' חדרים נפרדים ורואים אלו את אלו, כגון שאוכלים בב' חדרים של וילה אחת, או בב' מרפסות, בכל חדר או בכל מרפסת יש קבוצה של חמשה גברים, אפילו שב' הקבוצות רואים אלו את אלו, ואפילו שיש מלצרים משותפים לב' הקבוצות, יש ספק האם מצטרפים לעשרה, לכן לא יברכו שבע ברכות, עד שיתכנסו עשרה גברים בחדר אחד¹³⁹.

יא. אם אוכלים את סעודת החתונה בב' וילות, ויש רשות הרבים מפסיקה באמצע בין ב' הבתים, אם יש בכל בית עשרה גברים, עושים זימון בנפרד בכל בית, ואינם יכולים להצטרף לענות לזימון שעושים בבית השני, אפילו אם רואים אלו את אלו, ויכולים לשמוע מבית לבית, ואפילו שיש מלצרים משותפים, דכיון שרשות הרבים מפסיקה בין ב' הבתים, אינם מצטרפים לזימון, אבל כל קבוצה יכולה לברך בנפרד שבע ברכות¹⁴⁰.

אשר ברא

יב. בשבעת ימי המשתה, מותר לברך ז ברכות, רק במעמד עשרה גברים, אם אין עשרה אלא רק שלושה גברים שאכלו, אפילו שלא מברכים שבע ברכות, מ"מ עושים זימון ואומרים שהשמחה במעונו, ומברכים אחרי ברכת המזון ברכת אשר ברא. לפי שיטת הרמ"א מותר לברך דוקא אם הזמינו שלושה גברים שבאו במיוחד לכבוד סעודת חתן ואינם מבני הבית, אבל אם החתן אוכל ארוחת צהרים בבית חמיו, ואוכל עם חמיו ואח של אשתו הבחור, לא מברכים אשר ברא, ולפי שיטת השר"ע גם באופן שאוכלים שלושה גברים

את הכלה לשמוע הברכות אין זה לעיכובא אלא מנהג יפה לפי שהברכה היא על הצלחת שניהם, ראוי שיעמדו לשמוע את הברכות אבל אין זה לעיכובא [יש"ש] עכ"ל.

מדברי ערוך השולחן שהחתן וכלה אינם חייבים לשמוע את הז' הברכות, דעיקר חיוב הברכות מוטל על הציבור, ביאור הדברים דהוי חיוב על הציבור לברך להודות לה' על הבריאה של חתן וכלה, וכן כתבו בשו"ת התעוררות התשובה (ח"ב סימן פא) וכן בתבואות שור (יור"ד סימן א ס"ק נט) שעיקר חיוב הברכות מוטל על הציבור והוכיחו כן מדברי השר"ע בסימן סב.

¹³⁹ יש להסתפק אם יש ב' קבוצות של חמש וחמש בב' חדרים נפרדים ורואים אלו את אלו, האם יכולים לברך ברכת חתנים, ונראה שלפי שיטת הפר"ח ופמ"ג בסימן נה שמועיל צירוף של רואים אלו את אלו לגבי תפילה בציבור לומר דבר שבקדושה, ה"ה מועיל צירוף לגבי ברכת חתנים, אכן יש להסתפק לפי שיטת הרבה פוסקים שלא מועיל צירוף ראייה לגבי תפילה בציבור, האם מועיל צירוף של רואים אלו את אלו לגבי ברכת חתנים, והנה יש שטענו שתלוי במחלוקת הפוסקים האם ברכת חתנים הוי דבר שבקדושה, שהבאנו לעיל, שלפי ערוך השולחן (אבהע"ז סימן סב, יא) דלא הוי דבר שבקדושה, אלא שמדרך הכבוד לברך בעשרה, לפי"ז מותר לברך בעשרה שרואים אלו את אלו, אבל לפי השיטמ"ק בכתובות שכתב שברכת חתנים הוי דבר שבקדושה, לפי"ז לפי שיטת הפוסקים שלגבי תפילה בציבור לא מועיל צירוף של ראייה, גם לגבי ברכות נישואין לא יועיל צירוף ראייה.

אכן יש להעיר שהלא לגבי זימון מבואר במשנה (ברכות דף ג) שמועיל צירוף של רואים אלו את אלו, אלא שנחלקו הפוסקים האם תפילה בציבור דומה לזימון, או שתפילה בציבור יותר חמור מזימון, ולכאורה נראה דכיון שלגבי זימון לכו"ע חל צירוף ע"י שרואים אלו את אלו, א"כ גם לגבי ברכת חתנים בעשרה, חל צירוף של עשרה ע"י שרואים אלו את אלו.

ונראה שלפי שיטת שו"ת הרשב"ש (סימן לז) שפסק שגם לגבי זימון מועיל מקצת רואים אלו את אלו רק בציור שיש עשר ועשר, אבל אם יש חמש וחמש, לא חל צירוף לגבי זימון, לפי"ז ה"ה לגבי ברכת חתנים אם יש בחדר אחד חמש, ובחדר השני עוד חמש, לא חל צירוף ואי אפשר לברך ברכת חתנים, ועיין ביאור הלכה (סימן קצה, א) שמצדד להלכה כמו הרשב"ש, ונראה דכל מה שפסק שו"ע (סימן סב, י) שמברכים ברכת חתנים בכמה חדרים, איירי בציור שיש בכל חדר עשרה אנשים, וכן מוכרח דהרי כתב שיברכו בנפרד בכל חדר, אבל אין ראייה מדברי שו"ע שמצדדים ביחד חמש וחמש.

ושמעתי הלכה למעשה מהגרמ"מ לובין שליט"א שלכתחילה אין לברך ברכת חתנים אם יש ב' קבוצות של חמש וחמש אפילו שרואים אלו את אלו, כיון שלפי שיטת הרשב"ש אינם מצטרפים, והביאור הלכה מצדד לפסוק להלכה כמו שיטת הרשב"ש, ואפילו שבסימן נה פסק המשנ"ב לגבי תפילה שחל צירוף ע"י שיש חמש וחמש שרואים אלו את אלו, דלא כרשב"ש, היינו רק בשעת הדחק שאי אפשר להכנס לחדר אחד, אבל עד כמה שיש אפשרות שיתאספו עשרה בחדר אחד, לכתחילה אין לברך ברכת חתנים במצב שיש ב' קבוצות של חמש וחמש בב' חדרים נפרדים, משום דלפי הרשב"ש אינם מצטרפים לעשרה עכ"ד.

¹⁴⁰ ביאור הלכה סימן קצה, א, ד"ה בשום ענין.

מבני הבית, מברכים אשר ברא ואומרים שהשמחה במעונו, אבל אם אין זימון, כגון שאוכלים רק ב' גברים, לא מברכים אשר ברא גם לפי שו"ע¹⁴¹.

¹⁴¹ עיין שו"ע סימן סב ד, ועיין ברמ"א סעיף ז שמברכים אשר ברא רק אם הזמינו ג' אנשים מבחוק, ולפי השו"ע אם אוכלים שלושה בני בית מברכים אשר ברא, אכן מבואר בפוסקים דשו"ע גם מודה שמברכים אשר ברא רק אם יש שלושה שעושים זימון, אפילו דשו"ע לא הזכיר שמברכים רק בשלושה מסתבר שמודה להרמ"א בחלק זה שמברכים רק אם עושים זימון.

פרק יג

מה נחשב מגיפה

להכנס לבית הכנסת

א. בזמן שיש מגיפה בעיר, ולא מתפללים בציבור בבית הכנסת, ראוי לא להכנס לבית הכנסת, ויש להודיע לגבאים שלא יכנסו, כיון שמלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת, אם הגבאים מוכרחים להכנס, רצוי שיכנסו שתיים ביחד, וישמרו על מרחק אחד מהשני, ולא יכנס אדם אחד לבד¹⁴².

ב. הסימן לקבוע האם יש דבר בעיר, אם בעיר של חמש מאות אנשים, מת אדם אחד, ובמשך ג' ימים רצופים מתו שלושה בני אדם, זהו הסימן שיש דבר בעיר, ביאור הדברים שאם מתו לפחות חמישית מאחוז מתושבי העיר זהו סימן לדבר, ולפי"ז עיר שיש בה מאה אלף תושבים, נחשב דבר רק אם מתו כל יום מאתיים בני

¹⁴² איתא בגמ' (ב"ק דף ט, ב) "ת"ר דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, שמלאך המות מפקיד שם כליו, וה"מ היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה", מבואר מדברי הברייתא שאם לא מצלו עשרה, מלאך המות מפקיד כליו, ועיין בשטימ"ק שכתב ז"ל, "כן לענין מלאך המות בשעת הדבר אין מביא עמו כל כליו, שכבר ניתנה רשות להשחית ולחבל בנקל והוא מפקידים במקום אחר והולך לו, ואומר התלמוד דמסתמא בבית הכנסת הוא מפקידם, הילכך אומר אל יכנס אדם בבית הכנסת" עכ"ל, ולכן יש להזהיר את הגבאים והציבור שלא יכנסו כלל לבית הכנסת בימים אלו, וצ"ב מה הסיבה שמלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת.

ועיין בשו"ת הרשב"ש (סימן קצה) שהביא את הגמ' בב"ק וכתב, ז"ל, "וכונת זה המאמר הוא, שבית הכנסת שאין שם מלמדי תנוקות ראויים הם לעונש, וכמו שאמרו בפ"ב דשבת בעון ביטול תורה בנים מתים, שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו, ושהעולם מתקיים בהבל פיהם, וכן בית הכנסת שאין מתפללין בו עשרה חייבים הם עונש, כמו שאמרו בפרק השולח ובפרק שלשה שאכלו כיון שהקב"ה בא לבית הכנסת ואינו מוצא שם עשרה מיד כועס, זהו כונת שמלאך המות מפקיד שם כליו, כלומר שזה מחייב מיתה, והתקנה היא שלא ילך יחיד אלא בצבור להתפלל ולחזור בתשובה, שתפלת צבור נשמעת" עכ"ל.

מבואר מדברי הרשב"ש שמבאר את הגמ' שמלאך המות מפקיד כליו בתור עונש על זה שלא באים להתפלל בבית הכנסת, וצ"ב הלא כיון שיש דבר בעיר יש סכנה לצאת מהבית, כמבואר בגמ' (ב"ק דף ט, ב) דבר בעיר כנס רגליך, שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ואומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, ולפי"ז צ"ב מדוע נענשים על זה שלא מתפללים בציבור, ונראה ליישב שדבר מגיע בעוון הדור, ולכן אפילו שבזמן של המגיפה אסור לצאת מפתח הבית בגלל הסכנה, מ"מ כיון שהסכנה מגיעה בעוון הדור, לכן יש תביעה על ביטול התפילה בציבור, אפילו שלמעשה אין אפשרות להתפלל.

יש להסתפק האם אפשר להכנס לבית הכנסת שתי אנשים ביחד, ויש לדייק מלשון הברייתא, ת"ר דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, משמע שעיקר הקפידא שלא להכנס לבד, אבל שתיים ביחד יכולים להכנס, אכן הריב"ש כתב ז"ל, "והתקנה היא שלא ילך יחיד, אלא בצבור, להתפלל ולחזור בתשובה", ונראה שמבאר את הברייתא, שלא יכנס יחיד אלא דוקא בציבור, דהיינו להתפלל בציבור, אחרי שיעבור הסכנה, ונראה עכ"פ שאם הגבאים מוכרחים להכנס לסדר את התאורה, יכנסו ב' ביחד, ולא להכנס לבד, כיון שלפי פשוט לשון הברייתא, משמע שעיקר הקפידא לא להכנס יחיד, ולפי"ז בשעת הצורך יכולים להכנס ב' אנשים ביחד, ועיין בגמ' (ברכות דף ג, א) שלא נכנסים לחורבה מפני המזיקין, ובתרי ליכא מזיקין.

ועיין בגמ' (שבת דף כד, ב) שתיקנו ברכת מעין שבע בליל שבת משום סכנה, וכתב רש"י שבת כנסיות שלהם לא היו בישוב אלא היו בשדה והיה שכיח שם מזיקין, ולפי"ז יש שרצו לטעון דכל מה שמבואר בגמ' שמלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת, רק בבית הכנסת שלא נמצא במקום ישוב, ועיין תוס' ברכות דף ב, שחילקו בין בית הכנסת שלהם לבית הכנסת שלנו.

ועיין במיוחס לר"ן (שבת דף כד, ב) ז"ל, "פירוש משום סכנת מזיקין שלא היו בתי כנסיות שלהן בישוב וכל שאר לילי החול היו עוסקין איש למלאכתו ולא היו באין לבית הכנסת אלא בגמרו מלאכתו מתפלל ערבית בביתו, ובערב שבת היו באין לבית הכנסת וחששו חכמים שיש מהן שאין ממהרין לבוא ושוהין בב"ה להתפלל אחר תפלת הצבור, ואיכא סכנה בלילי שבתות כדקיימא לן דבליילי שבתות ובליילי רביעיות רגילין מזיקין ליכנס בישוב שלילית מהלכת בשני לילות הללו, ושמא ישאר יחיד בבית הכנסת, ובית עלול, שמלאך המות מפקיד שם את כליו, ואם ישאר יחיד המתאחר שם ינוק בה לפיכך האריכו חכמים את תפלת ערבית כדי שימצא גם העצל את הצבור בבית הכנסת, אבל ב"ט לא הוצרכו לתקן דהא אין סכנה אלא בשני לילות הללו, וכיון דאין עיקר תפלה זו אלא משום תקנה לא החמירו חכמים להזכיר בה "ט" עכ"ל, ועיין באורחות חיים (תפילה אות פט), ועיין בספר צדקת הצדיק אות לו שהאריך בזה.

אדם, ובמשך שלושה ימים מתו בסה"כ שש מאות בני אדם, ועיר שיש בה 200,000 תושבים, נחשב דבר רק אם מתו בשלושה ימים אלף מאתיים בני אדם¹⁴³.

¹⁴³ הגדרת דבר שמתו חמישית של אחוז אחד מתושבי העיר

תנן (תענית דף יט, א) וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת, איזהו דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלושה ימים זה אחר זה, הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר.

כתב הרמב"ם (פ"ב מתעניות ה"ה) ז"ל, "ועל הדבר, איזה הוא דבר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלושה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלושה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, וכן לפי חשבון זה, ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לענין זה" עכ"ל. ועיין שו"ע (סימן תקע"ו, ב) שהעתיק את לשון הרמב"ם, ומקור הדברים נובע מדברי הברייתא (תענית דף כא, ב).

מבואר מדברי הרמב"ם ושו"ע שהסימן לקבוע האם יש דבר בעיר, אם בעיר של חמש מאות אנשים, מת אדם אחד, ובמשך ג' ימים רצופים מתו שלושה בני אדם, זהו הסימן שיש דבר בעיר, ביאור הדברים שאם מתו לפחות חמישית מאחוז מתושבי העיר זהו סימן לדבר, ולפי"ז עיר שיש בה מאה אלף תושבים, נחשב דבר רק אם מתו כל יום מאתיים בני אדם, ובמשך שלושה ימים מתו סה"כ שש מאות בני אדם, ועיר שיש בה מאתיים אלף תושבים, נחשב דבר רק אם מתו בשלושה ימים אלף ומאתיים בני אדם.

ומעתה לפי"ז טענו לומר דבזמננו שיש מגיפת קורונה בארץ ישראל, לא נחשב מגיפה, כיון שלא מתו בכל עיר כל כך הרבה בני אדם, ולכן מותר להכנס לבית הכנסת, ולא נחשב מגיפה לגבי כל דיני מגיפה, ונראה לענ"ד לומר שגם המגיפה שבזמננו נקראת דבר.

אסכרה

איתא בגמ' (תענית דף יט ב) ואסכרא בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה בזמן שאין בה מיתה אין מתריעין עליה, וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מתעניות הלכה יג) ז"ל, "על החללים כיצד, הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה או חרחור וכיוצא בהן והיו מתים באותו החולי, הרי זו צרת צבור וגוזרין לה תענית ומתריעין, וכן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורה, ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו, אבל חכוך יבש צועקים עליו בלבד" עכ"ל, ועיין שו"ע (סימן תקעו, ה) שמעתק לישון הרמב"ם, יש להתבונן מדוע הרמב"ם ושו"ע לא כתבו לגבי אסכרה את התנאי שמתו ג' בני אדם בשלושה ימים.

כתב הריטב"א (תענית דף יט, א) ז"ל, "ועוד כתב הרב ז"ל שאם נפל חולי אחד בבני העיר לאנשים הרבה כגון אסכרה וכיוצא בהן ומתים מאותו חולי מתריעין ומתענין עליהם, ונפקא ליה לרב ז"ל מיהא דתניא לעיל ואסכרה בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה, ולא נתפרש בתלמוד גם בדברי הרב ז"ל כמה מתים ימותו ובכמה ימים אם הוא כעין דבר אם לאו, ונראה שבענין זה שהחולי נתפשט בעיר כבר מכיון שמתו מחמת חולי זה עצמו ג' אנשים בין ביום אחד או יותר, מתענים ומתריעין עליו, ולא אמרו בדבר אותו שיעור אלא כשאין חולי שלהם שוה" עכ"ל.

מבואר מדברי הריטב"א דכל התנאי שמבואר בגמ' לגבי דבר שדוקא אם מתו ג' בני אדם בג' ימים, משום שמדובר בבני אדם שמתו סתם ולא ידוע מה סיבת המות ויש מקום לתלות את סיבת המוות במקרה, ולכן יש תנאי שדוקא אם מתו שלושה ימים ברציפות הוי חזקה, ביאור הדברים שהחזקה היא סימן לומר שמתו מחמת סיבה משותפת שיש דבר בעיר, אבל באסכרה, כיון שיודעים את סיבת החולי, לכן אם מתו ג' בני אדם, אפילו שמתו ביום אחד או במשך כמה ימים, מתענים ומתריעין, כיון שיודעים ברור שמתו כולם מחמת אותה סיבת המחלה.

ונראה להביא ראיה ברורה להריטב"א דמבואר בגמ' (תענית דף כא, ב) שלפי רבי מאיר שקירב נגיחותיו חייב, גם אם מתו ג' בני אדם ביום אחד הוי דבר, והנה יסוד הדין שקירב נגיחותיו חייב, משום שרבי מאיר סובר דשור שנוגח ביום אחד ג' פעמים, יש ראיה שהשור נגח, ולכן ה"ה בג' בני אדם שמתו ביום אחד, יש ראיה לומר שכולם מתו מחמת סיבה משותפת של דבר, ולפי"ז באופן שידוע סיבת החולי אין צריך שימותו דוקא בג' ימים, אלא ה"ה אם מתו במשך כמה ימים, או שמתו ביום אחד, הוי ראיה שיש דבר.

והנה מצינו עוד חילוק בין דבר לאסכרה, דמבואר ברמב"ם ושו"ע לגבי דבר שאם מתו נשים או קטנים או זקנים אין זה סימן שיש דבר, משא"כ לגבי אסכרה או חולי לא הזכירו הרמב"ם ושו"ע שאם מתו נשים או קטנים לא מתענים, ונראה בביאור הדברים שדוקא לגבי דבר, אם מתו נשים או קטנים אין זה סימן לדבר, דכיון שנשים וקטנים הם חלשים מחמת טבעם, לכן יש אפשרות לתלות את סיבת המוות בחולשתם, ואין המוות מוכיח שיש דבר בעיר, משא"כ לגבי אסכרה, אם מתו נשים וקטנים מחמת אסכרה וגם התפשט החולי בעיר, שפיר מתענים, כיון שמדובר שיודעים שמתו מחמת חולי אסכרה, לכן אין שום חילוק האם מתו נשים וקטנים או שמתו גברים.

ש"ת דברי מלכיאל

כתב בש"ת דברי מלכיאל (ח"ב סימן צ) ז"ל, ועיקר נראה דרק הדבר שנזכר בש"ס שלא היה חולי מיוחד רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל. בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי שזה מוכיח שהחזק הדבר ונשתנה האויר. וכ"כ הב"י סי' תקע"ו ע"ש. אכן החולי שנקרא אצלנו חלי רע. כיון שנראתה מחלה זו באיזה בני אדם ניכר שנשתנה ונתקלקל האויר. ואף שלא מתו החולים בכ"ז מה שנחלו הרבה בנ"א על מחלה זו מורה על שינוי האויר וקלקולו. ולזה נראה שאם חלו הרבה בנ"א על מחלה זו שפיר מיקרי שהחזקה מחלה זו. ויש לפטור מאבילות בשביל ביעתותא" עכ"ל.

מה מספר המתים להתענות על אסכרה

איתא בירושלמי (פ"ג דתענית ה"ה) "תני אסכרה כל שהוא שנים בדבר ואחד באסכרה, איתא חמי אסכרה כל שהיא ואת אמר הכין, לכן צריכה כשהתריעו על האסכרה והלכה לה, ואחר כך מתו שנים בדבר **ואחד באסכרה**", מבואר מדברי הירושלמי שאפילו אם מת אדם אחד באסכרה, מתענים על האסכרה.

כתב בשיירי קרבן על הירושלמי ז"ל, "כתב הריטב"א ז"ל כתב הרמב"ם שאם נפל חולי אחד לאנשים הרבה מבני העיר כגון אסכרה וכיוצא בהן ומתים מאותו חולי מתריעין ומתענים עליהם ונפקא ליה להרב ז"ל מהא דתניא ואסכרה בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה ולא נתפרש בש"ס גם בדברי הרב ז"ל כמה מתים ימותו ובכמה ימים אם הוא כעין דבר אם לאו, ונראה שבענין זה שהחולי נתפשט בעיר כבר מכיון שמתים מחמת חולי זה עצמו ג' אנשים בין ביום א' או יותר מתענים ומתריעין עליו, ולא אמרו בדבר אותו שיעור אלא כשאין חולי שלהם שוה ע"כ **ותימא הרי מפורש כאן דאסכרה כל שהוא ואפילו מת אחד מתריעין עליו**, וכן משמע לשון הברייתא השנויה בבבלי ו"ל וצ"ע" עכ"ל. מבואר מדברי השיירי קרבן שמוכיח מדברי הירושלמי שאפילו אם מת אדם אחד מהאסכרה וגם התפשטה המחלה מתענים עליה, דלא כהריטב"א.

כתב משנ"ב (סימן תקע"ו, יח) ז"ל, "אכן לפי מה שמבואר בב"י בשם הירושלמי מוכח דלענין אסכרה **אפילו לא מת ממנה רק אחד מתענין עליו, ונראה דמ"מ דוקא כשירד חולי זה להרבה אנשים**, אף שלא מת עדיין רק אחד מהן צריך להחמיר וכדמשמע לשון השו"ע אבל אי לא"ה לא ועיין בלח"מ שדעתו דבעינן שימותו ממנה שני אנשים (ואשתמיטתיה דברי הב"י בשם הירושלמי וכן הריטב"א) עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שאם מת אדם אחד בלבד והחזק החולי בעיר להרבה אנשים מתענים עליו, ולפ"ז בבני ברק וכן בירושלים שיש בכל אחת יותר מאלף וחמש מאות חולים, מספיק שיש אדם אחד בכל עיר שמת מהחולי דנקרא אסכרה ומעיקר הדין צריך לגזור תענית, אלא שבזמננו לא גוזרים תענית שיש דבר, כמו שפסק משנ"ב (סימן תקעו, ב).

באיזה צורה הדבר ממית

כתב בית יוסף (סימן תקעו) ז"ל, "ויש לדקדק למה לא חילקו בין אם מתו שלשה מתים בשלשה ימים לחמש מאות רגלי למתו ביום אחד או בארבעה ימים, כשם שחילקו בדבר ואפשר דשאני דבר **שהוא שינוי אויר הממית** בלי שהיית זמן בחולי, וכל שאינו באותו ענין שמתו שלשה בשלשה ימים בעיר המוציאה חמש מאות רגלי אינו דבר קבוע אלא אקראי בעלמא ואינו עשוי להתעכב הילכך אין מתענין עליו וכבר כתבתי בסמוך מה שאמרו בירושלמי (פ"ג ה"ה) אסכרה כל שהיא" עכ"ל. מבואר מדברי בית יוסף כמו יסוד דברי הריטב"א אלא שמוסיף שתהליך המוות של דבר משום שיש שינוי אויר שגורם את המוות.

איתא בגמ' (ב"ק דף ס, ב) רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי דכתיב כי עלה מות בחלונינו, וצ"ב מדוע רבא סגר את החלונות, כתב בש"ת הרשב"ש סימן קצה ז"ל, "ואחר שנמשך הענין עד כאן אשוב לברר מה שכתבתי למעלה מפרק הכונס, רבה בעידן רתחא הוה סכר כווי דכתיב כי עלה מות בחלונינו, פירוש שרבה היה סובר מה שסברו הרופאים בזה **כי האויר הנכנס מהחלון** הוא יותר מזיק לפי שהוא נכנס דק והוא נכנס באברים" עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"ש שיש מות שנגרם ע"י האויר ולכן רבא היה סוגר את החלונות.

כתוב בפסוק (תהילים צא, ה, ו) לא תירא מפחד לְיָלָהּ מִחַץ יְעוֹף יוֹמִים, מְדַבֵּר בְּאֶפֶל יְהִלָּךְ מִקְטָב יְשׁוּד צְהַרִים, וכתב רש"י מחץ יעוף יומם שד המעופף כחץ, מדבר, ומקטב שמות שדים הם, זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים" עכ"ל, מבואר מדברי רש"י שיש שדים מסוימים שמזיקים עם הדבר, ולפי רש"י ביאור הפסוק ישוד צהרים מלשון שד שמזיק בצהרים.

כתב אבן עזרא (תהילים שם) ז"ל, "מדבר כי רוב הדבר בלילה הוא, **אם היתה הסבה קור ואם מחום** יהיה ביום צהרים, וקטב כמו דבר והטעם כריתה אהי קטבך שאול, **וטעם ישוד שישוד הרוחות** ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרים כי ישוד מגזרת שדים" עכ"ל, מבואר מדברי אבן עזרא שמפרש את הפסוק שהדבר מזיק ע"י השתנות האויר, ומפרש את הפסוק שישוד הרוחות.

על איזה עבירה מגיע דבר

תנן (אבות פרק ה, ח) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה:

איתא בגמ' (שבת דף לג, א) בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחמם במשקל דכתיב והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית וגו' ואין ברית אלא תורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתב בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים וגו' וכתב יען וביען במשפטי מאסו כו', תנו רבנן אסכרה באה לעולם

על המעשר רבי אלעזר ברבי יוסי אומר על לשון הרע, מבואר כאן בדברי חז"ל שיש ב' דברים נפרדים יש דבר ויש אסכרה וכל אחד מגיע בתור עונש על דבר אחר.

מתי מלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת
יש להסתפק בדברי הגמ' (ב"ק דף ס, ב) שאם יש דבר בעיר מלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת, האם זה דוקא אם יש דבר בעיר, או גם באופן שיש בעיר חולי שהתפשט בציבור ומתו ממנו בני אדם, גם בכה"ג מלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת.

כתב ש"ע (אבהע"ז סימן ט, א) אשה שנשאת לשני אנשים, ומתו, לא תנשא לשלישי, שכבר הוחזקה להיות אנשיה מתים. הגה: "א דוקא אם מתו מיתת עצמם, אבל אם נהרג אחד מהן או מת בדבר, או נפל ומת וכדומה, אינו כלום" עכ"ל, מבואר שאם הבעל מת מחמת דבר לא נקראת קטלנית.

כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן קצז) ז"ל, "ולפי מה שכתבת שהחתן השני מת בחולי הראש שהיה אז מכה מהלכת ודובקת באם כן יש צד היתר דדמי למת בדבר שמייתי בהג"ה סי' ט' בא"ה דלא נחשב על ידו לקטלנית ונראה דלאו דווקא דבר, ה"ה כל מכה וחולה המדבק ולולי קרא דנאמר מדבר באופל יהלך, אמינא דמלת דבר אינו מיוחד על מכת המגפה הידוע רק על כל חולה הממית ומדבק מאיש לאיש ומבית לבית, ובמשנה דתענית ארז"ל איזה דבר עיר המוציאה ת"ק רגלי וכו', ש"מ שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר **חוץ לטבע, נקרא דבר, וגם על זה אמרו דבר בעיר פזר רגליך, דזיל בתר טעמא** משא"כ מלת מגפה אינו רק ענין מכה שענינה המגפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד והיא ארסית ונמשכת לכל האברים והדמים כענין הנני נוגף גבולך [עיי' פי' רש"י שם, וצ"ע לשון מגפה דגבי עגל ומרגלים לדרז"ל] וכמו כי יגוף שור שכל אלו אין פירושה רק הכאה ודחיפה במקום אחד מן הגוף, ולכן גבי מיתת הבהמות שאינם מדרכן להיות מכה מתראות במקום מיוחד נאמר דבר כבד מאד. עכ"פ נראה דיש איזה חילוק ביניהם מדשני קראי בדיבוריהו גם מצלינן אתרווייהו כלה דבר ומנע מגפה.

וחכם אחד רצה לומר דדבר אחד הם רק מגפה קשה וכבד מאד כמ"ש והיו המתים במגפה כ"ד אלף והשבתי לו א"כ איפכא מיסתברא שבימי דוד נפלו מהבקר עד עת מועד ע' אלף איש ואמר ויתן ה' דבר וגו' אלא ע"כ אין לחלק ביניהם בזה" עכ"ל.

מבואר מדברי חוות יאיר שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר מחוץ לטבע נקרא דבר, ולפ"ז נראה דמה שכתוב בגמ' ב"ק שאם יש דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, אי"ז דוקא באופן שיש דבר שמת אחד מתוך חמש מאות מתושבי העיר, אלא ה"ה אם הוחזק חולי בעיר ויש הרבה חולים, אפילו אם מת אדם אחד, נקרא דבר, וכיון שמעיקר הדין חייבים להתענות, ה"ה אין להכנס לבית הכנסת אם לא עושים תפילה בציבור.

דינים העולים:

א. אם מתו אנשים בעיר באופן פתאומי ולא ידוע מה סיבת המות, יש תנאי שדוקא אם מת אדם אחד מתוך מחמש מאות, ומתו שלושה בני אדם במשך ג' ימים, ולפי זה, בעיר גדולה שיש בה מאתיים אלף תושבים, רק אם מתו מאתיים תושבים כל יום, ובמשך שלושה ימים מתו שש מאות אנשים, נחשב דבר, ואם מתו פחות, תולים לומר שמתו במקרה ולא נחשב דבר, ודוקא אם מתו גברים אבל אם מתו זקנים או נשים וקטנים אין זה דבר.

ב. אם יש חולי שהתפשט בעיר וירד החולי על הרבה אנשים, אם מת אדם אחד בלבד, וידוע שמת מחמת החולי שמתפשט בעיר, צריך לגזור תענית על כל אנשי העיר, (שו"ע סימן תקע"ו ה, משנ"ב סקי"ח), אולם בזמן הזה לא גוזרים תענית.

ג. אם יש דבר בעיר כנס רגליך (ב"ק דף ס, ב), יש מפרשים שהכוונה שלא יצא לרחוב אלא ישאר סגור בבית (מהרש"א ח"א שם; תורת חיים). יש אומרים דמה שאמרו דבר בעיר פזר רגליך, לאו דוקא אם יש דבר, אלא כל מקום שמתים בני אדם מחוץ לדרך הטבע (שו"ת חוות יאיר סימן קצז).

ד. אם יש דבר בעיר ולא מתפללים בבית הכנסת בציבור, אסור להכנס לבית הכנסת שמלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת (ב"ק דף ס, ב).

הלכה למעשה

בעיר בני ברק ובעיר ירושלים שבכל אחד מהם יש יותר מאלף וחמש מאות חולים בקורונה (שעת כתיבת השורות, ניסן תש"פ), ומתו כמה בני אדם, מעיקר הדין צריך לגזור תענית, אלא שבזמן הזה לא גוזרים תענית, ונראה כיון שצריך לגזור תענית, יש מקום לומר דנחשב שיש דבר בעיר ואסור להכנס לבית הכנסת, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דשומר נפשו ולא יכנס לבית הכנסת בזמננו עד שיעבור המגיפה.

ג. מה שכתבנו בהלכה ב שרק אם מתו שלושה בני אדם בשלושה ימים נחשב מגיפה, דוקא אם לא יודעים את סיבת המות, אבל אם הוחזק חולי בעיר ויש הרבה אנשים חולים, אפילו אם מת אדם אחד מחמת החולי, מעיקר הדין היה צריך לגזור תענית על כל העיר, אלא שבזמננו לא גוזרים תענית בזמן מגיפה¹⁴⁴.

¹⁴⁴ עיין ש"ע סימן תקע"ו סעיף ה ומשנ"ב סק"ח, ועיין משנ"ב סק"ב שבזמן הזה לא גוזרים תענית בזמן מגיפה.

פרק יד

הנהגות בזמן מגיפה

תפילה בעת צרה

א. יש מחלוקת ראשונים האם מצות תפילה היא מצוה מהתורה או מדרבנן, אבל בעת צרה, לכו"ע יש מצוה מהתורה להתפלל, בימים אלו זהו עת צרה גדולה, כל המתפלל מעומק הלב, מקיים מצות עשה מהתורה להתפלל, וכיון שיש הרבה חולים בכלל ישראל, יש חיוב מיוחד לבקש רחמים על כל הדור¹⁴⁵.

פיטום הקטורת

ב. ראוי להקפיד לומר תהילים ופרשת פיטום הקטורת פעמיים ביום, בשחרית ובמנחה, שאמירת פיטום הקטורת היא סגולה להנצל ממגיפה¹⁴⁶.

ג. ראוי להקפיד מאוד לשמור על הגיינה, למנוע הדבקות של המחלה¹⁴⁷, וכן יתאמץ לא להיות בצער אלא להשרות ולהשפיע בבית אורה של שמחה ורגיעות¹⁴⁸.

¹⁴⁵ איתא בגמ' (מכות דף יא, א) לפיכך אימותיהן של כהנים וכו' טעמא דלא מצלו הא מצלו מייתי והכתיב כצפור לנווד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא, אמר ההוא סבא מפירקיה דרבא שמיע לי שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו, מבואר שיש חיוב מיוחד על הכהן גדול לבקש רחמים על הדור.

¹⁴⁶ כתב רעק"א במכתב (נדפס בספר מכתבי רעק"א איגרת קמו) ז"ל, "ולומר אחר תפילה ערב ובוקר תהילים איזה מזמורים שיבחר מכת"ל, ולומר בבוקר ובערב אחר פרשת התמיד בציבור, כל נוסח פרשת הקטורת אתה הוא שהקטירו כו', ולומר אח"כ הנוסח הרבון הנדפס במעמדות ביום א' אחר הקטורת" עכ"ל.

כתב ערוך השולחן (סימן תקעו, ט) ז"ל, "ומרבים בתפלות ובאמירת הקטורת וגוזרין תענית בפדיון ומחלקין לעניים ומרביין בצדקה [בזוהר בראשית דף ק': איתא דאמירת קטורת מעציר המגפה ושיקחו מ' אנשים יראי אלקים עשרה בכל רוח מהעיר ושיאמרו קטורת ויעשו כן ג' פעמים וכל העם יכנסו לבהל"נ ויאמרו קטורת ע"ש" עכ"ל.

¹⁴⁷ כתב רעק"א במכתב (נדפס בספר מכתבי רעק"א איגרת קמו) ז"ל, להיות נקי שלא להשהות טינוף וליכלוך בבית, ובכלל הזה להחליף איזה פעמים בשבוע כותונת מכובס ונקי" עכ"ל.

¹⁴⁸ איתא בגמ' (ב"ק דף ט, ב) ת"ר דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים, דכיון דיהיבא ליה רשותא מסגי להדיא שלום בעיר אל יהלך בצדי דרכים דכיון דלית ליה רשותא מחבי חבוי ומסגי.

בשר"ת הרשב"ש סימן לז כתב ביאור מחודש בדברי הברייתא, ז"ל, "מה שאמרו ג"כ דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרכים, שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי הדרכים, הכונה בזה כי בשעת הבריאות צריך אדם להשוות הנהגתו ולאחוז במצוה במאכלו ובמשקו ובמלבושיו ובשינתו ובקיצתו בהקרתו ובהעצרו וברחיצתו ובאור המקיף בו ובתנועתו ובמנוחתו ובתנועותיו הנפשיות, כלומר בשמחתו ובאנחתו בכעסו וברצונו ובשאר דברים ההכרחיים לגוף האדם ללכת באמצעם לא ריבוי ולא מיעוט, אבל בימות המגפה צריך להזהר בתכלית השמירה, ושיסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוה בלבד, וזהו אל יהלך אדם באמצע הדרכים אלא בקצה האחרון, וכל זה הוא ענין טבעי" עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"ש שבזמן מגיפה צריך להרבות את השמחה.

וכן כתב רעק"א במכתב (נדפס בספר מכתבי רעק"א איגרת קמו), ז"ל, "שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות" עכ"ל, וכן כתב הגרמ"ש קליין שליט"א (מכתב כג אדר תש"פ, אות ה) ז"ל, "תפקיד כל אחד לעבוד את השי"ת בשמחה, ולהביא שמחה בבית אצל האשה והילדים, כי צדיקים אמרו על הפסוק "כי בשמחה תצאון", בשמחה אפשר לצאת מכל הצרות, וזו סגולה בדוקה שלא לחלות, ומי שח"ו כבר חלה, הרי זו סגולה בדוקה להבריא במהרה" עכ"ל.

לא להזכיר את שם המחלה
 ד. יש אומרים שראוי לא להזכיר שם של מחלה מדבקת, אלא יאמר "הנגיף", או יאמר "מחלה מדבקת", ולא יזכיר את שם המחלה¹⁴⁹.

פרק טו

פסח בקורונה

להכשיר כלים בבית

א. יש הרבה זוגות צעירים שנאלצים השנה לראשונה לעשות פסח בבית, וחסר להם כלים לפסח, והשנה לא יהיה הגעלת כלים ציבורית, לכן נפרט איזה כלים אפשר להכשיר בבית, מזלגות וכפות שבלוע בהם טעם חמץ, אם רוצה להכשיר לפסח, יכול להכשיר לפני פסח בבית, ויכול להכניס את הסכום לסיר של חמץ (כגון סיר שרגיל לבשל בו אטריות, פתיתים, קוגל), שעומד על האש, וראוי להקפיד שהסכום יהיה אינו בן יומו, וגם הסיר שמגעיל בו יהיה אינו בן יומו¹⁵⁰.

ב. אם רוצה להכשיר לפסח סיר נרוסטה, או סיר אלומיניום של חמץ, יכול להכניס סיר קטן לתוך סיר גדול, ויכול להכניס חצי סיר ואח"כ להכניס את חציו השני, אבל אם רוצה להכשיר סיר גדול, צריך לעשות גדנפא (שו"ע סימן תנב, ו), אולם כיון שזהו מורכב, עדיף להכשיר בהגעלת כלים ציבורית, שיש להם דוד גדול, ויכול להכניס את כל הסיר לתוך הדוד, בשנה זו כיון שאין הגעלת כלים ציבורית, ראוי לקנות סירים חדשים למי שחסר לו סירים לפסח.

ג. אפשר להכשיר חצובה בבית, שידליק את הגז ויאחזז את החצובה עם צבת ויניח על האש שתי דקות, ויעביר את החצובה באש, ואח"כ יצפה בנייר כסף.

מכירת חמץ בטלפון

ד. אפשר לכתחילה למנות את הרב שליח למכור את החמץ דרך הטלפון, ואין צריך לצאת מהבית בזמן סכנה בשביל מכירת חמץ, בשנה זו, הרבה רבנים עושים מכירת יד בלבד ולא עושים מכירת שלכתחילה מי שרוצה להפטור מחיוב בדיקה, עדיף למכור ביום יג, אבל בשנה זו לכתחילה יש להקל לסמוך על מכירת יד, לפטור מחיוב בדיקת חמץ¹⁵¹.

¹⁴⁹ איתא בגמ' (נדרים דף מא, ב) א"ר יוחנן בורדס אין מבקרים ואין מזכירין שמו מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעין הנובע, וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדס שהוא כמעין הנובע, וכתב רש"י שם ז"ל, "מפני שהוא כמעין הנובע, שקופץ מזה לזה ויש בו סכנה להזכיר" עכ"ל, מבואר שיש סכנה להזכיר מחלה מדבקת, יש להסתפק האם יש סכנה לא להזכיר דוקא בורדס, או שיש סכנה להזכיר כל מחלה מדבקת.

כתב בן יהודע (נדרים שם) ז"ל, "נראה הטעם שאין מזכירין שמו, כי על כל מין חולי יש ממונה בפני עצמו, ואלו הממונים על חולי זה של בורדס מידתם להתפעל בשומעם שם החולי הזה מפי בני אדם, שאז יכבידו החולי על כל אותם בני אדם שהם חולים בו, וכאשר תמצא לחז"ל שאין דרכם להזכיר שם הצרעת בפירוש, אלא קורין לחולי הצרעת בשם דבר אחר, וכמו שאמרו, אכילת בשר ודגים ביחד קשה לדבר אחר, והיינו טעמא היא משום הכי, ומה שכתב רש"י שקופץ מזה לזה, נראה דמדמהו לחולי הדבר, דכתיב ביה ידבק בך הדבר, שהוא חולי המדבק בר מינן" עכ"ל.

¹⁵⁰ עיין שו"ע (סימן תנב, א) שפסק שאם מגעיל לפני זמן האיסור, דהיינו ביום יד לפני שעה רביעית, אפשר להכשיר כלים לפסח בתוך סיר שבלוע בו חמץ, אפילו שהכלי בן יומו והסיר שמגעיל בו בן יומו, ועיין ביאור הלכה שפסק בשם הפר"ח להחמיר שהסיר והכלי יהיו אינו בן יומו.

¹⁵¹ עיין משנ"ב (סימן תלו, לא) שהמנהג פשוט להקל שמכירת יד פוטרת מחיוב בדיקת חמץ, אלא שהמוכר ביום יג, שפיר עדיף טפי, ועיין בקונטרס דרכי הוראה להגרמ"ש קליין שליט"א שכתב שאפילו שהמשנ"ב כתב שעדיף טפי לעשות מכירה ביום יג להפטור מחיוב

תענית בכור

ה. נהגו שהבכורים מתענים בערב פסח, ובזמננו פשט המנהג שהבכור משתתף בסיום מסכת, ואוכל מסעודת הסיום, ואז מותר לאכול כל היום, כיון דאכילת סעודת מצוה של הסיום מבטל את הצום, יש ב' חלקים בשמחת סיום מסכת, א. המסיים לומד עם המשתתפים שורה אחרונה של המסכת ונחשב כאילו שהשתתפים למדו עם המסיים ביחד את כל המסכת. ב. המסיים עושה סעודה, והציבור משתתפים בסעודה או אוכלים מיני מתיקה לכבוד שמחת הסיום.

ו. נחלקו הפוסקים איזה חלק של הסיום גורם לבכור פטור מלצום, ויש ג' שיטות. א. יש אומרים שעיקר הפוטר שהבכור משתתף ושומע את הקטע של הסיום, ולכן אם הבכור שמע את הסיום ולא אכל כלום מסעודת הסיום, מותר לאכול בביתו, וראוי שהבכור יבין את קטע הגמ' שנלמד בסיום, ואם הבכור לא היה במעמד הסיום, אפילו שהגיע לסעודה, חייב לצום (חיים לראש; בן איש חי; הליכות שלמה). ב. יש אומרים שעיקר הפוטר מהצום שהבכור משתתף בסעודה, לכן אם הבכור השתתף במעמד הסיום ולא אכל בסעודה, חייב לצום, ואם משתתף בסעודת הסיום, מותר לאכול, אפילו שלא שמע את הסיום (שו"ת מהר"ם בריסק). ג. יש אומרים להקל בב' אופנים, שאם הבכור שמע את הקטע של הסיום ולא אכל, מותר לאכול, ואם השתתף בסעודה ולא שמע את הסיום גם מותר לאכול (חוט שני)¹⁵².

בדיקה, מ"מ למעשה נוהגים לכתחילה לסמוך על מכירת יום יד להפטר מחיוב בדיקה עכ"ד, ביאור הדברים דחייב הבדיקה חל בליל יד על המקומות שיהיו שלו בפסח, ונראה שבשנה זו ודאי יש להקל בזה.

¹⁵² עיין הליכות שלמה (פסח עמוד קעט) דעיקר השמחה בשעת הסיום, ולכן אם הבכור שמע את הסיום, אפילו שלא אכל כלום בסעודה, מותר לאכול בביתו, ואם הבכור לא שמע את מעמד הסיום, אפילו שהגיע לסעודת הסיום, אסור לאכול עכ"ד, וכן דעת מרן הגריש"א (מובא בספר סידור פסח כהלכתו פרק יד הערה 14), ונראה בביאור הדברים שעיקר הי"ט של המסיים, משום השמחה דסיים את המסכת, וע"י השומעים משתתפים עם המסיים בלימוד של שורה אחת של סוף המסכת, הרי הם בגדר נטפל לעושה מצוה וכאילו גם המשתתפים סיימו את כל המסכת, אבל אם הבכור לא שמע את הלימוד של הקטע האחרון, לא נחשב י"ט כלל כלפיו.

כתב בספר חיים לראש (הגר"ח פלאגי; בדיני סדר התענית אות ד) ז"ל, "ומ"מ הבכור האוכל שם יהיה דגמיר וסביר, דהגם דהוא לא למד המסכתא, יהיה בר הכי להבין מה שלומדים בעת הסיום המסכתא כשבאים לומר קדיש" עכ"ל, וכן כתב בן איש חי (פרשת צו אות כה) ז"ל, "ובסעודת סיום מסכתא אם הבכור גמיר וסביר להבין מה שאומרים בעת הסיום מותר לו לאכול שם, ועיין חיים לראש" עכ"ל.

מבואר מדברי החיים לראש ובא"ח שעיקר ההיתר של הבכור לאכול, ע"י שמשתתף בלימוד של הקטע האחרון של המסכת ומבין את הלימוד של סיום המסכת, נחשב כאילו גם השומע סיים את כל המסכת, ויש להוסיף עוד עפ"י דברי חז"ל (בראשית רבה פה) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ונראה שעיקר השמחה של סיום, שהמסיים זוכה לשלימות של כל המסכת, לכן הלימוד של סוף המסכת הוא הלימוד הכי חשוב, כיון שע"י לימוד הקטע האחרון זוכה המסיים לשלימות של כל המסכת כולה, ונראה שע"י שהשתתף שומע את לימוד הקטע האחרון, הרי הוא נטפל ללימוד כל המסכת ונחשב כאילו למד את כל המסכת ולכן צריך שהשומעים יבינו את הסיום, ולפי החיים לראש ובא"ח אם הבכור לא שמע את הסיום, אפילו שהגיע לסעודה, אסור לאכול.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סימן קלג) שפסק שבכור ששמע את הסיום ולא השתתף בסעודת הסיום, חייב לצום, ואם הגיע לסעודה, ולא שמע את הסיום, מותר לאכול, ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן ש; ח"ג סימן קיד) שהביא שכן הורה מרן בעל קה"י זצ"ל שאם הבכור השתתף בסעודה מותר לאכול, אפילו שלא שמע את הסיום, ועיין בחוט שני (פסח עמוד נד) שיש ללכת לקולא בב' האופנים.

כתב משנ"ב (סימן תע סק"י) ז"ל, "ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה" עכ"ל, מבואר מדברי המשנ"ב שראוי לשמוע את הסיום וגם להשתתף בסעודה, ומשמע מלשונו שהעיקר להשתתף בסעודה, והיינו משום שמתר לאכול בסעודת מצוה, וכיון שאוכלים בסעודת מצוה הר"ז מפיק את התענית.

לשמוע סיום בטלפון

ז. לכתחילה צריך שהבכור יבוא למקום שעושים את הסיום וישמע את הסיום וגם יאכל מהכיבוד, בשעת הדחק, כגון בשנה זו, בכור ששומע סיום בטלפון מותר לאכול, וראוי שהבכור ישמע היטב את לימוד הקטע האחרון של המסכת ויבין את הלימוד, וכן יכול לשמוע סיום בשידור חי, אבל אי אפשר לשמוע סיום בשידור חוזר.¹⁵³

לאכול לפני הסיום

ח. יש אומרים שבכור שעושה סיום בעצמו בערב פסח אחרי התפילה, אסור לאכול לפני הסיום, ולכן יש להזהר לא לשתות קפה לפני התפילה, ויש מצדדים שמותר לבכור לאכול בבוקר לפני הסיום, כיון שכל היום הוא יר"ט שלו, אבל בכורים שלא עושים סיום בעצמם אלא משתתפים בסיום של אחר, אסור לאכול לפני ששמעו את הסיום.¹⁵⁴

ט. בכור שהשתתף בסעודת ברית מילה, מותר לאכול, בין במילה בזמנה, בין במילה שלא בזמנה.¹⁵⁵

¹⁵³ יש להסתפק אם הבכור שומע סיום בטלפון האם מותר לאכול בביתו, ויש לדון לפי ב' הדרכים שכתבנו מה עיקר הפוסט מלצום, לפי הדרך של החיים לראש ובא"ח שעיקר הפוסט שהבכור משתתף בלימוד של הקטע האחרון של המסכת, לפי"ז יש מקום להקל אם הבכור שומע בטלפון כאשר המסיים קורא את הקטע האחרון של הגמ' והבכור מבין את הלימוד, אבל אם נאמר שעיקר הפוסט מלצום שהבכור משתתף בסעודת הסיום, כמבואר בשו"ת מהר"ם בריסק, לפי"ז אם הבכור שומע את הסיום בטלפון ולא הביאו מהסעודה לביתו, ודאי חייב לצום, ויש להסתפק אם ישלחו לביתו של הבכור אוכל מסעודת הסיום, האם מותר לבכור לאכול.

ועיין משנ"ב (סימן תקנא, עה) שאפילו שמותר לאכול בשר בברית מילה בתשעת הימים, דוקא מי שמשתתף בסעודת הברית, אבל מי ששולחים לביתו, אסור לאכול, ביאור הדברים שדוקא מי שאוכל במקום הסעודה של הברית נחשב סעודת מצוה, דהוי סעודה מיוחדת לכבוד הברית, אבל מי ששולחים לביתו, לא נחשב שאוכל מסעודת מצוה, ולפי"ז ה"ה בכור ששולחים לביתו מסעודת הסיום, לא נחשב שאוכל סעודת מצוה, אולם יש מקום שתענית בכור יותר קל מאיסור אכילת בשר בתשעת הימים.

ועיין בספר מעדני שלמה (מועדים עמוד ב) שכתב בשם מרן הגרש"א זצ"ל דיש להקל בשעת הדחק לבכור שנאנס שיכול לשמוע סיום דרך הטלפון, ונראה דאזיל לשיטתו בהליכות שלמה שעיקר הפוסט מלצום שהבכור משתתף בלימוד הקטע האחרון של המסכת, ולכן בשעת הדחק התיר לבכור לאכול אם שומע את הסיום בטלפון, והיינו כיון דשמע את הלימוד של הקטע האחרון, נחשב דהשתתף בסיום, אבל אם נאמר דעיקר הפוסט שמשותף בסעודה, אם שומע בטלפון לא מועיל כלום.

ועיין בספר מועדי הגר"ח שפסק מרן הגר"ח שליט"א דבכור ששומע סיום בטלפון לא מועיל, ועיין בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן פג; ח"י סימן פ) שפסק שבשעת הדחק מועיל לשמוע סיום בטלפון והוסיף שראוי שיביאו לבכור עוגה שחילקו בסיום, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שבכור ששומע סיום בטלפון נפטר מלצום, משום דאין צריך לדין שומע כעונה עכ"ד.

כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן כפו) ז"ל, "כתב שם שהמשתתף בסעודת סיום מסכתא בערב פסח אין צריך לאכול כזית, תמוה הלוא בפחות מכזית לא איבד תעניתו ולמה מותר לאכול, (ועיין בדברינו בח"ב סי' ר"י שכתבנו שצריך לאכול ככותבת, שבככותבת ביטל העינוי, אבל אם אוכל פחות מזה עדיין הוא מעונה, ואם ימשיך להתענות עדיין יהא בכלל מתענה), וכ"ש שתמוה מה שמוסיף להתיר בשעת הדחק להצטרף למסיימים ע"י שמיעה בטלפון בלבד, וצ"ע טובא" עכ"ל.

¹⁵⁴ עיין חוט שני (פסח עמוד נד) שאסור לבכור לאכול לפני הסיום, ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן דש) שמצדד שמותר לבכור לאכול מהבוקר, כיון שכל היום הוא יר"ט שלו, וכן פסק בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן פג) שמותר למסיים לאכול מהבוקר אבל לציבור מותר לאכול רק אחרי הסיום.

¹⁵⁵ כתב בן איש חי (פרשת צו אות כה) ז"ל, "ואם הבכור עצמו היה חתן או אבי הבן או סנדק מותר לאכול, ואין צריך לפרוע תעניתו אחר החג. אבל אם נזדמן לו פדיון שפודה את בנו אין לאכול. ויש נוהגים דהחתן מזמין את הבכורות לסעודת בו ביום אצלו בסעודת חתן, וכן אבי הבן בסעודת מילה, ואין אנחנו מוחיני ביד הנוהגים בכך, מיהו אינו יכול להזמין הרבה אלא רק צמצום להשלים העשרה ולא יותר, ועיין ח"י" עכ"ל.

ועיין בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יור"ד סימן קסו) שפסק שאם עושים בערב פסח ברית מילה שלא בזמנה, אסור לבכורים לאכול בסעודה, אכן לפי מה שפסק משנ"ב לאכול בסעודת סיום מסכת, ה"ה מותר לאכול בסעודת מילה שלא בזמנה.

בדיקת חמץ בבית הכנסת

י. יש חיוב על הגבאים לבדוק את החמץ שנשאר בבית הכנסת, ואפילו שלפי המצב כעת לא יתפללו בבתי הכנסת בחג פסח, חייבים לבדוק את החמץ, ויש שהציעו להשכיר את בתי הכנסת לגוי, לכל ימי פסח, להפטר מחיוב בדיקה¹⁵⁶.

שריפת חמץ בבית

יא. משפחה שיש להם בדירה מרפסת פתוחה, יכולים לשרוף חמץ בבית, יניח כזית לחם בתוך קופסת שימורים וישרוף במרפסת, ושאר החמץ יכול לפורר באסלה, משפחה שאין להם מרפסת פתוחה, יפורר את החמץ באסלה, ולא יצא לרחוב לשרוף את החמץ.

מתפלל ביחיד האם מברך על הלל בליל הסדר

יב. לפי שיטת השו"ע (סימן תפז, ד) בליל הסדר אומרים בבית הכנסת הלל בציבור עם ברכה, אחרי שמ"ע של ערבית, אולם אדם שמתפלל בליל פסח ביחידות, נחלקו הפוסקים האם יאמר הלל עם ברכה, יש אומרים שיאמר הלל עם ברכה (ברכי יוסף סימן תפז סק"ח; כף החיים סימן תפז לח), ויש אומרים שלא יאמר הלל עם ברכה, משום דהלל בליל פסח הרי הוא חיוב על הציבור¹⁵⁷, לפי שיטת הרמ"א גם בציבור אומרים בליל הסדר בבית הכנסת הלל בלי ברכה, ויש אשכנזים שנהגו לומר בציבור הלל עם ברכה¹⁵⁸.

מה נשתנה

יג. חולה שנמצא בבידוד, וישב לבד בליל הסדר, צריך לשאול את עצמו מה נשתנה, ויענה לעצמו עבדים היינו (שו"ע סימן תעג, ז), וראוי שיוציא בפיו ויפרש לעצמו את הנסים שעשה לנו השי"ת, כי ע"י הדיבור יתעורר ליבו¹⁵⁹.

יד. חולה שנמצא בבידוד, ויושב בליל הסדר בחדר לבד ואינו יושב באותו חדר עם כל בני הבית, ראוי להביא לפניו קערה עם ג' מצות, כדי שבזמן הסעודה יברך על לחם משנה, וגם כדי שיאמר את ההגדה על המצה, שהמצה נקראת לחם עוני, לחם שעונים עליו דברים הרבה, גם ראוי שיאכל כרפס, אפילו שעיקר הטעם שאוכלים כרפס לעשות שינוי שישאלו התינוקות, והחולה יושב לבד, אפ"ה ראוי שיאכל¹⁶⁰.

¹⁵⁶ הנה יש שהציעו דכיון שנשאר הרבה חמץ בבתי כנסיות, והיות והשנה לא יתפללו בבית הכנסת בפסח, יש להשכיר את כל בתי הכנסת לגוי שהגבאים יפטרו מבדיקת חמץ, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דהוי ביזיון להשכיר בית הכנסת לגוי, אלא ילך הגבאי ביחידות ויבדוק את החמץ בבית הכנסת, ואפילו שכתוב בגמ' שמלאך המות נמצא בבית הכנסת, מ"מ כיון שהולך לקיים מצות בדיקת חמץ, שומר מצוה לא ידע דבר רע עכ"ד, ונראה להוסיף שיותר ראוי שיכנסו ב' ביחד וישמרו מרחק אחד מהשני, ושמעתי מהגרמ"מ ש קליין שליט"א דלא נחשב בזיון ויש להשכיר לגוי ויפטר מחיוב בדיקה עכ"ד.

¹⁵⁷ מרן הגריש"א זצ"ל, מובא בהגש"פ על פי פסקיו, עמוד 21, ושמעתי מהגרמ"מ קליין שליט"א שמורה למעשה שיחיד שמתפלל בבית בליל הסדר יאמר הלל עם ברכה אבל נשים לא יאמרו הלל עם ברכה.

¹⁵⁸ עיין בשו"ת תשובה מאהבה (הרב פלקלס; ח"א סימן צ) שמעיד שהנודע ביהודה אמר הלל עם ברכה בבית הכנסת בליל פסח, והחז"א נהג לומר הלל בציבור בלי ברכה (דינים והנהגות פי"ז, כט; אורחות רבנו ח"ב עמוד פא).

¹⁵⁹ כתב החינוך מצוה כא, ז"ל, "וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן, ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפניו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב" עכ"ל.

¹⁶⁰ יש להסתפק באדם שיושב לבד ועורך את ליל הסדר לבד, האם צריך לאכול כרפס, שהלא כל המטרה לאכול כרפס, לעשות שינוי שישאלו התינוקות וכיון שיושב לבד, מה הענין שיאכל כרפס. ועיין בספר שיחות מוסר (הגר"ח שמולאביץ; מהדורת תשס"ד; מאמר סו) שכתב שחז"ל תקנו לאכול כרפס ולסלק את הקערה הכל כדי שישאלו התינוקות, ואם יושב לבד, עושה לעצמו, והרגשתו מתחדשת ומתורענת בקרבו עכ"ד, ונראה בביאור הדברים דע"י שעושה שינויים, מתעורר בעצמו להבין שלילה זה הוא לילה מיוחד ושונה מכל הלילות. ועיין בספר משולחן רבי אליהו ברוך (עמוד קלב) שכתב להוכיח שגם אדם שיושב לבד צריך לאכול כרפס, שהלא מבואר

מוריד הטל במוסף

טו. ביו"ט ראשון של פסח מתחילים לומר מוריד הטל, לפי שיטת השו"ע (סימן קיד, א) כל הציבור אומרים מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, וגם בשנה זו, ספרדי שמתפלל ביחידות, יאמר מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, לפי שיטת הרמ"א (סימן קיד, ג) הציבור אומרים בתפילת לחש של מוסף מוריד הגשם, ורק הש"צ אומר בחזרה מוריד הטל, במנחה כל הציבור מתחילים לומר מוריד הטל, בשנה זו, אשכנזי שמתפלל בביתו מוסף ביחידות, אם מתפלל אחרי שכבר גמרו המנינים של הנץ, יאמר מוריד הטל בתפילת מוסף¹⁶¹.

לשמח אשתו ובני ביתו

טז. יש מצוה מיוחדת לשמח את אשתו ובני ביתו ברגל, בפרט בעת כזאת שכל בני הבית סגורים בבית, אין יוצא ואין בה, מוטל על בעל הבית ליצור בבית אוירה טובה של שמחה, וכיון שיש חיוב על האיש לקנות לאשתו בגדי צבעונים או תכשיטים, וכעת כל החנויות סגורות ואין אפשרות לקנות, ראוי שהבעל יתן לאשתו בערב החג כסף סגור במעטפה מיוחדת עבודה, שתקנה מתנה אחרי שיעבור חמת המציק, ונחשב ששימח את אשתו ברגל.

פרק טז

ימי העומר בקורונה

מוזיקה

א. נוהגים אבילות בימים שבין פסח לחג השבועות, משום שבימים אלו מתו תלמידי רבי עקיבא, לכן אסור לעשות ריקודים ומחולות של רשות בימי ספירת העומר¹⁶², וכן אסור לנגן או לשמוע מנגינת כלי זמר, וכן אסור לשמוע שירים בנגן או טייפ, בתקופה זו כיון שאנשים סגורים בבתיים מחמת סכנת הדבקות של מגיפה, מי שזקוק לשמח את עצמו, מותר לשמוע מוזיקה בבית, ומצוה שישמע מוזיקה¹⁶³.

תספורת ונישואין

ב. נוהגים לא להסתפר ולא לעשות נישואין לג ימים, כנגד מספר הימים שמתו תלמידי רע"ק, אולם יש כמה מנהגים, בארץ ישראל נוהגים להתחיל את האבילות מיום טז ניסן עד יום לג בעומר, או עד יום לד בעומר, אולם יש מקומות שנוהגים לעשות נישואין ולהסתפר עד יום ר"ח אייר, כולל יום ר"ח אייר, ומתחילים את האבילות מיום ב' אייר עד ערב חג השבועות, ויש נוהגים להסתפר עד יום כט ניסן, מתחילים את האבילות מיום ל ניסן עד ג סיון בבוקר¹⁶⁴.

ג. בשנה זו, כיון שהרבה אנשים לא היו יכולים להסתפר בערב פסח, אפשר להקל לשנות את המנהג, ומי שלא הסתפר בערב פסח, יכול להסתפר ולעשות נישואין עד יום ר"ח אייר, ויתחיל לנהוג אבילות מיום ב

בשו"ע (סימן תעג, ז) שאם יושב לבד ישאל את עצמו מה נשתנה, ואחד מהשאלות שבלילה הזה אנו מטבילין שתי פעמים, א"כ מוכח שגם אדם שנמצא לבד צריך לעשות לטבל ב' פעמים.

¹⁶¹ עיין משנ"ב (סימן קיד טז) שיחיד שמתפלל מוסף ביו"ט ראשון של פסח בביתו, יתפלל מוסף לפני שמתפללים בקהילות, אבל אם יש צד שכבר התפללו מוסף בקהילות, יאמר מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, ולפ"ז נראה דכיון שגם בימים אלו בתקופת המגיפה, עושים מנין בכותל המערבי, וגם עושים הרבה מניני מרפסות, יחיד שמתפלל בביתו מוסף, יאמר מוריד הטל.

¹⁶² מג"א (סימן תצג, א); משנ"ב סק"ב.

¹⁶³ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א וביאר דכתב רע"ק א במכתב (נדפס בספר מכתבי רע"ק א איגרת קמו), ז"ל, "שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות" עכ"ל, מבואר שבזמן מגיפה אסור להיות בעצבות, ולכן מורה למעשה שמותר לשמוע מוזיקה בזמננו שנחשב תקופת מגיפה עכ"ד, ויש להוסיף דעיין בספר בן יהוידע (ב"ק דף ס, ב) דיותר מתים מהפחד ממה שמתים מהמגיפה.

¹⁶⁴ רמ"א סימן תצג ג; מג"א סק"ה.

אייר עד ערב חג השבועות, או שיתחיל לנהוג אבילות מיום כט ניסן עד ג' סיון בבוקר, וכל זה רק לפי מנהג אשכנזים כמו שיטת הרמ"א, אבל לפי שיטת השו"ע אין ב' מנהגים, אלא נוהגים אבילות מט"ז ניסן עד יום לד בעומר¹⁶⁵.

היתר מיוחד בשנת תש"פ

ד. בשנה זו כיון שיום ר"ח אייר חל בשבת, יש היתר מיוחד להסתפר ביום שישי ל ניסן, והיתר זה בין לאשכנזים ובין לספרדים, ומי שמסתפר ביום שישי ל ניסן, יכול להחזיק במנהגו של כל שנה, לחשב את ימי האבילות מיום טז ניסן עד יום לג בעומר, או עד יום לד בעומר¹⁶⁶.

¹⁶⁵ עיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן צה; או"ח ח"א סימן קנט) שפסק דכיון שעיקר החיוב לנהוג אבילות לג ימים, מותר להחליף מנהג בשעת הצורך ואין חיוב לנהוג את האבילות כל שנה באותם ימים, וכן פסקו בשו"ת הריב"א (סימן כ) ובשו"ת מהרי"ץ דושנסקי (ח"א סימן מה) ועיין בשו"ת דבר משה (ח"א סימן לב; הובא בגליון רעק"א לשו"ע סימן תצג) שפסק שיש חיוב כל שנה לנהוג אבילות באותם ימים ואי אפשר בשנה אחרת לשנות את המנהג, וכן פסק מרן בעל אבי עזרי צ"ל (מכתבים ומאמרים ח"ו מכתב תרנו).

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבשנה זו כיון שהרבה אנשים לא היו יכולים להסתפר בערב פסח, מותר לשנות את המנהג ולנהוג אבילות מיום ר"ח אייר עד יום ג' סיון, וכן כיון שהיה הרבה חתונות בחודש אדר שנדחו מחמת סכנת המגיפה, מותר לעשות נישואין עד ר"ח אייר ולנהוג אבילות מר"ח אייר עד ג' סיון, אבל אין להתיר לעשות נישואין בין ר"ח אייר עד לג בעומר, כיון דאסור לפי ב' המנהגים עכ"ד.

¹⁶⁶ כתב הב"ח סימן תצג ז"ל, "וצריך להתיישב במה שכתוב בהגהות המנהגים (אות לו) דאיתא במנהגי דור"א דכשחל ראש חודש אייר בשבת אז נושאים בו כו', ונראה לי דודאי לא נהגו היתר אלא מל"ג ואילך, אלא דמכל מקום סבירא ליה דבחל ראש חודש אייר בשבת, מאחר דמיתוספא שמחה ביום השבת שהוא שבת וראש חודש, אין להחמיר באבילות ישנה כולי האי ונושאים בו כו', והכי נקטינן" עכ"ל, מבואר מדברי הב"ח שאם ר"ח אייר חל בשבת, מותר להתחתן ביום שישי, וכן פסק מג"א (סימן תצג סק"א).

ועיין משנ"ב (סימן תצג סק"ה) שהוסיף שאם ר"ח אייר חל בשבת מותר גם להסתפר ביום שישי לכבוד שבת וכן מותר לעשות נישואין ביום שישי ויעשו סעודה בליל שבת, ביאור הדברים שאם חל ר"ח ביום שבת, כיון שיש קדושה כפולה של שבת ור"ח הר"ז מפקיע את דין האבילות. ונראה שאפילו שמותר להסתפר ולעשות נישואין בר"ח אייר שחל בשבת, אפילו הכי אינו מגרע בחשבון מנין לג ימים, דכיון שיש קדושה כפולה של שבת ור"ח הרי זה דוחה את האבילות מיום ר"ח ושבת ואינו מפקיע את מנין לג יום.

והנה יש שרצו לומר שההיתר להסתפר בר"ח אייר שחל בשבת, נאמר רק לאשכנזים, אבל לספרדים שנוהגים כשו"ע אסור, אכן עיין בשיירי כנה"ג (הגהות ב"י; סימן תצג ד) שכתב ז"ל, "אם חל ר"ח אייר בשבת, נושאים בו אפילו לנהוגים בו איסור בחל בחול. ב"ח בשם הגהות מנהגים, ובודאי דנושאים בו דקאמר ביום ששי שלפניו, דביום שבת עצמו אסור לכונס, ויראה שה"ה להסתפר עכ"ל. מבואר להדיא מדבריו שגם לפי השו"ע שפסק שאם ר"ח אייר חל בחול אסור להסתפר, אם ר"ח חל בשבת מותר להסתפר ביום שישי.

ועיין היטב בספר בית דוד (סימן רפא; דף עד ב מדפי הספר) שהביא את דברי הב"ח וכנסת הגדולה שאם ר"ח אייר חל בשבת מותר לעשות נישואין, וכתב שמנהג סלאוויקי שלא לעשות נישואין בר"ח אייר, ואפילו אם ר"ח אייר חל בשבת לא עושים נישואין, ובסוף דבריו כתב דמי שנוהג אבילות מפסח עד לג בעומר לא יסתפר גם באופן שר"ח אייר חל בשבת, וכן נראה מדברי הכף החיים (סימן תצג, יב) שלפי מנהג הספרדים אין להסתפר גם בר"ח אייר שחל בשבת, ולא ברור האם זה כונתו.

ועיין בשו"ת בעי חיי סימן קסז שכתב שנוהג להסתפר בר"ח אייר, דלא כשיטת השו"ע שאוסר להסתפר בר"ח אייר, וכן כתב בשיירי כנה"ג (סימן תצג הגהות ב"י סק"ט), ונראה שגם מי שנוהג כשיטת השו"ע שאוסר להסתפר בר"ח אייר, מ"מ בשנה זו שר"ח אייר חל בשבת, לכ"ע יש להקל להסתפר בין לספרדים בין לאשכנזים.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבשנה שר"ח אייר חל בשבת, מותר להסתפר ביום שישי בין לאשכנזים בין לספרדים, והוסיף דמי שמקפיד על צואת רבי יהודה החסיד לא להסתפר בר"ח, יסתפר לכבוד שבת ביום ה אחר חצות, כמבואר בשיירי כנסת הגדולה (הגהות ב"י סימן תצג סק"ח) שהנוהג להסתפר בר"ח אייר, אם מקפיד על צואת רבי יהודה החסיד, יסתפר בער"ח אחר חצות עכ"ד.

ברכת האילנות

ה. אדם מבוגר למעלה מגיל שמונים שאל האם יצא מביתו לומר ברכת האילנות, ונראה שראוי לא לצאת מהבית ולא יברך ברכת האילנות, וכן חולה שנמצא בבידוד, לא יצא ולא יברך¹⁶⁷.

¹⁶⁷ עיין ש"ע (סימן רכו, א) היוצא ביומי ניסן וראה אילנות אומר, משמע דאין חיוב לברך ברכת האילנות, אלא אם יוצא מברך, כמו שאין חיוב ללכת לראות את הים ולברך עושה מעשה בראשית, וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן קצ) דאם לא רואה אילן אין חיוב לברך, ולפ"ז נראה שאדם מבוגר שנמצא בקבוצת סיכון, עדיף שלא יצא מהבית, וכן שמעתי הוראה למעשה מהגרמ"ש קליין שליט"א שלא יצא מהבית, משום שעד כמה שלא רואה אין חיוב לברך.

מילואים

פרק א

עשרה שמתפללים בשדה פתוח

כתב בספר חישוקי חמד (ברכות דף כא, ב) ז"ל, "שאלה, מעשה במשפחה שהלכה לבית עלמין, וחסרו שני יהודים להשלמת מנין לאמירת קדיש, ובקשו משני פועלים שעמדו מרחוק שיצטרפו אליהם, והשיבו הפועלים שהם מוכנים לענות על הקדיש ממקומם, אבל אין ביכולתם להפסיק מעבודתם ולבוא אליהם, האם אפשר לצרף למנין את העומדים ממרחק, או שכל המנין חייב לעמוד במקום אחד.

תשובה, עשרה יהודים המפוזרים על פני השדה, כל זמן שרואים אחד את השני ושומעים את קולו של הש"ץ או של האומר קדיש, מצטרפים הם למנין, דהרי מבואר במשנ"ב (סימן נה ס"ק מח) דיש אומרים שאפילו בשני חדרים מצטרפים אם רואים אלו את אלו, ונראה דמה שיש חולקים הוא בשני רשויות שונים, אבל במפוזרים על פני השדה, לכר"ע מצטרפים ברואים אלו את אלו" עכ"ל.

והנה מבואר בפמ"ג (סימן נה א"א יב) שעשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד מצטרפים למנין אפילו אם לא רואים אחד את השני, ביאור הדברים כיון שנמצאים ברשות אחת, הרשות יוצרת חיבור ביניהם, אפילו שלא רואים אחד את השני, ולכאורה יש לומר שלפי הפמ"ג מצטרפים גם אם לא רואים אחד את השני, ונראה שעשרה אנשים שנמצאים בשדה פתוח בלי מחיצות, כיון שלא נמצאים ברשות מוקפת מחיצות, מודה הפמ"ג שמצטרפים רק אם רואים אחד את השני, וגם לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף ע"י ראייה, כל זה דוקא באופן שנמצאים בב' רשויות נפרדות, אבל בשדה פתוח, יש מקום לומר שלכר"ע חל צירוף ע"י ראייה.

ונראה שאם עומדים עשרה אנשים ברחוב, על כביש או על מדרכה, אפילו אם הכביש ארוך ולא רואים אחד את השני, מ"מ באופן שיש עירוב ע"י הבנינים, נחשב שהכביש רשות היחיד, ולפי"ז נראה שמצטרפים למנין אפילו שלא רואים אחד את השני, דהוי כמו שנמצאים בבית אחד, משא"כ אם נמצאים בשדה פתוח בלי מחיצות, אז מצטרפים דוקא אם אחד רואה את השני. אמנם שמעתי מת"ח אחד שרצה לפקפק שאולי כל מה שמבואר בפוסקים שעשרה אנשים שנמצאים בבית אחד מצטרפים אפילו אם לא רואים, דוקא אם נמצאים בחדר מקורה, אבל אם עומדים על כביש שמוקף בנינים, כיון שיש מחיצות ואין תקרה, אם לא רואים אחד את השני, לא מצטרפים, ולענ"ד נראה שאין חילוק.

עשרה בשדה פתוח וחלק לא יכולים לשמוע

עיין בשו"ת משנה שכיר (ח"א סימן לד) שדן לגבי צירוף עשרה במקום פתוח, כגון לגבי אמירת קידוש לבנה אם יש עשרה שעומדים במרחק, עד איזה שיעור מצטרפים לעשרה, וכתב דאם שומעים אחד את השני מצטרפים, ואם לא שומעים אינם מצטרפים, והוכיח כן מדברי השו"ע (סימן קצה, ג) לגבי צירוף לזימון שב' חבורות מצטרפות ע"י ראייה רק אם שומעים את המזמן עכ"ד.

ונראה לענ"ד לדחות את ראייתו, שלגבי זימון צריכים לענות, ולכן יכולים להצטרף רק אם שומעים את המברך, ואם לא שומעים לא יכולים לצאת ידי זימון כיון שלא יכולים לענות, ונראה דשמיעה אינה קובעת כלום בחלות הצירוף, ונראה שאם לא צריכים לענות, מצטרפים גם אם לא שומעים, ונ"מ לגבי קדיש, דמותר לומר קדיש רק אם יש עשרה ביחד, דכל דבר שבקדושה צריך עשרה, ומספיק שיש ששה עונים, ונראה שאם יש עשרה אנשים מפוזרים בשדה חל צירוף גם באופן שחלקם לא יכולים לשמוע את הקדיש, דכיון שאין כאן ב' רשויות נפרדות שמבדילות, מספיק שרואים אחד את השני, ומותר לומר קדיש גם באופן שחלקם עומדים במרחק ולא שומעים אחד את השני, ומספיק שיש ששה שומעים שיענו אמן, וכיון שרואים אחד את השני הרי הם קשורים ביחד ושורה עליהם השכינה.

ועיין בט"ז (סימן קכד סק"ב) שכתב דכיון שמבואר בשו"ע שבחזרת הש"צ אם אין ט שמכונים הוי ברכה לבטלה, לפי"ז לא מצטרף למנין מי שאינו שומע אפילו שהוא פיקח. אכן עיין שו"ע (סימן נה, ח) שחרש שמדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר מצטרף, מבואר שאדם שאינו שומע כיון שהוא פקח מצטרף למנין, ועיין משנ"ב (סימן נה לד) שהביא את שיטת הט"ז בסימן קכד והביא שהרבה פוסקים מסכימים עם השו"ע.

כתב בשו"ת מהרי"ל (סימן קנ סק"ח) ז"ל, "והישן בבהכ"נ, קצת נראה דאכל ביה עשרה דישראל שכינה שריא, ואפי' תנוק בעריסה לפי' ר"ת וכן כתב מהר"ם דהמתפלל מצטרף. ונהי דכתב הרא"ש דצריך עשרה דצייתי, מ"מ חזינן דנהוג עלמא לצרף אף על גב שמסיחין שיחת חולין ולא צייתי, ומ"מ לבי מגמגם דשמא כל הראוי לבילה" עכ"ל, מבואר מדברי מהרי"ל דישן מצטרף אפילו שאינו שומע, וכן פסק שו"ע (סימן נה, ו) דישן מצטרף לקדיש, ועיין ט"ז (סימן נה, ד) שפסק דישן אינו מצטרף, ונראה שהט"ז אזיל לשיטתו בסימן קכד.

ונראה כיון שמבואר בשו"ע שישן וכן חרש שמדבר ואינו שומע מצטרף למנין, מוכח דחל צירוף למנין אפילו שהמצטרף אינו שומע, ולפי"ז עשרה אנשים שמפוזרים בשדה גדול וחלק אינם יכולים לשמוע, כיון שרואים זה את זה ממרחק, מצטרפים למנין ואפשר לומר קדיש, ולגבי חזרת הש"צ צריך עשרה שעונים אמן, ואם יכולים לענות ע"י הנפת סודר וכדומה מהני, כמבואר במשנ"ב (סימן נה סק"ח).

דברי שו"ת מנחת יצחק

כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן מד) ז"ל, "כעת הנני בדבר שכתב לי במכתבו השני. באנשים המתפללים בקיץ מנחה ומעריב בשדה, כמה יכולים להיות רחוקים זה מזה בשטח, שיכולים לצרפם למנין, אם הדבר תלוי ברואים זה את זה, או כדי שמיעת הש"ץ, ואפשר רק ד' אמות מאחד לחברם, כארז"ל עה"פ והיה מחניק קדוש, שמחנה של אדם הוא ד' אמות מכל צד עכ"ד.

לדעתי תלוי בשניהם, בשמיעת הש"ץ המבואר (באו"ח סי' קכ"ד), וברואים זא"ז, דהרי כבר כתב הפר"ח (באו"ח סי' נ"ה) דכל הדינים שם (מסעי' י"ג סעי' כ') מיירי רק באין רואים זא"ז, דאלו ברואים זא"ז בכל ענין מצטרפים, היינו אפילו אם המה בשני חדרים לגמרי עיין שם, ומקורו מדברי הרשב"א (בת' סי' צ"ו), ואף דלהלכה יש חולקים ומחמירים וכמבואר שם בשע"ת (אות מ"ז), מ"מ באין מחיצה מפסיק ביניהם אף שאינם בבית אחד אלא בשדה שפיר י"ל דמהני רואים זא"ז לכ"ע, אבל בלא רואים זה את זה ל"מ. וכדמוכח מלשון הרשב"א שם, שכתב שכל שרואין אלו את אלו כאלו הן בבית א' דמי ומצטרפין ע"ש, משמע דרק ראייה מהני, משום דאז הוי כאלו הן בבית אחד, אבל היכא דליכא לא ראייה ולא בית אחד בודאי ל"מ.

אולם לדעתי יש לזהר, דכמה פעמים המתפללים בשדה כגון במקומות שנוסעים לשאיפת אויר, שכיח שיש שם ג"כ שביל להילוך בני אדם, וברצונם שלא לעכב את ההילוך, מתחלקים המתפללים, איזה אנשים מעבר אחד של השביל ואיזה מעבר השני של השביל, והשביל ביניהם, דאז י"ל דאינם מצטרפים, לפי מה דאיתא (באו"ח סי' קצ"ה סעי' א'), לענין זימון, בשם יש מי שאומר (והוא הר' יונה) שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפים בשום ענין, והפמ"ג (בסי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) כתב, דמ"ש שם רה"ר מפסקת ה"ה כאן לענין תפילה עיין שם, והרי הט"ז (שם סי' קצ"ה ס"ק ב') כתב דנראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב י"ו אמה, אלא אפילו שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן (ריש פאה) ומייתי לה בחזקת הבתים (דף ל"ה) דזה מפסיק בין הרשיות לפאה ולשבת, וא"כ הה"ד כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר עיין שם, ומבואר שם בש"ס, דשביל זוטא טובא דשקיל כרעא ומנח כרעא, וא"כ כ"ז מפסיק גם לתפילה, ויש לזהר בזה" עכ"ל.

והנה מה שנקט המנחת יצחק לדבר פשוט שאם נמצאים בשדה ויש חמש מצד אחד ושביל מפסיק ועוד חמש אינם מצטרפים, יש מקום לדון בזה, דיש צד לומר שדוקא אם נמצאים בב' בתים נפרדים, אלא שרואים זה את זה, אם רשות הרבים מפסיק אינם מצטרפים, כיון שישוד הדין שמועיל רואים זה את זה, שהראיה גורמת צירוף בין ב' הבתים ונחשב כאילו ב' הבתים מחוברים להיות בית אחד, כמבואר להדיא בלשון שו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) שהראיה גורמת חיבור כאילו שניהם בבית אחד, ולכן אם רשות הרבים מפסיק הרי זה גורם

הפרדה בין ב' הבתים, אבל אם נמצאים בשדה פתוח, כיון שאין ב' רשויות נפרדות, יותר מסתבר לומר שאם רואים זה את זה מצטרפים והשביל אינו מפסיק ביניהם.

דינים העולים

א. כל מה שנחלקו הפוסקים האם חל צירוף ע"י ראייה, דוקא באופן שיש עשרה שנמצאים בב' רשויות נפרדות, כגון שיש חמשה בבית אחד וחמשה בבית אחר, ונחלקו הפוסקים האם ראייה מצרפת ומחברת אפילו שיש הפרדה של רשויות, אבל אם יש עשרה בשדה פתוח בלי מחיצות כלל, נראה שאם רואים זה את זה, לכו"ע חל צירוף ע"י ראייה, כיון שאין חילוק רשויות מפריד ביניהם (מנחת יצחק; חישוקי חמד).

ב. עשרה שעומדים בתוך כביש מוקף בנינים, נחשב שנמצאים בחדר גדול, וכיון שנמצאים באותה רשות, מצטרפים אפילו שלא רואים אחד את השני. ונראה שמצטרפים ביחד אפילו אם לא שומעים אחד את השני, דלא כמש"כ בשו"ת משנה שכיר.

ג. עשרה שנמצאים במקום שיש כביש פתוח, חמשה נמצאים מצד אחד, ויש כביש וחמשה מעבר לכביש, מבואר בשו"ת מנחת יצחק שאינם מצטרפים, ולענ"ד נראה דכיון שרואים זה את זה, מצטרפים אפילו שכביש מפסיק ביניהם, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם יש חמשה עומדים על מדרכה אחת ויש כביש באמצע ועוד חמשה מעבר לכביש, מצטרפים ביחד, כיון שכל העשר נמצאים באותה רשות.

ד. לגבי צירוף בבית הכנסת, יש לדון בג' ציורים. א. תשעה בבית הכנסת, ואחד בעזרת נשים בקומה עליונה, ורואה דרך חלון, האם מצטרף, ועיין משנ"ב סימן נה שדן בשאלה זו, ועיין בשו"ת שבט הלוי שדן בשאלה זו. ב. מצוי שיש בסוף בית הכנסת מחיצות שלא מגיעות לתקרה, מחיצות בשביל עזרת נשים, אם יעמוד אדם מאחורי המחיצה, האם מצטרף לתשעה שבבית הכנסת, וזה דומה לציור של תיבה, שכתב שו"ע סימן נה, יט, דכיון שהמחיצות לא מגיעות לתקרה, מצטרף, אולם לפי הסברא של הרשב"א בתיבה, דחל צירוף כיון שהמחיצות עשויות לתשמיש בית הכנסת, לפי"ז במחיצה של עזרת נשים, לא יהיה צירוף, כיון שמטרת המחיצות לעשות מקום נפרד לנשים. ג. אם יש בסוף בית המדרש גלריה של עזרת נשים, ויש חמשה בחלק הקדמי של בית מדרש, ועוד חמשה מתחת לגלריה, האם מצטרפים ביחד, או שאומרים פי תקרה ולא מצטרפים. ועיין באור לציון ח"א.

פרק ב

שיטות הראשונים האם חל צירוף לתפילה ע"י ראיה

תנן (ברכות דף נ, א) שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן, מבואר במשנה שלגבי זימון מועיל צירוף של רואים אלו את אלו בב' חבורות שאוכלים בבית אחד, ועיין בירושלמי שמועיל צירוף גם בבית בתים נפרדים, וכן פסק שו"ע (סימן קצה, א), יש לדון האם חל צירוף של רואים אלו את אלו גם לגבי תפילה בציבור, ונחלקו בזה הראשונים והפוסקים, ומצינו ו' שיטות בראשונים בשאלה זו.

דברי שו"ת הרשב"א

כתב שו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) ז"ל, "שאלת על מה שסמכו בכל גלילותינו שיהא שליח צבור עומד בתיבה שהיא גבוהה עשרה ורחבה ארבעה ושיש לה מחיצות גבוהות, ומוציא את הרבים בתפילה ועונין אחריו קדיש וכל דבר שבקדושה.

תשובה כל מה שאמרו (עירובין דף צ"ג) בקטנה שנפרצה במלואה לגדולה, לא אמרו אלא בבתים מוחלקים, לפי שזה בפני עצמו לתשמישו וזה בפני עצמו לתשמישו כו', אבל התיבה עם היותה גבוהה ורחבה ובעלת מחיצות, לא לתשמיש בפני עצמה עומדת, אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתיבה.

עוד אני אומר שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו, כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין, ודומיא דזימון של ברכת המזון דתנן (ברכות דף נ, ב) שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון, ולא תימא דוקא בבית ממש, דבית אחד היינו בירה אחת. וכמו שאמרו דקרו לבירה בית. וכן מבית לבית האמור בפסחים דהיינו מבירה לבירה אחרת" עכ"ל,

מבואר מדברי הרשב"א ב' סיבות מדוע תיבה אינה מפסקת. א. משום שהתיבה עומדת לתשמיש בית הכנסת לכן אינה נחשבת רשות בפני עצמה. ב. כיון דהש"צ והציבור רואים זה את זה, מצטרפים ע"י ראיה, והרשב"א מחדש דכמו שלגבי זימון חל צירוף בב' בתים נפרדים, ה"ה לגבי תפילה בציבור חל צירוף, והרשב"א מסתפק בדין זה.

דברי ראב"ה

כתב ראב"ה (ברכות סימן קלד) ז"ל, "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון ואם לאו אלו מזמנים לעצמן ואלו מזמנים לעצמן. תנא אם היה שמש ביניהם השמש מצרפן. ובהלכות גדולות כתוב לאו דוקא בבית אחד. והכי נמי איתא בירושלמי כו', וכמו דשרי הכא לצירוף כך הדין נמי אם שליח ציבור עומד לבדו והצבור עומדין לבדן, דבעינן שיעמדו יחדיו, **דאם רואים זה את זה הרי הם כבבית אחד**, ולכך הורגלו שהשליח צבור עומד על המגדל ואומר קדיש אחר קריאת התורה, ואף על פי שמקצת מחיצות והפתחים שיש להם צורת הפתחים נידונים כמחיצה, כדמוכח בפרק קמא דעירובין, ואף על פי שאין עשרה על המגדל, אומר קדיש ועונים אחריו, כיון שרואים זה את זה.

ומסיק התם דיורי גדולה בקטנה ואין דיורי קטנה בגדולה וכו' עד צבור בגדולה ושליח צבור בקטנה יוצאים ידי חובתן צבור בקטנה ושליח צבור בגדולה אין יוצאים ידי חובתן תשעה בגדולה ואחד בקטנה מצטרפין תשעה בקטנה ואחד בגדולה אין מצטרפין. וכל זה מייירי בשאינם רואין זה את זה" עכ"ל, מבואר מדברי ראב"ה דאם רואים זה את זה מצטרפים ע"י ראיה ומעמיד את סוגיית הגמ' (עירובין דף צב, א) לגבי חצר קטנה שנפרצה לגדולה באופן שלא רואים זה את זה.

דברי אור זרוע

כתב אור זרוע (הלכות ק"ש סימן ה) ז"ל, "אמנם ראיתי בתשובות הגאונים כתוב דהא דקאמר ריב"ל אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת לאביהם שבשמים, היינו דוקא ששליח צבור ותשעה עמו בביהכ"ס, שאותם

שחוף לביהכ"נ יוצאים בתפלת שליח צבור כההיא דפרק בתרא דר"ה וכההיא דפרק ואלו נאמרין דמיירו בכי האי גונא ובהא ודאי הילכתא כריב"ל, אבל להשלים לעשרה אותם שבחוף אינם מצטרפין דתנן פ' הקורא את המגילה עומד אין פורסין על שמע פחות מעשרה ואמר בגמרא מה"מ אמר ר' חייא בר אבין אמר קרא ונקדשתי בתוך בני ישראל דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה מאי משמע דתני ר' בנאי אחוה דר' חייא [בר אבא] אתיא תוך תוך כתי' הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם הבדלו מתוך העדה מה להלן בעשרה אף כאן בעשרה, וכיון שאינם בבית אחד אינם נראים כעשרה, כדתנן פ' ג' שאכלו שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין משמע, אבל בשני בתים, אף על גב דרואין זה את זה אין מצטרפין וה"ה לענין תפלה דמאי שנא.

מיהו אפילו לדברי הגאונים אם יושב בחלונות או בעובי ראש חומה בגגה או באגף הרי זה מצטרף מיהו ההיא דכל גגות [לא] אתי' לפי דבריהם בגמ', והא דקאמר בכיצד צולין גבי ההיא דרב ופליגא דריב"ל היינו משום דרב אמר וכן לתפלה בסתם משמע בין לענין צירוף בין לצאת ידי חובתן דהתם ודאי אפילו חומה של ברזל אינה מפסקת אבל לענין צירוף מודו ליה" עכ"ל.

מבואר מדברי אור זרוע שפוסק לגבי זימון דלא כמו הירושלמי, דחל צירוף ראייה רק בב' חבורות שאוכלות בבית אחד, אבל בב' בתים לא מועיל צירוף ראייה, וה"ה לגבי תפילה לא מועיל צירוף ראייה, דאין חילוק בין צירוף בין תפילה בציבור לבין צירוף לגבי זימון.

דברי שו"ת הרשב"ש

כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן לז; מובא בגליון רעק"א לשו"ע סימן קצה) ז"ל, "שאלת פעמים שהצבור באים לבית הכנסת יע"א ואינם משלימים לעשרה ובעזרת בית הכנסת יש קצת בני אדם, ואמר לכם מורה אחד דכיון שאותן שבבית הכנסת רואים את אלו שבעזרה משלימין לעשרה.

תשובה. נראה שהמורה בזה סמך על אותה ששינונו בפרק שלשה שאכלו שתי חבורות שהיו בבית א' בזמן שאלו רואין את אלו מצטרפים, וטעה בזה בשתיים. האחד שאלו אמר חמשה שהיו אוכלים בבית זה וחמשה בבית אחר בזמן שאלו רואים את אלו הרי אלו מצטרפים היתה ראייה לזה, אבל המשנה לא דברה אלא בשתי חבורות ובכל חבורה יש כדי לברך בזמון או בשם וכל חבורה היתה חייבת בפני עצמה בלי שום צירוף ואלו רצו לברך לעצמם וכל אחת היתה יכולה לברך לעצמה, אבל אלו החבורות רצו שאחד יברך לשתייהן.

ויש הפרש בין צירוף של תפלה ששאלתם לצירוף של ברכת המזון, שצירוף של תפלה ששאלתם עליו הוא שאתם רוצים להשלים מנין עשרה באותם שבחוף, וצירוף ברכת המזון הנזכר במשנה הוא שבכל מקום יש כדי הצורך אלא שרוצים לפטור עצמם בברכת א' מן החבורות ובה צירוף כל דהו סגי, משא"כ בצירוף של תפלה שאנו צריכים עשרה במקום אחד וליכא" עכ"ל.

מבואר מדברי הרשב"ש דלא חל צירוף עשרה למנין ע"י שרואים אלו את אלו, כיון שמקור הדין נלמד מזימון, וגם בזימון מועיל צירוף רק באופן שכבר חל חיוב זימון, ונראה שלפי הרשב"ש אין חילוק בין צירוף לענין זימון לבין צירוף לענין תפילה, אלא שגם לגבי זימון לא חל צירוף באופן שיש ב' חבורות של חמש וחמש, אלא רק באופן שיש חבורה של עשר ועוד חבורה של עשר. ונראה שלפי שיטת הרשב"ש אם יהיה עשר בבית אחד ועוד עשר בבית אחר, מועיל צירוף וב' הקבוצות יכולים להתפלל עם חזן אחד, כמו שלגבי זימון חל צירוף אם רואים אלו את אלו, ואין חילוק בין צירוף לגבי זימון לבין צירוף לגבי תפילה.

דברי הרמב"ן בפסחים

כתב הרמב"ן (פסחים דף פה, ב) ז"ל, "אבל העומד חוץ לכותל המפסיק בין שני הבתים אין מצטרפין דדירין חלוקין אין מצטרפין לעולם, וגרסינן בהאי ענינא במסכת עירובין (דף צ"ב, א) אמתני' דתנן חצר גדולה שנפרצה לקטנה, גדולה מותרת קטנה אסורה מפני שהיא כפתחה של גדולה כו', למדנו ודאי לשתי בתים ושתי חצרות שאע"פ שפתוחות זו לזו מחיצתן מפסקת, הילכך לא מיתוקמא דר' יהושע בן לוי אלא בחלל

פתח או בקטנה שלפני הגדולה, לומר שהיחיד שבקטנה מצטרף לתשעה שבגדולה, אף על פי שהפתח מפסיק כשהוא נעול כו', אבל בשתי בתים ודאי אין מצטרפין לדברי הכל.

ואי קשיא לך הא דתנן (ברכות דף נ, א) שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין לזימון ואם לאו לא, אלא אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן, ואתמר בירושלמי ר' יונה ר' אבא בשם ר' זעירא לשני בתים נצרכא אמר ר' והן שנכנסו בשעה ראשונה על מנת כן, דאלמא אפילו בשני בתים איכא צירוף, איכא למימר ההיא כיון שנכנסו מתחלה להיות רואין אלו את אלו ולהיות בחבורה אחת, כגון שאמרו ניזיל ניכול נהמא אדוכתא פלן, הוקבעו בכך לאכילה, אבל לענין תפלה בית אחד בעינן, שאין בתפלה קביעות חבורה" עכ"ל.

מבואר מדברי הרמב"ן שלגבי תפילה בציבור לא מועיל צירוף ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו בב' בתים נפרדים, אפילו לפי שיטת הירושלמי שלגבי זימון מועיל צירוף בב' בתים, ומבאר את יסוד החילוק שלגבי אכילה יש קביעות של חבורה ואילו לגבי תפילה אין מושג קביעות של חבורה.

והנה בהמשך דבריו כתב הרמב"ן שאין הלכה כמו הירושלמי, אלא גם לגבי זימון מועיל צירוף רק לגבי ב' חבורות שאוכלות בבית אחד, אבל אם אוכלות בב' בתים אינם מצטרפים, ועיין בשו"ע (סימן קצה, א) שפסק להלכה את דברי הירושלמי שב' חבורות שאוכלות בב' בתים מצטרפים, מבואר מדברי השו"ע דלא כהרמב"ן, אבל אין ראייה מדברי השו"ע שנקט להלכה דלא כמו החלק הראשון של הרמב"ן שלגבי תפילה בציבור לא חל צירוף ע"י שרואים אלו את אלו.

סיכום ו' שיטות הראשונים

מצינו ו' שיטות בראשונים האם מועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה ולגבי זימון. א. שיטת שו"ת הרשב"א שלגבי זימון מועיל צירוף ראייה בב' בתים נפרדים, ומסתפק האם גם לגבי תפילה בציבור מועיל צירוף של ראייה כמו זימון. ב. שיטת אור זרוע שלא מועיל צירוף לגבי זימון בב' בתים נפרדים, דלא כהירושלמי, ולכן סובר דלא מועיל גם לגבי תפילה בציבור. ג. שיטת ראב"ה שמועיל צירוף ראייה בב' בתים נפרדים, לגבי זימון וגם לגבי תפילה ד. שיטת שו"ת הרשב"ש (ח"א סימן לז) שלגבי זימון לא מועיל צירוף אם יש חמש בבית אחד וחמש בבית אחר, אבל אם יש עשר בבית אחד ועוד עשר בבית אחר, מועיל צירוף ראייה לגבי זימון, ועוד סובר הרשב"ש שצירוף לתפילה דומה לצירוף לזימון, ולכן גם לגבי תפילה לא מועיל צירוף של חמש וחמש. ה. שיטת הרמב"ן (פסחים דף פה) שגם לפי שיטת הירושלמי שמועיל צירוף של ראייה בזימון בב' בתים נפרדים, מודה הירושלמי שלגבי תפילה לא מועיל צירוף בב' בתים נפרדים. ו. שיטת הרמב"ן בעצמו שלפי הבבלי לא מועיל צירוף בב' בתים נפרדים לא בזימון ולא בתפילה, וכל מה שמבואר במשנה שמועיל צירוף ראייה לגבי זימון רק באותו חדר.

ביאור החילוק בין זימון לתפילה

צ"ב לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף לתפילה ע"י ראייה, מדוע לגבי זימון חל צירוף ע"י שרואים אלו את אלו, ואילו לגבי צירוף עשרה למנין לא מועיל מקצת רואים אלו את אלו. ולכאורה נראה לומר בביאור החילוק שדוקא לגבי זימון מועיל צירוף, כיון שזימון אינו דבר שבקדושה, אלא יסוד דין זימון שחבורה שקבעו לאכול ביחד, מברכים ביחד, ואם יש ב' חבורות שרואים אלו את אלו, אפילו שאוכלים בב' בתים נפרדים, נחשב שאוכלים ביחד, ולכן צריך לברך ביחד, משא"כ לגבי אמירת דבר שבקדושה רק עשרה שנמצאים בבית אחד יכולים לומר דבר שבקדושה, ואילו ראייה אינה מחברת להחשיב שנמצאים בבית אחד. וקשה על דרך זו, שהלא צירוף של ראייה מועיל גם לגבי עשרה שיאמרו אלו קינו, והלא אמירת אלו קינו היא דבר שבקדושה, א"כ כמו שמועיל צירוף של ראייה, ה"ה יועיל צירוף לגבי תפילה.

דברי שו"ת זרע אמת

עיין בשו"ת זרע אמת (או"ח סימן י ד"ה ומימלא) שכתב לבאר את החילוק מדוע מועיל צירוף של ראייה לגבי זימון ולא מועיל בתפילה, ז"ל, "עם כל זה לענין צירוף דרואין זה את זה ודאי לא דמו כלל אהדדי, לא לקולא ולא לחומרא, דהא בזימון הכל תלוי ברואין זה את זה, בין ברשות אחת בין בשתי רשויות, כמבואר בש"ס ובפוסקים בסימן קצה דאפילו ברשות אחת צריך שיהיו רואין זה את זה, ומשום הכי אף בשתי רשויות סגי ברואין זה את זה, ומצי למימר דהתם היינו טעמא משום דהתם תקון רבנן שיהיה הכל תלוי בהזמנה ובהיות חבורה אחת, לא שנא ברשות אחת, לא שנא בב' רשויות, לעולם איכא משום ברוב עם הדרת מלך, דזהו טעם הזימון כמש"כ הפוסקים, משא"כ לענין צירוף דתפילה, דהכל תלוי אם הם ברשות אחת, דאז הוא מחנה קדוש, דאכל בי עשרה שכינתא שריא לענין שיוכל לומר דבר שבקדושה, ומשום הכי כל כמה שהם ברשות אחת, אפילו אינם רואים זה את זה מצטרפים כו', אם כן מימלא מזה מסתעף דכשהם בב' רשויות, אפילו רואים זה את זה, יש לנו לומר ג"כ דאינם מצטרפים כיון דאינו ברשות אחת, באופן דקרי ביה ונקדשתי בתוך בני ישראל לומר דאכל בי עשרה שכינתא שריא"עכ"ל.

מבואר מדברי זרע אמת קרוב לדברי הרמב"ן שחיוב זימון נקבע בשם חבורה, וכל שרואים זה את זה, נקרא חבורה אחת, משא"כ לגבי תפילה בציבור, צריך עשרה שנמצאים ברשות אחת ועשרה שרואים אלו את אלו לא נקרא חבורה אחת.

ונראה לבאר בנוסח אחר, דזימון בשם אינו נקרא דבר שבקדושה, ויש לדייק מלשון הגמ' (מגילה דף כג, ב) ואין מזמנין על המזון בשם פחות מעשרה כיון דבעי למימר נברך לאלהינו בציר מעשרה לאו אורח ארעא, מבואר מהגמ' שצריך עשרה בזימון משום דלאו אורח ארעא להזכיר שם ה' בפחות מעשרה, משמע דאי"ז ממש דבר שבקדושה, שוב ראיתי מביאים מספר מעשה רוקח (פ"ח מתפילה ה"ד) שכתב להוכיח מדברי הגמ' במגילה שזימון לא נחשב דבר שבקדושה.

ועיין בשו"ע (סימן נה, ד) יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין, ולא נראין דבריהם לגדולי הפוסקים, מבואר מדברי השו"ע שקטן אינו מצטרף לקדיש וקדושה, וקשה הלא מבואר בשו"ע (סימן קצט, י) לגבי זימון שקטן מצטרף בין לשלושה בין לעשרה, וקשה מדוע פסק השו"ע שקטן מצטרף לזימון של עשרה ואילו לגבי תפילה אינו מצטרף.

כתב ביאור הלכה (סימן נה, ד) ואף על גב דלקמן בסימן קצ"ט ס"י לענין זימון סתם המחבר כדעת המקילין בזה דבר שבקדושה חמיר טפי" עכ"ל, מבואר מדברי ביאור הלכה שזימון לא נחשב ממש דבר שבקדושה ולכן קטן מצטרף לזימון¹⁶⁸.

כתב בית יוסף (סימן קצט) ז"ל, "ולענין הלכה כיון שהר"ף והרמב"ם מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן, ואף על פי שבסימן נ"ה פסקתי דאין עושין קטן סניף לעשרה, שאני התם דדבר שבקדושה הוא אבל הכא אינו אלא זימון בעלמא, ואף על גב דבפרק שלשה שאכלו (מז:): משמע איפכא דאמר רבי יהושע בן לוי אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה נראה לי דלטעמיה אזיל שסובר דאכל בי עשרה שריא שכינתא ואפילו יש ביניהם קטן המוטל בעריסה שאין בו דעת דלדבר שבקדושה לא בעינן דעתא אלא שתהא שכינה שורה אבל בזימון בעינן דעתא שהרי המזמן אומר לחביריו שיזדמנו לבך וכל שיש ביניהם מי שאין בו דעת לא שייך זימון אבל לדידן דלדבר שבקדושה אין מצרפין קטן המוטל בעריסה,

¹⁶⁸ עיין משנ"ב (סימן קצט טו) שכתב דעשר נשים לא מזמנות בשם משום דהזכרת השם בזימון הוי דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה נאמר רק בעשרה זכרים בני חורין, ולכאורה דברי משנ"ב סותרים לדבריו בביאור הלכה, ונראה בהכרח דזימון הוי דבר שבקדושה בדרגה קלושה, ולכן קטן מצטרף לזימון ומאיך עשר נשים לא מזמנות בשם.

דבר שבקדושה חמיר מזימון מטעמא דפרישית" עכ"ל, מבואר מדברי הבית יוסף שזימון בעשרה לא נחשב דבר שבקדושה, לכן קטן מצטרף לזימון ולא מצטרף לתפילה.

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן רה) ז"ל, "סימן קצ"ט מג"א סק"ו מחלק בין תפלה לבהמ"ז דבתפלה לא מצטרף קטן ובהמ"ז מצטרף שאין חיובו גדול כ"כ דאי בעי לא אכיל, ונראה לחלק בפשטות מטעם אחר דבתפלה יש גדר של עשרה ומטעם דבר שבקדושה על כן בעינן י' גדולים, משא"כ בהמ"ז דיש כבר דין זימון בג', ממילא אפי' בעשרה כדי לומר נברך אלקינו סגי בצירוף קטן" עכ"ל, מבואר דזימון לא נחשב דבר שבקדושה.

ולפי"ז מבואר היטב מדוע לגבי תפילה לא חל צירוף ע"י עשרה שרואים ואילו בזימון מועיל, והיינו משום שלגבי תפילה דהוי השראת השכינה, דוקא באופן שיש עשרה בבית אחד חל השראת השכינה, משא"כ לגבי זימון יש דין להזכיר שם ה' לפני עשרה, ועד כמה שיש חיבור ביניהם ע"י ראייה נחשב שמזכיר שם השם לפני עשרה.

ביאור מחלוקת הרמב"ן והרשב"ש

הרשב"ש מבאר שגם בזימון מועיל צירוף רק באופן שיש בכל בית עשרה אנשים, ואז מצטרפים לזמן ביחד, אבל אין מושג להצטרף חמשה ועוד חמשה, ולכן גם בתפילה לא מועיל צירוף, ונראה בביאור הדברים שהרשב"ש סובר שלגבי הדין שדבר שבקדושה נאמר בעשרה, שם ציבור חל רק אם יש עשרה באותה רשות ממש, ואין מושג צירוף ראייה לגבי דבר שבקדושה, דאפילו שרואים זה את זה, מ"מ אינם באותה רשות, ולכן רק באופן שבכל בית יש עשרה מועיל צירוף, דכיון שיש בכל בית בפני עצמו השראת השכינה יכולים להצטרף שיענו לזימון ביחד.

ונראה שהרמב"ן חולק בנקודה זו על הרשב"ש וסובר שמועיל צירוף בזימון אם יהיה חמשה בבית אחת ועוד חמשה בבית אחר ורואים זה את זה, וכן כתב להדיא בביאור הלכה סימן קצה שלפי הרמב"ן חל צירוף של חמשה ועוד חמשה, ונראה שהרמב"ן סובר דכיון שחל עליהם שם חבורה אחת מועיל גם לענין השראת השכינה, אלא שיש חילוק שלגבי אכילה חל שם חבורה ואילו לגבי תפילה בציבור לא חל שם חבורה.

פרק ג

שיטת בית יוסף ושו"ע

כתב בית יוסף (סימן נה) ז"ל, "כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל בענין צירוף התיבה שמצטרף החזן להשלים לעשרה ראיתי מי שמפקפק בזה שנראה שהתיבה היא כמו עליה ואינו מצטרף, אבל נראה שהיא בטילה לגבי בית הכנסת שאינה אלא כמו תשמיש בית הכנסת והיא כהלך ועפר שהוא בבית הכנסת גבוה שמצטרף והנה המחיצות שיש לתיבה אינו אלא לנוי לא להבדל מחיצה בפני עצמה וכך נהגו העם הנה עכ"ל, וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן צו) שהטעם מפני שאע"פ שהיא גבוה עשרה ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות, אינה עומדת לתשמיש בפני עצמה אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתוכה. וסמ"ק כתב בסימן רפ"ב גבי חמשה ששרויין בטרקלין אם יש ביניהם מחיצות המגיעות לתקרה צריך עירוב לכל אחד ואחד אין מגיעות לתקרה עירוב אחד לכולן דמכאן יש לסמוך לענין השלמת עשרה לתפלה דלא הוי הפסקה אותן מחיצות העומדות סביב סביב לבימה שקורין אולמבר"א וכן באותם המחיצות העומדות מימין ושמאל לתיבה אף על פי שהן גבוהות עשרה, כיון שאינן מגיעות לתקרת הגג מותרות עכ"ל.

יש לדייק שהבית יוסף העתיק רק את הטעם הראשון שכתב הרשב"א ולא העתיק את הטעם השני שחל צירוף ע"י ראייה, מוכח שלא הסכים עם הרשב"א.

כתב שו"ע (סימן נה, יט) ז"ל, "ש"צ בתיבה ותשעה בבהכ"נ, מצטרפין, אף על פי שהיא גבוהה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות י', מפני שהיא בטלה לגבי בית הכנסת, ויש מי שכתב דהני מילי כשאין המחיצות מגיעות

לתקרת הגג" עכ"ל, הנה השו"ע הביא רק את הטעם הראשון של הרשב"א ולא הזכיר את הטעם השני, ועוד מוכח מהמשך דברי השו"ע שכתב שאם המחיצות מגיעות לתקרת הגג הש"צ אינו מצטרף, א"כ מוכח דלא חל צירוף ע"י ראייה. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (סימן נה, יט) ומאמר מרדכי (סימן נה, יד) ושו"ת זרע אמת (או"ח סימן י) שכתבו להוכיח מדברי הבית יוסף והשו"ע דלא סמך על דברי הרשב"א, מזה שלא הביא את הטעם השני שכתב הרשב"א.

כתב שו"ע (סימן נה, יד) מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה עכ"ל, וצ"ב מדוע אם מראה את פניו מהחלון מצטרף. ועיין בפרי חדש (סימן נה, יג) וכן בפמ"ג (סימן נה, א"א יב) שביארו את שיטת השו"ע דפסק כמו שיטת הרשב"א שמועיל צירוף ע"י ראייה, אכן קשה מדברי השו"ע (סימן נה, יט) שכתב דש"צ שעומד בתיבה מצטרף כיון שהתיבה בטילה, ומדוע לא כתב כיון דהש"צ רואה את הציבור, וזהו באמת הטעם השני שכתב הרשב"א לגבי תיבה והשו"ע הביא רק את הטעם הראשון של הרשב"א, ועיין בפר"ח ובפמ"ג שהקשו כן וכתבו דשו"ע בסעיפים טז, יז, יח, יט איירי בצירוף שאין רואים אחד את השני.

אכן קשה מאוד על דרכם של הפר"ח ופמ"ג שהלא מבואר בשו"ע בסוף סעיף יט שאם המחיצות של התיבה מגיעות עד התקרה הש"צ אינו מצטרף, וקשה מדוע השו"ע לא חילק שאם הש"צ רואה את הציבור, הרי הוא מצטרף עם הציבור גם באופן שהמחיצות מגיעות עד התקרה, ועוד קשה כיון שמקור ההלכה של סעיף יט נובע מהרשב"א, והלא הרשב"א מדבר בצירוף דהש"צ רואה את הציבור מהתיבה, א"כ איך אפשר לומר דשו"ע מדבר בצירוף אחר מהרשב"א וסותם את הדברים.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שדוחק גדול להעמיד את דברי השו"ע בסעיף יט בצירוף שהש"צ והציבור לא רואים אחד את השני, וגם דוחק להעמיד את כל הדין של חצר קטנה וגדולה שלא רואים אחד את השני, ולכן נראה דשו"ע פסק דלא כמו הרשב"א שמועיל צירוף ע"י ראייה, ומה שפסק בסעיף יד שיחיד שמראה פניו מצטרף, נראה דאיירי שמכניס ראשו לחלון ולכן מצטרף דנחשב שנכנס בתוך בית הכנסת, אבל באמת השו"ע סובר שלא מועיל צירוף ע"י ראייה עכ"ד.

ועיין במהריק"ש (סימן נה) וכן במאמר מרדכי (סימן נה, יד) וכן בשו"ת זרע אמת (או"ח סימן י) וכן בשו"ת חקרי לב (ח"א סימן כז) וכן בשו"ת משכנות יעקב (או"ח סימן עה) וחיי אדם (כלל ל, א) וכף החיים (סימן נה, עה) שכולם מבארים את דברי השו"ע בסעיף יד, דמה שכתב שיחיד שמראה פניו מצטרף, איירי דוקא בצירוף שמכניס ראשו בתוך החלון, אבל ראייה בלבד אינה מצרפת, אכן עיין במחזיק ברכה (סימן נה סק"ח) שכתב בשם הבית דוד שמבאר את השו"ע דאיירי שמראה פניו בלבד, וכן נקט המחזיק ברכה בשיטת השו"ע.

כתב בשו"ת מהרי"ט (יור"ד סימן ד) ז"ל, "ובפרק כל גגות העיר לענין חצר גדולה שנפרצה לקטנה משוינן מחיצת שב' לענין כלאים ולגיטין ולתפלה, ואעפ"י שאמרו המפרשים דלענין צירוף עשרה לתפלה אפילו אם הראה פניו מחלון אחד מצטרף, אף על גב שרשות לעצמו הוא, כדתנן אפילו חלון ד' על ד' בתוך עשרה מערבין ב' ואם רצה מערבים א', מ"מ מראה את פניו שאני שדומה כמצטרף להם, אבל היושב בתוך הבית שאם היה רשות אחת היה מצטרף בין ער בין ישן, כשיש שם מחיצה המועלת לכלאים ולשבת אינו מצטרף" עכ"ל.

מבואר מדברי מהרי"ט שאדם שנמצא ברשות אחרת, אם מראה פניו מצטרף למנין לגבי תפילה ע"י ראייה, אפילו שלא מכניס את ראשו בתוך החלון.

הוראת הגרמ"ש קליין שליט"א למעשה

שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שעדיף לא לעשות מנין ע"י צירוף של מרפסות, משום ג' סיבות. א. השיירי כנסת הגדולה (מובא בשערי תשובה סקט"ו) והגר"א פסקו שלא חל צירוף ע"י ראייה. ב. גם אם נאמר שחל צירוף ע"י ראייה, עיין בספר ערוך השולחן (סימן נה, כ) שמועיל צירוף רק באופן שיש תשעה ומצטרף עוד אחד ע"י ראייה, כמו הציור של השו"ע בסעיף יד, אבל אין ראייה מדברי השו"ע שאפשר לעשות

צירוף באופן שכל העשרה מחוברים רק ע"י ראייה, הבו דלא להוסיף עלה. ג. עוד כתב ערוך השולחן (סימן נה, כ) שמועיל צירוף רק ליחיד שעומד ברחוב ומראה פניו בחלון, אבל יחיד שנמצא ברשות אחרת לגמרי לא מועיל צירוף ראייה, ועיין במשנ"ב (סימן נה, נב) שחולק על ב' החידושים של ערוך השולחן ופסק שמועיל צירוף ראייה גם בב' רשויות נפרדות, אכן עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן כ) שנקט להלכה כמו ערוך השולחן שלא מועיל צירוף של ראייה בב' רשויות נפרדות, ולפי"ז כמה שכנים שכל אחד נמצא בביתו, לא חל צירוף ע"י ראייה, ולכן אפילו שלפי הפמ"ג ומשנ"ב אפשר לעשות מנין ע"י צירוף של ראייה, נראה למעשה שעדיף לא לעשות מנין עכ"ד, ויש להוסיף דעיין בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"א סימן קכז) שנקט להלכה כמו ב' החידושים של ערוך השולחן שרק יחיד יכול להצטרף לתשע ע"י ראייה, וגם דוקא אם נמצא ברחוב ולא מועיל אם נמצא ברשות אחרת.

ועיין בלשון שו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) ז"ל, "עוד אני אומר שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין. ודומיא דזימון של ברכת המזון דתנן (ברכות פ"ז דף נ' ע"ב) שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון. ולא תימא דוקא בבית ממש דבית אחד היינו בירה אחת. וכמו שאמרו דקרו לבירה בית. וכן מבית לבית האמור בפסחים דהיינו מבירה לבירה אחרת. ומפנה לפנה ממקום אחד למקום אחר שבבירה דהיינו מאיגרא לארעא. ועוד דבירושלמי פירשו כן בביאור. דגרסינן התם רבי יונה ורבי אבא בר כהנא בשם רבי זעירא לשני בתים נצרכא" עכ"ל.

ולכאורה קשה הלא במשנה כתוב ב' חבורות שאוכלות בבית אחד מצטרפות אם רואים אלו את אלו, ואילו בירושלמי כתוב שגם בב' בתים מצטרפים, ואיך הירושלמי אומר נגד המשנה שכתוב בבית אחד, ונראה מדברי הרשב"א דמיישב דכל מה שמבואר בירושלמי שמצטרפים בב' בתים, הכונה שאוכלים בב' חדרים בבית אחד, ומה שכתוב במשנה בית אחד, הכונה בירה, בירה זהו בית גדול ויש בו כמה חדרים, ולפי"ז סובר הרשב"א שמועיל צירוף לגבי זימון רק בב' חדרים בבית אחד, אבל לא מועיל צירוף ראייה בב' בתים נפרדים, ולפי"ז לפי שיטת הרשב"א לא יועיל צירוף מרפסות לתפילה מב' בנינים, כיון שהמקור מזימון וגם בזימון מועיל צירוף רק מחדר לחדר באותו בית עכ"ד הגרמ"ש.

ושאלתי שהלא מבואר בשו"ע בסימן קצה בשם רבינו יונה שמועיל צירוף בב' בתים בתנאי שרה"ר אינה מפסיקה, א"כ מוכח בשו"ע שמועיל צירוף גם בב' בתים נפרדים לגמרי, א"כ יועיל צירוף לתפילה בב' בנינים, והשיב הגרמ"ש דיתכן שלפי רבינו יונה מועיל צירוף בזימון רק שיש עשר ועשר, ואין מקור שמועיל גם ליצור חלות חיוב זימון, וא"כ אם נרצה להביא מקור לצירוף מהרשב"א, אין ראייה כיון שהרשב"א סובר שמועיל צירוף גם אם אין עשר ועשר, אולם הרשב"א סובר שמועיל צירוף רק מחדר לחדר באותו בית, ואילו לפי רבינו יונה ושו"ע לגבי זימון מועיל צירוף גם בב' בתים נפרדים, אולם יתכן שמועיל רק באופן שיש בכל קבוצה חיוב זימון.

פרק ד

האם לענות אמן על ברכה ששומע בטלפון או בשידור חי

שאלה: שומע תפילה בציבור ברדיו, או בשידור חי, האם יכול לענות אמן של קדיש וכן האם יענה לקדושה.

תשובה: כתב שו"ע (סימן נה, כ) ז"ל, "היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עבודת כוכבים" עכ"ל, ועיין משנ"ב סק"ס שכתב ז"ל, "ר"ל אפילו הוא בבית אחר רחוק לגמרי, שכיון שעשרה הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם, ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה" עכ"ל, ולפ"ז לכאורה נראה דיחיד ששומע מביתו קדושה בשידור חי, דיכול לצרף עצמו עם הציבור שנמצאים ביחד באותו מקום, וכן פסק הגר"ע יוסף זצ"ל (שו"ת יחיה דעת ח"ב סימן סח; חזו"ע ימים נוראים; עמוד כא).

ונראה שיש מקום לומר שכל דברי השו"ע (סימן נה, כ) נאמרו רק באופן שהיחיד שומע את הציבור בשמיעה טבעית, הרי הוא קשור עם הציבור מחמת השמיעה, וכן במעשה דאלכסנדריא יכול לענות אמן, אפילו דלא שומע, מ"מ כיון נמצא בפועל ביחד עם הציבור באותו חדר, הרי הוא קשור בעצם עם הציבור, אבל יחיד שלא נמצא עם הציבור באותו חדר וגם לא שומע את הציבור, יש מקום לומר דאינו מצורף עם הציבור, ועיין לשון שו"ת הרשב"א (ח"ג סימן רפו; הובא בב"י סימן נה) ז"ל, "אבל כל שיש עם שליח צבור עשרה, כל השומע קולו עונה קדיש וקדושה, ואריך מההיא דר' יהושע ב"ל" עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"א שאם שומע יכול לענות, ולפ"ז בשומע ברדיו, כיון דלא שומע שמיעה טבעית, יש מקום לומר שלא מצטרף, וכן לשון הרוקח (סימן שכד) ז"ל, ואם שומע קול שליח צבור בכל מקום יוצאין כדאיתא במס' ר"ה בפרק ראוהו בית דין, אם השומע כיון לבו יצא כו', הא קיימא לן כרבי יהושע בן לוי דמחיצת ברזל אינה מפסקת" עכ"ל. (אכן יש מקום לדחות את הראיה מהרשב"א, דיתכן שכל מקום שיש ציבור ביחד, כל יחיד שנמצא בכל מקום בעולם יכול להיות מצורף אליהם, אפילו שלא שומע, אלא שבאופן טכני, אם לא שומע לא יכול לענות, ואם שומע ברדיו, מימלא יכול לענות).

כתב המאירי (פסחים דף פה, ב) ז"ל, "ומתוך כך י"מ שזו שבעירובין הוא שנאמרה לענין צירוף כגון שאין במקום ששליח צבור לשם וכל שיש מחיצה בנתים אין מצטרפין אבל זו שבכאן נאמרה לענין שהיחיד עומד בחוץ יכול לענות לקדיש וקדושה והרי שיש במקום ששליח צבור לשם עשרה ויוצא בה ידי חובת תפלה צבור וקדיש וקדושה וברכו ושאר דברים שאין נאמרין ביחיד ולדעת האומר כלחוץ אינו יכול לענות אף על פי ששליח צבור יש עמו עשרה ואינו יוצא ידי חובת תפלת צבור והלכה כר' יהושע וכן כתבוהו ופרשוהו גדולי המפרשים, והוא שאמרו בברכת כהנים במסכת סוטה ל"ח ב' שאף אותם שיש מחיצה בנתים בכלל הברכה ואפילו לא נפרצה לה ושאיין שם פתח ואפילו רחוק ממנה כל שקולו של שליח צבור נשמע לשם" עכ"ל, משמע מלשון המאירי שרק מי ששומע קולו של השליח ציבור מצטרף.

כתב שו"ע (סימן צ, ט) ז"ל, "ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים" עכ"ל, משמע מדברי השו"ע שאפילו שאינו יכול להתפלל עם הציבור, ולא נחשב תפילה בציבור, מ"מ יש מעלה להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, והנה מקור דברי השו"ע מהגמ' (ברכות דף ז, ב), והגמ' לומדת דין זה מהפסוק ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללים, ועיין במהרש"א בברכות שכתב שכונת הגמ' לחדש שאפילו שמתפלל ביחידות, אפ"ה כיון שמתפלל בשעה שהציבור מתפללים, תפילתו נשמעת, ועיין בתוס' (ע"ז דף ד ב) שכתבו שהמתפלל בשעה שהציבור מתפללים אין תפילתו נשמעת אלא רק שאינה נדחית.

ועיין ברבינו יונה (ברכות דף ד מדפי הרי"ף) שכתב ז"ל, "אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ואומרים הגאונים ז"ל שאפילו כשאין האדם הולך לבהכ"נ יש לו לשער שיתפלל בשעה שמתפללין הקהל" עכ"ל.

ולכאורה קשה מאוד לפי המבואר בשו"ע (סימן נה, כ) שאם יש עשרה במקום אחד, יחיד יכול להצטרף איתם, א"כ מה חידש השו"ע (סימן צ, ט) שיתפלל בשעה שהציבור מתפללים, הלא כיון שיש עשרה שמתפללים והיחיד מתפלל בביתו בשעה שהציבור מתפללים, כיון שיכול להצטרף עם הציבור ולענות לדבר שבקדושה, א"כ נחשב שמתפלל לגמרי עם הציבור, ומדוע מבואר בתוס' בע"ז שאין תפילתו נשמעת אלא רק שאינה נדחית. ועיין היטב במשנ"ב (סימן נה, נח) שכתב שאפילו שאפילו שאם יש עשרה מותר ליחיד לענות לקדיש וקדושה, מ"מ אינו נחשב שמתפלל בציבור, אלא רק מותר לענות לדבר שבקדושה, ולפי שיטתו מבואר היטב דברי השו"ע בסימן צ, שחידש דין נוסף להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, אכן שיטת המלכי בקודש (מובא בשערי תשובה סימן נה) וברכי יוסף וחז"א שאם יש עשרה מתפללים, כמו שמותר ליחיד לענות לדבר שבקדושה, ה"ה נחשב שמתפלל בציבור, ולפי"ז קשה מה חידש השו"ע בסימן צ.

ונראה בהכרח דכל מה שמבואר בשו"ע (סימן נה, כ) שיחיד יכול להצטרף עם עשרה שמתפללים, נאמר רק באופן דשומע את התפילה של הציבור, ומצטרף מחמת השמיעה, והיינו דכיון דשומע את תפילת הציבור, הרי הוא מתקשר עם הציבור, ויכול לענות דבר שבקדושה, אבל באופן שלא נמצא באותו חדר עם הציבור, וגם לא שומע את תפילת הציבור, אינו מתקשר עם הציבור, אלא רק יש מעלה נוספת להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, ולפי"ז נראה שאם יש עשרה מתפללים בחדר, ואדם שומע בביתו את תפילתם בשידור חי, אינו מצטרף ואסור לענות קדושה, משום שמותר לומר דבר שבקדושה רק בעשרה, וכיון שאינו נמצא באותו חדר עם הציבור, וגם אינו שומע את הציבור אינו מצורף להם.

וכן פסק בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סימן מג) דשומע דבר שבקדושה ברדיו לא יענה, דכיון שלא שומע מהציבור, אינו מצטרף עמהם, והביא את הראיה מדברי השו"ע בסימן צ, וכן מצדד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן עט בדינים העולים אות ג), וכן פסק מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דשומע ברכה בטלפון או ברדיו לא יענה אמן, דאין לו שייכות למה שנאמר שם ודומה כאילו קיבל מברק שאדם בעיר אחרת יאמר ברכה בשעה מסוימת שלא יענה אמן (מובא בשו"ת אבני ישפה או"ח סימן ט)¹⁶⁹.

וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דשומע תפילה בשידור לא יאמר קדושה, כיון דלא שומע שמיעה טבעית שהציבור אומרים, אלא ע"י השידור יודע שכעת הציבור אומרים, והוסיף, דלכאורה יש מקום לומר שאדם יעמוד בביתו סמוך לשקיעה ויאמר כל רגע קדושה, כיון שיודע דסמוך לשקיעת החמה יש הרבה מנינים ואומרים כל רגע קדושה באיזה מקום בארץ ישראל, אלא בהכרח כיון דאינו שומע, אינו מצורף עם הציבור שאומרים את הקדושה, וה"ה שומע בשידור חי, הוי רק ידיעה¹⁷⁰.

כתב שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ט) ז"ל, "ולפי הדברים שאמרנו נראה שיש לשמיעה זו דין הנפת סודרים שהיתה באלכסנדריא של מצרים, דחשיב רק כיודע באיזו ברכה הש"צ עומד ולא יותר, וכיון שכן נראה שאין

¹⁶⁹ אכן עיין בספר שיעורי הגר"ש על מסכת ברכות דף מז שכתב בשם הגר"ש שמותר לענות אמן על ברכה בטלפון.

¹⁷⁰ אכן יש להעיר מדברי האגור (סימן קסח) שכתב ז"ל, נשאל גדול הדור מהר"י מולן ז"ל אם מותר לאדם ליפול על פניו ולומר תחנה עם הצבור כשהוא עומד חוץ לצבור או לא. והשיב דפשיטא הוא דיכול ליפול על פניו כי אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים עכ"ל. ועיין ברמ"א (סימן קלא, א) שהביא דין זה להלכה, ולכאורה יש לומר שמדובר שנמצא קרוב לבית הכנסת ושומע את הציבור, לכן מצטרף עמהם ויכול ליפול על פניו, אכן עיין במשנ"ב (סימן קלא, יד) שמבאר את דברי האגור שגם באופן שנמצא רחוק מבית הכנסת יכול ליפול על פניו בשעה שהציבור מתפללים, ולכאורה מוכח שמצטרף עם הציבור אפילו שאינו שומע את הציבור.

ויש להביא עוד ראיה מדברי הגמ' בסוטה דף לח ב, שעם שבשדות חל עליהם ברכת כהנים בגלל שמחיצה של ברזל אינה מפסקת, והלא עם שבשדות אינם שומעים את ברכת כהנים, א"כ מוכח דחל צירוף גם בלי ששומע את הציבור, אכן יש לדחות את הראיה, דעם שבשדות אינם עונים כלום, אלא שהברכה חלה עליהם בכלליות, משא"כ להצטרף עם הציבור לענות דבר שבקדושה, אפשר רק אם שומע את הציבור.

לענות כלל אמן על ברכה שהוא מחויב לצאת בה, ואף גם ברכה שאין השומע מחויב לצאת ידי חובתה, ג"כ אפשר דרך אם עומד בבית הכנסת, או אפילו סמוך לו ושומע חזרת הש"ץ או שאר ברכות ע"י רם קול, אז שפיר נגרר אחר הצבור ועונה אמן, מידי דהוי אאלכסנדריה של מצרים, משא"כ כשעומד רחוק ושומע ע"י טלפון, נלענ"ד שאין לענות כלל אמן על שום ברכה ודינו כעונה אמן לבטלה, הואיל והוא שומע את הברכה רק מממברנה ולא מפי אדם, וכיון שכך מסתבר דבכה"ג שהוא עומד רחוק ואין לו שום צירוף עם המברך, דאין לענות אמן על ברכה זו" עכ"ל. מבואר מדברי מנחת שלמה שלא לענות אמן על ברכה שאדם שומע דרך הטלפון, דכיון שלא שומע את הברכה וגם עומד רחוק, אינו מצורף עם האומר, ונחשב אמן יתומה.

ויש להוסיף עוד דנראה שאם ראובן יעמוד בבית הכנסת ויתקשר לשמעון ויאמר לשמעון כעת אומרים קדושה או יג מידות בבית הכנסת ברחוב פלוני, ושמעון לא שומע כלל שהציבור אומרים, אלא רק יודע שהציבור אומרים, מסתבר דשמעון לא יענה לקדיש, וה"ה שומע בשידור, הוי רק ידיעה ואינו מצורף עם הציבור.

ועיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צא) שפסק דשומע ברכה בטלפון יענה אמן מספק, מבואר מדברי האגרות משה שחולק על המנחת שלמה וסובר שיענה אמן על ברכה בטלפון, ונראה לענ"ד שיש לחלק דאם שומע אמן של ברכות, יכול לענות בטלפון, משום דאמן אינו דבר שבקדושה, ואינו צריך להצטרף למברך, אלא רק צריך שהאמן יתייחס כלפי הברכה, ויש מקום לומר שהאמן מתייחס לברכה שנאמרת בטלפון, משא"כ אם שומע קדושה וקדיש, כיון דהוי דבר שבקדושה, אסור לענות רק אם חל תורת צירוף, ולכן נראה שלא יענה אמן של קדיש ולא יענה קדושה אם שומע תפילה בשידור חי.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאדם ששומע ברכה בטלפון, אם שומע ברכת הנהנין, מותר לענות אמן, משום שברכת הנהנין אינה דבר שבקדושה, א"כ העונה אינו צריך להיות מצורף עם המברך, וכמו שמותר לברך ברכת הנהנין ביחידות, ה"ה מותר לשומע לענות אמן ביחידות, אפילו שהשומע לא מצורף עם המברך, משא"כ לגבי שומע בטלפון אמירת קדיש בציבור, נראה שאסור לשומע לענות אמן, דכיון שמותר לומר קדיש רק בעשרה, נראה שגם האמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, וכיון שהשומע בטלפון אינו מצורף עם הציבור, משום שאינו שומע את הציבור, אסור לשומע לענות אמן, דאסור לענות ביחידות אמן של דבר שבקדושה, והוכיח כן מדברי תוס' (פסחים דף פה ב, שכתבו שלפי רב שחולק על הדין של מחיצה של ברזל, אסור ליחיד ששומע לענות אמן יהא שמיה רבה, מבואר מדבר תוס' דאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה.

ועיין מאירי (פסחים דף פה ב) ז"ל, ומתוך כך י"מ שזו שבעירובין הוא שנאמרה לענין צירוף כגון שאין במקום ששליח צבור לשם וכל שיש מחיצה בנתים אין מצטרפין אבל זו שבכאן נאמרה לענין שהיחיד עומד בחוץ יכול לענות לקדיש וקדושה והרי שיש במקום ששליח צבור לשם עשרה ויוצא בה ידי חובת תפלה צבור וקדיש וקדושה וברכו ושאר דברים שאין נאמרין ביחיד ולדעת האומר כלחוץ אינו יכול לענות אף על פי ששליח צבור יש עמו עשרה, ואינו יוצא ידי חובת תפלת צבור" עכ"ל.

ועיין רשב"א (עירובין דף צב, ב) ז"ל, "ותרצו בתוספות דריב"ל לא לענין צירוף איירי אלא לענות קדושה או ברכו דקיי"ל אין דבר שבקדושה בפחות מעשרה וקסבר רב דאינו רשאי לענות כשהוא מן האגף ולחוץ מאחר דלא הוי בכלל ציבור שבפנים, וריב"ל סבר שישנו בכלל ברכה לענין ברכת כהנים ולשבח ולברך ולענות בכל דבר שבקדושה שאין מחיצה של ברזל מפסקת" עכ"ל, מבואר שלפי רב יחיד שנמצא מחוץ לעשרה אינו יכול לענות לקדושה וברכו, משום שאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה.

ועיין באור לציון (ח"ד פרק א ה"ד) שפסק דשומע סליחות בשידור חי לא יאמר יג מידות, בגלל שיש דבר טינוף שמפסיק, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דהשומע קדיש בשידור חי, לא יענה, גם משום הטעם שטינוף מפסיק עכ"ד, אולם לגבי הדין שטינוף מפסיק, יש מקום לומר שאם יש טינוף ברחוב בפחי אשפה וגר למעלה מעשרה טפחים, כיון שנמצא ברשות אחרת מהטינוף, הטינוף אינו מפסיק.

דינים העולים בענין שומע ברכה בטלפון:

א. יש להסתפק בשומע ברכה בטלפון, האם יענה אמן על הברכה, ומצינו שנחלקו בזה הפוסקים, עיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צא) שפסק דשומע ברכה בטלפון יענה אמן מספק, אכן בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ט) פסק שלא יענה אמן על ברכה בטלפון.

ב. נראה למעשה שמותר לענות "אמן" על ברכת הנהנין בטלפון, משום דאמן של ברכה, אינו דבר שבקדושה ולא צריך להצטרף עם האומר, אבל אסור לענות אמן של קדיש או קדושה, משום שאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, ובשביל לענות צריך להיות מצורף עם הציבור, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמותר לענות אמן של ברכת הנהנין בטלפון ולא לענות אמן של קדיש ולא לענות קדושה אם שומע תפילה בטלפון.

ג. שומע ברכה בשידור חי, לא יענה אמן, אפילו על ברכת הנהנין, כיון שהשידור לא מועבר באותה שניה ממש, ויש הפרש של כמה שניות, א"כ הרי הוא עונה אמן יתומה.

כתב בשו"ת האלף לך שלמה סימן מ שאלה אם מותר לענות אמן כשבית עכו"ם מפסיק. הנה ברור לי דאף שהפוסקים נקטו בלשונם קדיש או ברכו באמת אין חילוק בדבר רק אף אמן הוא בכלל כי מ"ש די"ל דוקא קדיש וקדושה דבעינן עשרה ז"א דמה בכך הרי שם במקומו יש עשרה ונאמר בעשרה ולענות איש"ר זה בפ"ע מותר לאמרו אף בפחות מעשרה ודוקא קדיש בשלימות אסור לאמרו רק בעשרה אבל יהא שמ"י רבא לבדו מותר לומר בלתי עשרה רק מצד האמן הוא איסור דהוי אמן יתומה א"כ אם במקום הקדיש עשרה למה לא יענה אמן יש"ר וגם ברוך ה' המבורך לעולם ועד א"צ עשרה רק אמירת ברכו צריך עשרה ובע"כ כיון דהעני' לא שייכת רק בהצטרפות האמירה וכל דהוי עכו"ם מפסיק אין להם הצטרפות ונדון כעונה בפ"ע בלתי שמיעת ברכו או קדיש א"כ ה"ה בברכה לענות אמן נמי הוי כן כל דבית עכו"ם מפסיק אין לו הצטרפות עם המברך ונדון כעונה בלי שמיעת הברכה וז"ב ופשוט:

פרק ה

השלמת פרשיות

כתב עולת שבת (סימן רפב) ז"ל, "ובמקום שיש יותר מבית הכנסת אחד, אם קראו בבית הכנסת אחד, אע"פ שלא קראו בבית הכנסת אחרים, לא נקרא ביטול התמיד ואין צריך להשלים בשבת הבא אחריו" עכ"ל, משמע בפשטות מלשון עולת שבת שאם יש בעיר ציבור אחד שקרא בתורה, כל שאר בני העיר שדילגו אינם צריכים להשלים, כיון שלא בטל התמיד.

כתב אליה רבה (סימן קלה סק"ב) ז"ל, "כתב עולת תמיד שם בשם תשובות הר"ם, ובמקום שיש יותר מבית הכנסת אחד, אם קראו בבית הכנסת אחד, אף על פי שלא קראו בבתי הכנסת אחרים לא נקרא ביטול התמיד וא"צ להשלים ע"כ. ונ"ל מגוף התשובה שם דוקא כשהקהל מבית הכנסת זה היו קוראים רק שהיו בבית הכנסת אחרת, אבל אם קהל זה לא היו קוראים כלל צריך להשלים" עכ"ל, וכן פסק בספר לדוד אמת (סימן ט סק"ג). מבואר מדברי אליה רבה שאם יש ציבור אחד בעיר שלא שמע קריאת התורה, חייבים להשלים בשבת הבאה, אפילו שרוב אנשי העיר שמעו קריאת התורה, והיינו משום שיש חיוב על כל ציבור בפני עצמו לשמוע קריאת התורה, ואינם נפטרים ע"י שרוב אנשי העיר שמעו קריאת התורה.

ונראה בפשטות מדברי העולת שבת שחולק על א"ר וסובר שאם ציבור אחד קרא את הפרשה, כל בני העיר אינם צריכים להשלים, ועיין בספר אמת ליעקב (אלגזי; אות ו) שהביא להלכה את דברי העולת תמיד שאם ציבור אחד קרא בתורה, כל בני העיר אינם צריכים להשלים, וכן פסק בספר חיים (פלאגי; סימן יב אות ב), ונראה לומר בביאור שיטתם דחיוב קריאת התורה הוי חיוב שמוטל על הציבור, אלא שאם כל בני העיר לא שמעו קריאת התורה, חייבים להשלים, כיון שהציבור לא קיים את החיוב, אבל עד כמה שיש ציבור שקראו בתורה, נראה דכל שאר בני העיר נחשבים יחידים והם כמו עם שבשדות שנפטרים בתפילת מוסף של הש"צ.

ועיין בספר זכור לאברהם (אלקלעי; ח"ג אר"ח אות ס ס"ק פט) שכתב שאם יש ציבור אחד בעיר ששמע קריאת התורה שאר בני העיר אינם חייבים להשלים, ועיין בדעת תורה למהרש"ם (סימן קלה) שהביא את הזכור לאברהם, אכן המעיין בזכור לאברהם בפנים יראה שמקור דבריו נובע מהעולת שבת.

כתב משנ"ב (סימן קלה, ז) כתב בספר שערי אפרים אם בטלו הקריאה בביהכ"נ אחת ורוב הצבור מביהכ"נ זה שמעו קריאת בביהכ"נ אחרת א"צ להשלים, אבל אם רוב הצבור לא שמעו כלל, אף על פי שיש שם בתי כנסיות אחרות שקראו שמה כדון, מ"מ אותן שלא שמעו הקריאה והם רוב הצבור של ביהכ"נ זה צריכין להשלים הקריאה" עכ"ל, מבואר מדברי שער אפרים ומשנ"ב שפסקו כמו אליה רבה, שאם יש מנין אחד שדילג חייב להשלים, אפילו שרוב בני העיר שמעו קריאת התורה.

כתב אור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן פה) ז"ל, "מעשה היה בקלוניא באחד שקבל בשבת הראוי לקרות פרשת אמור אל הכהנים ועיכב תפלה וקריאת תורה כל היום, וכשהגיע שבת הבאה, צוה ה"ר אליעזר בר' שמעון זצ"ל להתחיל בפרשת אמור אל הכהנים ולקרותה וגם בהר סיני הראויה להקראות באותה שבת, ושלא לדלג פרשה אחת מן התורה" עכ"ל, והנה יש שטענו להוכיח מדברי האור זרוע דלא כמו העולת תמיד דאם נאמר שמספיק שיש מנין אחד בעיר שקראו את הפרשה, מדוע היו צריכים להשלים. ונראה שיש מקום לדחות את הראיה דאירי בציור שהיה עיר קטנה שהיה בה רק בית הכנסת אחד והתבטל קריאת התורה לגמרי, ואין ראייה נגד העולת תמיד.

כתב בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן פה) ז"ל, "מה ששאלת, על מעשה שאירע ק"ק ווירמש, בשבת פרשת החדש שהיא ויקהל ופקודי מחוברים לקרות יחד, ונקראו ששה גברי כדינא, וכשהחזן קורא השביעי להשלים הספר נפל תגר בין שני גברא, עד שהס"ת מונחת בטילה, ונמשך זה כנגד ב' שעות שלא יכלו להשוותן איזה מהן לקרות לשביעי לסיום הספר, עד שהלכו כמעט כל הקהל חוץ לב"ה, ולקחו עמהם ס"ת מ תוך ארון הקדש

והלכו לב"ה של בחורים, שקורין צומ"רש, ושם קראו שביעי והשלימו הסידרא כתיקונים, ולא נשאר בב"ה של עיר, רק ד' או ה' אנשים אותם בעלי מחלוקת וצירופה. ועתה אתם מחולקים איך לקרות בשבת אח"כ, בשבת של ויקרא" עכ"ל.

מבואר מדברי מהר"ם מינץ דאיירי בציור שהתבטל קריאת התורה והיה מנין אחר בעיר, שהרי כתב שהלכו לקרוא בבית הכנסת אחר ואפ"ה צריך להשלים, ולכאורה מוכח מדברי מהר"ם מינץ דלא כמו עולת תמיד, ועיין בספר ברכות המים (או"ח סימן קלה) שהוכיח מדברי המהר"ם מינץ דלא כעולת תמיד.

ועיין בספר ברכות המים שכתב דאירע מעשה שאירע בירושלים (י"ב שבט תקמ"ז) שירד שלג כבד בירושלים בגובה כמה אמות מיום רביעי בשבת עד עצם יום השבת, כשיעור קומת איש ויותר, ושערי בתי הכנסת שהם נמוכים משיעור זה לא נפתחו כלל בשבת שחרית, וגם לא היה מי שבא לשם להתפלל, זולת בבהכ"נ בית אל" של הרבנים המקובלים, שהיה דר מר חמי (הגאון מהר"ט אלגאזי) שם בחצר בהכ"נ, והתפללו שם בצבור כשלשה מנינים, אבל שאר בתי הכנסת לא נפתחו, ועלינו לבאר מה יעשה ישראל, קהל ועדה, שלא שמעו קריאת התורה של פרשת בשלח, וכתב, ונ"ל שצריך שיקראו בשבת הבאה שתי פרשיות, בשלח ויתרו, ואפילו שיש ציבור בעיר שקרא מ"מ שאר הציבור שלא שמעו צריכים להשלים.

ונראה שיש מקום ליישב דיש לחקור מה יסוד הדין להשלים את הפרשה, האם להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, או שיהיה שלימות במנין הפרשיות. ונראה שיש בזה ב' דרכים, שבמהר"ם מינץ מבואר שלא משלימים ג' פרשיות, והרבה אחרונים חלקו עליו שהלא צריך שיהיה שלימות של כל הפרשיות, וכן מבואר להדיא באור זרוע שהוא מקור הדין, שיסוד החיוב להשלים כדי שיהיה שלימות של כל הפרשיות.

ונראה שהמהר"ם מינץ נקט שיסוד הדין להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, ונראה שהמהר"ם מינץ לפי שיטתו נקט שגם אם יש ציבור אחד בעיר שקרא, מ"מ ציבור אחר שלא קרא חייב לקרוא בשבת הבאה, להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור, ולפי שיטתו החיוב להשלים דומה לתשלומי תפילה, ולכן המהר"ם מינץ סובר שיש חיוב להשלים רק פרשה אחת ואין חיוב להשלים ב' פרשיות, אולם לפי מה שנקטו הרבה אחרונים בשיטת האור זרוע שיש חיוב להשלים כמה פרשיות כדי שיהיה שלימות של כל הפרשיות, יש מקום גדול בסברא לומר שאם יש ציבור אחד בעיר שקרא, אין צריך להשלים יותר, דכלפי החיוב שיהיה שלימות של כל הפרשיות, מספיק שיש ציבור אחד בעיר שיש לו את שלימות כל הפרשיות הרי זה פוטר את כל בני העיר.

כתב בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן עא סק"ה) ז"ל, "ואם נמצאו בשבת עשרה מישראל בעיר של גוים והם מעיר גדולה הסמוכה, וכבר בעיר הגדולה קראו הפרשה בבית הכנסת, אלו העשרה אינם משלימים לשבת הבאה כיון שבבית הכנסת שלהם קראו ושבת הבאה קורין הפרשה אחרת. אין לאלו להתאסף ביחד ולקרות שתי פרשיות בבת אחת בס"ת, ובהא אפילו הרב אליה רבה ריש סימן קל"ה מודה עיין בדבריו, ודוק הטב וכל זה פשוט בעיני עכ"ל.

ביאור דברי החיים שאל, דהולכים לפי רוב הציבור, והיינו שאם יש בית הכנסת עם הרבה מתפללים ורוב הציבור שמעו קריאת התורה בשבת, אפילו שיש עשרה שלא שמעו קריאת התורה, אינם צריכים להתחלק ולקרוא בנפרד להשלים את הפרשה של שבוע שעבר, ביאור עומק הדברים דכל החיוב להשלים את הפרשה שיהיה שלימות של קריאת כל הפרשיות, אלא שאפילו אם רוב אנשי העיר קראו, אם יש ציבור אחד שלא קרא, כל קהילה נחשב ציבור בפני עצמו וחייב לקרוא, ואינו נגרר אחרי שאר אנשי העיר, אבל עד כמה שבאותו בית הכנסת רוב הציבור קרא, אפילו שיש עשרה שלא קראו, הרי הם נגררים אחרי רוב הציבור ואינם חייבים להשלים כיון שרוב הציבור בכללות שמע קריאת התורה.

סיכום

יש ב שיטות. א. יש אומרים שאם יש בעיר ציבור אחד ששמע קריאת התורה, אפילו שרוב בני העיר לא שמעו קריאת התורה, אינם חייבים להשלים (פשוטות דברי העולת שבת; אמת ליעקב; ספר חיים סימן יב).

ב. יש אומרים שמסתכלים על כל ציבור בפני עצמו, ואפילו אם רוב אנשי העיר שמעו קריאת התורה, אם יש ציבור אחד שלא שמע, חייב להשלים (אליה רבה; לדוד אמת; שער אפרים). אולם אם יש בית הכנסת אחד ורוב הציבור שמע קריאת התורה, אפילו שיש עשרה שלא שמעו, אינם חייבים להשלים, כיון שנגררים אחרי רוב הציבור, וכן הכריע משנ"ב (סימן קלה, ז) שיש חיוב על כל ציבור בפני עצמו להשלים.

ג. יש מקום לומר שכלפי החיוב להשלים את הפרשה האחרונה שהפסידו, יש חיוב על כל ציבור בפני עצמו להשלים, ולא מועיל שיש ציבור אחד שקרא, אבל אם הפסידו כמה פרשיות, אם יש ציבור אחד בעיר שקרא, הרי זה פוטר את כל בני העיר, ולפי"ז יש לומר דכל מה שפסק המשנ"ב שיש חיוב על כל ציבור בפני עצמו להשלים, משום דנראה שמצדד בסוף סק"ו לפסוק שיש חיוב להשלים רק פרשה אחת, אבל לפי מי שסובר שיש חיוב להשלים כמה פרשיות, מודה המשנ"ב שאם ציבור אחד קרא, הרי"ז פוטר את כל בני העיר.

פרק ו

להשלים באמצע השבוע את הקריאה של שבת

כתב הרמ"א (סימן קלה, ב) ז"ל, "אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם פרשה השייכה לאותה שבת (אור זרוע) עכ"ל.

כתב בדגול מרבבה ז"ל, "ואם ביטלו שבת שחרית הקריאה ובמנחה כבר מצאו מנוחה, אם יש פנאי לקרות כל הסדרה יקראו במנחה כל הסדרה ויקראו שבעה גברי, כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה, אבל אם גם במנחה לא היה מנוחה, לא יקראו בשני או בחמישי כל הסדרה משבת העבר, כי בחול יש ביטול מלאכה לעם" עכ"ל, מבואר מדברי דגול מרבבה שאם ביטלו שבת אחת, צריך להשלים בשבת הבאה ולא ביום חול, כיון שבחול יש ביטול מלאכה לעם, וכן פסק משנ"ב (סימן קלה סק"ה).

והנה ראיתי בקובץ מה טובו אהליך (חי"א עמוד נא) שכתב הגאון רבי יוחנן ואזנר שליט"א שאפילו שמבואר במשנ"ב שלא להשלים בשני וחמישי, מ"מ ראה למעשה אצל הגר"מ נישלאס זצ"ל אב"ד סקורא שכאשר נסע לאר"י בזמן שהסדרות לא היו בשוה, שעשה מנין בשבת במנחה וקראו את כל הפרשה, וכן עשה בעל הויחי יוסף שהשלים את הפרשה ביום שני, על כן במקום שיש עשרה אנשים שרוצים לשמוע יכולים להקל עכ"ד.

וצ"ב מדוע השלימו ביום שני, הלא מבואר במשנ"ב להשלים רק בשבת הבאה ולא ביום שני, ולכאורה יש לבאר פשוט דכל הטעם לא להשלים ביום חול, משום כי בחול יש ביטול מלאכה לעם, ולפי"ז באופן שכל הציבור מסכימים לעשות ביטול מלאכה ולקרוא ביום שני או חמישי, מותר להשלים ביום שני או חמישי. אולם יש לדון באופן שיש עשרה אנשים שדילגו ולא קראו הפרשה בשבת, וכל העשרה הסכימו ביניהם להשלים ביום שני, האם יהיה מותר להשלים, ולא מסתבר שיהיה מותר להשלים, וצ"ב מה החילוק.

ונראה לבאר בס"ד יש לחקור ביסוד הדין שאם לא קראו פרשה משלימים בשבת הבאה, האם משלימים בשביל שיהיה את שלימות הפרשיות, או שיסוד הדין שתקין משה רבינו לקרוא בתורה בשבת, כיון דשבת הוא יום קדוש, וצריך לקדש את השבת בלימוד תורה שבכתב בציבור, ונראה שציבור שדילגו שבת אחת ולא קראו בתורה, חסר לציבור את המעלה הרוחנית של לימוד תורה שבכתב בשבת בציבור, ולכן קוראים בשבת הבאה ב' פרשיות, להשלים את המעלה הרוחנית של קריאה בציבור שהיה חסר להם בשבת שעברה. ולפי"ז מבואר היטב מדוע אם לא קראו כמה שבתות משלימים רק את הפרשה של השבת האחרונה, כמו שבתשלומי תפילה משלימים רק את התפילה האחרונה שחסר, גם בהשלמת הפרשיות, אפשר להשלים את המעלה

הרוחנית של קריאה בציבור בשבת של השבת האחרונה, ואי אפשר לקרוא כמה פרשות ביחד, והיינו משום דאין אפשרות להשלים בשבת אחת את המעלה הרוחנית שהיה חסר מכמה שבתות.

ועיין בביאור הגר"א (סימן קלה, ב) שפסק כמו הרמ"א שאם לא קראו ב' פרשות, משלימים רק את הפרשה האחרונה, ומביא מקור כמו שבתפילה אם נאנס ולא התפלל כמה תפילות, משלים רק את התפילה האחרונה, ה"ה בקריאת התורה משלים רק את הפרשה האחרונה, ועיין בספר תוספת מעשה רב שכאשר הגר"א יצא מבית האסורים השלים את כל הפרשות שהחסיר, מבואר שאפילו שהגר"א פסק שיש חיוב להשלים רק את הפרשה האחרונה מ"מ למעשה השלים את הכל.

ונראה בביאור הדברים שיש ב' דינים נפרדים. א. להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה בציבור שהפסידו בשבת האחרונה. ב. להשלים את הפרשות, כדי שיהיה לכל הציבור שלימות של קריאת כל התורה בציבור. ונראה שאפילו שהגר"א סובר שחייבים להשלים רק את הפרשה האחרונה, מ"מ למעשה קרא את כל הפרשות, כדי שיהיה לו שלימות של קריאת כל הפרשות בציבור.

תושב חו"ל שנסע לאר"י

עיין בהליכות שלמה (תפילה פ"ב ה"ו; עמוד קמד) שפסק שבן חו"ל שבא לאר"י אינו חייב להשלים את הפרשה, משום שקריאת התורה הוי חיוב על הציבור ואינה חיוב על כל יחיד, אכן יש לדון אם יהיה עשרה מבני חו"ל שיבואו לאר"י ויתאספו יחד, האם יחול עליהם חיוב להשלים את הפרשה שהפסידו, ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"א סימן ז סק"א) שפסק שחייבים להשלים, כמו ציבור שדילגו פרשה שחייבים להשלים.

ונראה דאם נאמר שיסוד הדין להשלים את הפרשה, להשלים את המעלה של שמיעת תורה שבכתב בציבור, א"כ כיון שגם בשבוע שעבר שמעו קריאת התורה בחו"ל, וגם בשבוע זה שומעים קריאת התורה באר"י, אינם חייבים להשלים את הפרשה שהפסידו, אבל אם נאמר שיסוד החיוב להשלים שלא יהיה חסרון בשלימות של מנין הפרשות, לפ"ז נראה שציבור בני חו"ל שבאו לאר"י, חייבים להשלים את הפרשה שהפסידו.

ומעתה לפי"ז נראה שציבור שלא קראו את הפרשה בשבת, וכל הציבור מסכימים לקרוא ביום שני, אפילו שבטלים ממלאכה, אינם יכולים לקרוא ביום שני, כיון שצריך להשלים את המעלה הרוחנית של קריאת התורה דוקא ביום שבת, משא"כ אם יהיה עשרה בני חו"ל ששמעו קריאת התורה בשבת בחו"ל, ובאו לארץ ישראל ביום ראשון, נראה שיכולים להשלים את הפרשה שחסר להם בקריאה ביום שני, כיון שכבר קראו בתורה בשבת, ולא חסר להם המעלה הרוחנית של קריאה בציבור ביום שבת, אלא חסר להם רק שלימות הפרשה, לכן אם התרצו, יכולים להשלים ביום שני.

דינים העולים

א. עשרה אנשים שדילגו פרשה, משלימים בשבת הבאה, את הפרשה של שבוע שעבר, בציור זה אינם יכולים להשלים ביום שני או חמישי, אפילו אם כל העשרה התרצו להשלים ביום שני, כיון שחז"ל תקנו לקרוא את הפרשה דוקא ביום שבת, שיום שבת הוא יום קדוש משאר ימים.

ב. עשרה אנשים שנאנסו ולא קראו כמה שבתות, יש מחלוקת הפוסקים האם משלימים את כל הפרשות, או רק פרשה אחת, אם רוצים להשלים את כל הפרשות שהחסירו, לכתחילה ישלימו בשבת, אבל אם התרצו, יש מקום להקל להשלים באמצע השבוע, בשני או בחמישי, כיון שהסיבה שמשלימים כמה פרשות, כדי שיהיה שלימות כל הפרשות, ולא בשביל להשלים את המעלה הרוחנית שהפסידו, שלגבי השלמת המעלה הרוחנית, אפשר להשלים רק את הפרשה האחרונה, ולכן יש מקום להקל להשלים באמצע השבוע, (אבל לגבי השלמת הפרשה האחרונה יצטרכו לחזור ולקרוא בשבת, שיהיה להם את השלמת המעלה הרוחנית שהפסידו שלא קראו בשבת שעברה).

ג. עשרה אנשים תושבי חו"ל, שהיו בחו"ל בשבת שעברה ושמעו קריאת התורה, נסעו לאר"י ביום ראשון, צריכים להשלים את הפרשה שחסר להם, בציור זה יש מקום להקל שאם כל הציבור התרצו, ישלמו בקריאת התורה בימי שני או חמישי.